

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

For Maj, Juni, Juli, August 1904.

PERSONALHISTORISK TIDSSKRIFT.

FEMTE RÆKKE.

UDGIVET AF

SAMFUNDET FOR DANSK-NORSK GENEALOGI
OG PERSONALHISTORIE.

VED

G. L. GROVE.

1. BINDS 2^{DET} HEFTE.

I KOMMISSION HOS

H. HAGERUP,
KJØBENHAVN.

OG

MARIUS LUND,
CHRISTIANIA.

1904.

Tre Hefter udgjøre et Bind.

Samfundet for dansk-norsk Genealogi og Personalhistorie.

Medlemsbidraget er 6 Kr. aarlig.

Samfundet har udgivet:

Personalhistorisk Tidsskrift.

1. Række, Bind I—III (1880—82) ved *Fr. Krarup*,
1. — , — IV—VI (1883—85) ved *G. L. Wad*,
2. — , — I—IV (1886—89) ved Samme,
2. — , — V—VI (1890—91) ved *H. W. Harbou*,
3. — , — I—III (1892—94) ved Samme,
3. — , — IV—VI (1895—97) ved *G. L. Grove*,
4. — , — I—II (1898—99) ved *C. E. A. Schøller*,
4. — , — III—VI (1900—03) ved *G. L. Grove*.

Samfundets Medlemmer kunne erholde Aargangene 1881—91 (1880 er udsolgt) til nedsat Pris af 3 Kr. for det enkelte Bind, hvorhos Prisen for Aargangene 1881—85 samlede (1. Række) yderligere er nedsat til 10 Kr., for 1886—91 samlede (2. Række) til 15 Kr.

Bogladeprisen for det enkelte Bind er 9 Kr. Enkelte Hefter sælges ikke særskilt.

Danmark-Norges Len og Lensmænd 1596—1660,

ved **Kr. Erslev**.

For Medlemmer 1 Kr. — Bogladepris 1 Kr. 50 Øre.

Breve fra Johan Severin Holten til hans Hustru, omhandlende hans Rejse med Arveprinsen i 1804.

Meddelte af hans Dattersøn, Etatsraad **J. J. Holten**.

(Sluttet.)

Ludwigslust i Mechlenburg.

d. 18de August . . . Slet Veir giver ved Badene slet Moerskab for dem, som ikke spille, desuden begynder det at lakke mod Enden af Bade Tiden, thi her er allerede saa faae, at det vil kiendeligen mærkes, naar vi Danske reise, hvilket omtrent bliver paa een Tid. I øvrigt bør jeg give Pymont den Æreserklæring, at det her er uden al Sammenligning behageligere, friere og selskabeligere end i Nenndorff, de her værende Danske levede med hinanden, uagtet Forskiellen paa Stand, og jeg har her omgaaedes Landsmænd hvis Erindring stedse vil være mig kiær Vederqvægelse i mit tilkommende Liv, naar overmodig Pengestolthed med dens hele frygtelige Suite, trykker mig . . .

d. 19de Aug: En af Munkene fra Lüde har i denne Morgenstund besøgt mig, for at indbyde mig til en Fest i Overmorgen, jeg maatte afslaae det, han drak Kaffee med mig, og vi toge Afskeed. Sildigere fik jeg min kiære Julianes Brev, men jeg turde næsten paastaae, at Cathrine har ladet Pletterne sidde i sin Vask, thi Du har været i slet Lune, da Du skrev. I Formiddag har jeg redet en god Tour med Pr: Christ: deels for med ham at besee nogle Egne, deels ogsaa for at probere en Hest, som jeg agter at bruge til en længere Tour, i øvrigt den sædvanlige Søndags Parade og i Aften et ret interessant Stykke: Edward in Schottland. Da heldigviis de ypperligste af de her-værende Skuespillere havde Roller, saa var denne Forestilling den beste, jeg har seet her i Pymont. Den før omtalte M^{de} Brede havde Elskerinde Rollen, den var i den alvorlige Karakter, og ved den behageligste Illusion, troede jeg at høre og see vores M^{de} Heger, samme Ynde, samme Fiinhed, og en Stemme — endog i det buldrende Tyske — endnu blødere. Man maa have seet M^{de} Brede, for at kunde gjøre sig Begreb om hendes Spil. Jeg erklærer det for det fuldkomneste jeg har seet — kort naar

jeg foreener Mdme Preislers¹⁾ og Mdme Hegers Talent, saa har jeg det — vel at mærke, jeg tænker mig den første, førend hun drak Brændeviin, og den sidste, førend hun blev saa forlig. Efter Komediens gik en meget smuk illumineret Luftballon i Veiret, var prydet med det danske Vaaben, og blev altsaa af de Danske honoreret med Louisdors, Dukater, Lausthaler og Gylden. Kl: 9 begyndte et lille Bal, som varede til henimod Kl: 1.

d. 20de Aug: Man trippede, man løb, man spurgte, man viskede, man havde meget travelt, og meget lidt at bestille, det hører jo til Forlovelses og Bryllups Dagene. Jeg maatte amuser mig den hele Formiddag med H: H: Pr: Ferdinand, for at give den øvrige Familie tilbørlig Tid til ovenbemeldte Beskæftigelser. Alt hvad der er skeet eller kunde skeet, opslugtes i de faae Ord: Declaration du mariage, derfor til Texten. Kl: 5½ samledes alle de tilsagte, nemlig Preussiske og Danske i Arve Prinsens Spisesal, desuden indfandt sig de Fornemste af de andre Brønd Gæster, i alt omtrent 100 Personer. De Danske vare Cay Reventlow og Frue, Gebhard Moltke og Frue, den gamle Blücher fra Holsteen²⁾, Frue Schimmelmänn fra Wandsbeck, Kolderup og Frue og Arve Pr: Hof Stat indtil min Ringhed inclusive. Preusserne vare: Fürst v: Wittgenstein med sin Leg: Secetaire, General Blücher med sin hele General Stab, Khre Jagow med Frue, Hauptmann Kleist og Frue, desuden 3 Svenske Oberster, en Polsk Grevinde, endeel Mechlenborgere og Hannoveranere o: s: v: Ringene bleve vexlede i et Værelse inden for blot i Familiens Nær-værelse. Kl: 6 bleve Dørene aabnede og Chur Fyrstinden førte Prinsessen ind med disse Ord: „Ich habe das Vergnügen, die Prinsessin Charlotte als Braut des Prinzen Heinrich von Preussen vorzustellen“³⁾. Nu kom alle de andre Herskaber, og Gratulationerne

¹⁾ Kgl. Skuespillerinde Marie Cathrine Preisler, f. Devegge, f. 1761, † 1797 (Biogr. Lex. XIII, S. 282 ff.).

²⁾ formentlig den tidligere Amtmand i Bredsted Gustav Gotthard Blücher, f. 1737, † 1808, Broder til Fyrst Blücher. (Biogr. Lex. II, S. 447—48).

³⁾ I de „Kjøbenhavnske Tidender“ (Berl. Tid.) for 31te August 1804 meddeles, at den Preussiske Minister Baron Senft de Pilsach havde havt Audients hos Kongen (det siges ikke, hvilken Dag) og i Kongen af Preussens Navn havde anholdt om Prinsesse Louise Charlottes Haand for Prins

begyndte først af alle Damerne, saa af alle Kavalererne. Derefter gik Pr: Charl: med Pr: Heinrich rundt til alle tilstedeværende, takkede for deres Nærværelse og Deeltagelse og viiste deres Presenter. Prinsen fik en Ring, som har kostet 170 Ldors og Prinsessens Portrait, got malet af en herværende Maler, indfattet med Juveler og indsluttet i en Guldkapsel. Prinsessen fik en Ring, med en prægtig og stor Solitaire samt Prinsens Portrait i Medaillon, omgivet med Juveler. Chur Fyrstinden fik et smukt Halsbaand med Armbaand af Arve Prinsen og Prinsesse Juliane ligeledes af Pr: Heinrich. Kavalerer og Damer fik Daaser, Uhre, Bryst Naal, Ringe og sligt meere. Efter Kollationen, som var ganske god, gik hver til sit og nogle til Komodie, jeg ikke, thi jeg maa pakke ind, da jeg reiser i Morgen tidlig. Chur Fyrstinden reiser i Morgen Formiddag og Prinssen af Preussen paa Torsdag.

d. 21de Aug: Kl: 4 i Morges drak jeg min Kaffee, 2 Glas Pymonter Vand, sad mig til Hest og forlod Pymont, ikke med Fornøielse, thi der var meget i Omegnen, som jeg formedelst min daglige Huus Arrest og det afskyelige Veir, ikke har beseet, saaledes som jeg ønskede det. Gierne tilbragte jeg otte Dage af en behageligere Aarstid her, thi Stedet saavel som Omegnen er meget interessant. Af særdeles Godhed havde Prinsen befalet at Foureren skulde følge mig, og lade sin Vogn gaae i Forveien. Hestene vare leiede af Pr: Christian for hans Ophold i Nenn-dorff og Pymont, og skulde dog afleveres i Hannover, saa Befordringen var frie, og uagtet det var den stærkeste Ridetour, jeg nogensinde har giort, saa kan jeg dog ikke sige, at den var besværlig, eller har uleiliget mig i nogen Maade. Mange Gange paa Veien ønskede jeg at have Matthis med, det havde været

Heinrich af Preussen, hvorefter der Onsdag den 29de August Kl. 2 fandt Galacour Sted paa Frederiksberg Slot, hvor Kongen modtog Lykønskninger til Prinsessens forestaaende Formæling. Efter Couren var stort Taffel, hvor Kongen udbragte de Forlovedes Skaal. Formælingen kom som bekjendt aldrig i Stand, idet Forlovelsen blev hævet. Prinsessen blev den 10de November 1810 g. m. Landgrev Wilhelm af Hessen-Cassel og blev i dette Ægteskab Moder til Dronning Louise. Prinsen døde ugift ^{12/7} 1846 som Stormester for Johanniterordenen.

Tour for ham . . . I Hameln opholdt jeg mig i 2 Timer, spiiste Frokost, foreviiste mit Pas hos Kommandanten, og besaae Byen, som er særdeles mærkelig for sine mange gamle, ægte gothiske Bygninger. Gierne havde jeg seet Fæstningen paa hiin Side Weseren, men Franskmændene tillade det ikke gierne. Kl: 12 reed jeg derfra igiennem de deiligste Bierg Egne, over Bierge, under Bierge, mellem Bierge til en Kiøbstæd Springe, som ligger ved Foden af det samme Deister Bierg, som jeg fra Nenndorff saa ofte besøgte paa den modsatte Side. Byens Beliggenhed er fortreffelig, men dermed har man ogsaa sagt alt. Kolderups og den Holsteenske Blücher naaede mig her, og vi spiiste til Middag sammen. En Samtale i næste Værelse imellem en Fransk Vagtmester og en Tysk Amts Betient om Fourage Levering, var et oplysende Bidrag til Historien af de Franskes Ophold i de Hannoverske Lande, og kunde være meget lærerigt for de Danske, som Himlen være lovet, ikke endnu har bragt det saavidt. Ved Underhandlingen blev drukket 4 Bout: Rhiin Viin, som gav Samtalen baade Liv og Fortrolighed. Kl: 4 reed jeg derfra videre besaae paa Veien nogle Steenkuls Brud, og kom Kl: 8½ ind i Hannover, — drog ind i et Verthuis ved Navn Böttchers Schencke, hvor jeg efter Aftale traf igjen Kolderups og Blücher . . .

d. 22de Aug: Efterat jeg havde taget Afskeed med Landsmandskabet og fulgt dem til Vogns, begyndte jeg med min Leientiener i Hælene at see mig om. Hvem som veed og erindrer, at der ved Hannover er een af de største Botaniske Haver i Europa, behøver jeg ikke at fortælle, at jeg gik lige til Herrenhausen, som ligger saa langt fra Hannover, som Frederiksberg til Kiøbenhavn. Man gaaer igiennem en Allee, som er netop som Frederiksberg Allee, ikkun noget bredere. Jeg traf Gartneren Wendland, som tillige er Forstander for Haven, ved sit Arbeide, og fandt i ham til min store Glæde en godmodig, velvillig Mand, som i 5 Timer gik omkring med mig, saavel i det Botaniske Anlæg, som i Plantagerne og Lyst Haven. Hvad jeg her saae kunde give Stof til en Bog, alting hensigtsmæssigt, got og derhos stort. I Slottet, som hører til Haven har Rigs Marschall Berna-

dotte¹⁾ sin Sommer Residens, jeg saae dette (udvendig) tilsidst, men den militaire Tvang Pragt som her herskede, gjorde en slem Kontrast mod den skønne Natur, som jeg i de foregaaende Timer havde beundret. Mit Ophold her besluttede jeg med et got Glas Ungersk Viin og gik tilbage til Hannover med det varmeste Ønske, at kunde tilbringe nogle Dage her, for ret fuldstændig at giennemsee det hele fortreffelige Anlæg, det var een af de behageligste Formiddage jeg har havt paa den hele Reise. Til Middag spiiste jeg ved table d'hote i Huset, hvor jeg boer. Hvad jeg der saae, kan jeg aldrig glemme, den overmodige Seierherre og den underkuede Overvundne, Franskmænd og Hannoveraner. Hine, dog ikke alle, med en bydende Tone, Hattene paa indtil de sat paa Stolene, Armene paa Bordet o: s: v: — disse, stumme, blege, forlegne, uophørlig corresponderende imellem hinanden ved smaae Sedler med Tal paa, jeg transporterede nogle af disse stumme Samtaler og saae flere. Hvorfor disse Mennesker kommer der? — ja derom spurgte jeg og — Franskmændene fortryde, naar ingen Hannoveraner vise sig paa offentlige Steder. Disse som her vare — Hof Raader, Land Raader, Secretairer gjorde det, som Hoverie. Det vilde vist være forgieves at sige „Velbekomme“ til disse. Jeg havde en Amerikaner som talte Tysk ved min ene Side og en Lybeker lige for mig. Frit tør man ligesaaletale her, som i nogen Fransk Stad, men vores Miner gjorde dog et Par Ansigter røde. Verten beklagede jeg, thi man kunde læse hans Forlegenhed af hans Øine. Blant Hannoveranerne ved Bordet var og en Arrestant, som har havt med de Engelske Varer i Zelle at bestille, han er under Bevogtning af 2 gens d'armes her i Huset, men venter snart at blive frigiven, han var den eneste af Hannoveranerne som talte — han er Kiøbmand — hans Navn Marschall, hans Historie ved denne Leilighed kan jeg ikke skrive, men han sagde mig siden, at den skal blive offentlig bekendtgjort. I Eftermiddag har jeg vandret omkring i Hannover, som er en smuk Stad, med mange

¹⁾ Jean Baptiste Jules Bernadotte, f. 1764, † 1844, Marskal af Frankrig, senere som Carl XIV Johan Konge af Sverig og Norge.

skønne Bygninger, især offentlige, og gode, brede Gader. De offentlige Bygninger, Slottet, Land-Recht, Pagenhaus, Bibliothek, Veterinairschule, Marstall, kunde jeg ikke faae at see, thi de ere proppede med Franske, eller tillukkede af dem. Komeden vilde jeg besøgt i Aften, den er Fransk thi den Tydske er aldeles afskaffet, men den blev afbestilt, thi der var Cercle hos Bernadotte. Den skønne Promenade hvor den berømte Leibnitzes Monument staaer, besøgte jeg og, den bruges nu, trods Philosophens Minde til Paradeplads af de Franske. Alleerne ved Leine Floden ere smukke, og skal forhen have været meget besøgte, men deels spadseres ikke meget paa nærværende Tiid i de Hannoveranske Lande, deels ere alle adelige Familier og de fleste høiere Embedsmænd retirerede ud af Landet eller dog i det mindste til deres Godser. I Aften gottede jeg mig i min Sofa med at skrive til min kiære Juliane, gik siden til table d'hôte, som i Aften ikke var talrigt, hvor Conversationen var friere, da der ikkun var to Franske Officierer, som endda vare af de bedre. I Almindelighed er man her tilfreds med Bernadotte, Hannoveranerne selv forsikre, at han skaaner hvor han kan, og ændser haardt al Vold — NB. naar han erfarer den — og dog — ere alle Gager nu ganske tilbageholdt! Jeg forglemte at anføre to Mærkværdigheder ved min Reise i Gaar. Paa eet af de Bierge som jeg passerede forbi saae jeg førstegang Ruiner af en gammel Borg, og imellem Springe og Hannover reed jeg igiennem en Bondebye som hedder Holten; Gud veed om jeg har mit Navn efter den, men jeg veed, at Byen, saavel som jeg ere begge, to fattige Bæster. For Navnets Skyld drak jeg et Glas Øll i Kroen, men det har jeg dog meget bedre, naar jeg er hiemme hos mig.

d. 23de Aug: Megen Ære, Du lille: dette skulde være Symbolum for denne Dag, dersom jeg gav hver Dag sit Symbol. Morgenen gik med at gaae lidt omkring i Byen. Jeg betalte min Regning, som ikke var lille, og gjorde mig færdig til at modtage min Prins, som ankom hertil Kl: 10. En General Adjutant fra Bernadotte modtog ham $\frac{1}{2}$ Miil uden for Byen med 72 Md. Kavallerie, bestaaende af Husarer, Chasseurs à cheval, Gens d'armes og en Fortrop af ridende Artillerie, men uden

Kanoner. Prinsen blev indbudet til at drage ind i Bernadottes Palais i Hannover (Hertugen af Cambridges) — jeg blev afhentet dertil ved en Lieutenant, med hvem jeg oppebiede Prinsens Ankomst. Uden for Palaiet paraderede 100 Md: Grenaderer med Fane og Janitschar Musik. Saasnart Arve Prinsen var ankommen, kom en anden Generaladjutant med Forespørgsel om Mareschallen maatte opvarte H: K: H:. Indtil hans Ankomst besaa vi Værelserne, hvis Pragt og Elegance jeg maa forbeholde mig at beskrive indtil min Hiemkomst; imidlertid var $\frac{1}{2}$ Time forløbet, og Bernadottes Ankomst blev anmeldt af en tredie Gen: Adj: Han kom geleidet af de 6 her værende Generaler Michaut¹⁾, Kellermann²⁾, Berthier³⁾, Epaulé⁴⁾, Serrure⁴⁾ og Pierrot⁴⁾, eskorteret af sin Garde til Hest, han blev modtagen af Harbou og Bülow og indført tilligemed alle Stabs Officiererne, som omtrent vare 100. Han holdt en smuk Tale til Arve Prinsen omtrent af følgende Indhold: Jeg anseer mig meget lykkelig, at kunde bevidne D: K: H: og D: Familie min underdanige Hengivenhed og alle Franskes varmeste Ønske, at den gode Forstaaelse og det Venskab, som hidtil saa heldigen har bestaaet imellem Danmark og Frankrig, maae fremdeles vedblive. Keiseren min Herre vil med Glæde gribe enhver Leilighed for at vise at Nationens Ønske ogsaa er hans, o: s: v: Derpaa inviterede han Prinsen med Suite til en Collation, og beklagede, at den for Øieblikket ikke var som han ønskede. Han anbefalede sig og kørte igien til Herrenhausen med sit Følge, for os gemene Folk vilde det synes underligt, men Hofmændene sagde, at det var Topmaal af Galanterie. Bernadotte er en ret kiøn Mand, fuldkommen Italiener; han saavel som hans Generaler havde Anstand, som

¹⁾ se S. 40 Note 1.

²⁾ General François Christophe Kellermann, f. 1735, † 1820, senere Marskal af Frankrig og Hertug af Valmy (Nouv. Biogr. Gén. XXVII, S. 523 ff.).

³⁾ General Louis Alexandre Berthier, f. 1753, † 1815, senere Marskal af Frankrig, Prins af Wagram og Neufchatel, Hertug af Valenzia (Nouv. Biogr. Gén. V, S 709).

⁴⁾ Nævnes ikke i Nouv. Biogr. Gén. Med General Serrure kan ikke være ment Marskal Jean Mathieu Philibert Serurier, da denne allerede i April 1804 var udnævnt til Governør for Invaliderne.

Mænd der ere fødte og opdragne i den store Verden; hvert Ord de sagde til enhver af de Danske var fine Høfligheder. Syn-derlig var min Følelse ved Bernadottes Nærværelse, thi paa Væggen i det Gemak, hvor han complimenterede Arve Pr: hang Kongen og Dronningen af Engellands Portraits i Legems Størrelse; stærkere Erindring om de menneskelige Tings Foranderlighed skal man vel frabede sig. Til Bords! Alle de hos Arve Pr: vagthavende Officierer, og det var 6, de spiste med os, og vi bleve opvartede af den Engelske Hof Stat — dette moerede mig — Fortreffelig Mad, god og megen Viin og himmelsk Musik. Kl: 2 kørte Arve Pr: med de samme Honneurs af Escorte og Kanonskud. Igiennem Sand og Hede kørte vi nu videre; paa Stationen traf jeg Kammer Vognen, og jeg blev ligesaa behagelig, som uventet overrasket med et Brev fra min kiæreste Juliane, som jeg modtog af Løws¹⁾ Haand; ja jeg blev meget glad ved at modtage det, thi jeg bød Løw et Kys derfor — men han var grusom. Igiennem Birke Skove og Sand, som immer blev dybere, kom vi til *Zelle*. Vi bleve modtagne af Fransk Kavallerie Eskorte, og Ære Vagt af Grenaderer paraderede ved Huset, hvor Prinsen boede — disse vare alle af den Hannoverske Legion, alle Tydske, men Under Officierer og Officierer Franske, som dog efter Befaling maae kommandere og udstæde Befalinger paa Tydsk. Ved Taffelet vare Franske Officierer af Ære Vagten.

d. 24de Aug: Zelle, Caroline Mathilde, 1772, Cronborg — alt dette spadserede saaledes omkring i mit Hoved, at jeg sov meget lidt i Nat, især da det var Bord Discursen i Aftes imellem Baronessen²⁾, Harboe, Bülow og mig. Aldrig havde jeg troet at jeg ved Arve Prinsens Taffel skulde komme til at tale om denne Begivenhed og endnu mindre, at jeg skulde *der* høre, *hvad* jeg hørte. Tidlig var jeg oppe — Kl: 6 var jeg i Kirken; hvad jeg der saae i den første halve Time, medens jeg med Klokkeren oppebiede Nøglerne til Begravelserne, var baade lidet, og saare meget — lidet vare de prægtige Begravelser, Monu-

¹⁾ Frederik Løw, Kammertjener hos Arveprinsen.

²⁾ Baronesse Emilie Augusta Marie Güldenchrone, Hofdame hos Prinsesserne J. S. og L. C.

mentet af en Dansk Prinsesse, C. 3 Datter¹⁾ formælet med en Hertug Wilhelm af Braunschweig Lüneburg og død 1592, lidet, intet, ja mindre end intet var mig dette, thi jeg kom ikke for at hylde den menneskelige Stolthed og Forfængelighed, men for at offre en veemodig Taare over den Ulykkeliges Fristed — meget — meere end meget var det — at en Klokker, en gammel Mand, som neppe duede til Acteur, som ofte maae have fortalt, hvad han fortalte mig — at denne Mand græd, ved at beskrive mig Caroline M: stille, goddædige Liv, hendes Blidhed, hendes Kierlighed for dem som omgav hende, og det midt i den nagende Kummer, som saa uudslettelig var præget endog i hendes Ansigt. Graven blev aabnet, jeg gik ned. Det er en synderlig, sød veemodig Følelse, at see den Ulykkeliges Grav; jeg stod før ved en Ulykkeligs Grav, ogsaa der fældede jeg Taarer, men her var Forholdet imellem Lykke og Ulykke større — alle disse *dersom*, og *naar*, og *om*, trængte ind paa mig, og jeg var som knust. En meget karrig Inscription sagde, at her giemtes C: M: Prinsesse af Storbritannien, Dronning til Danmark og Norge, født og død — Kun 23 Aar var hun, da hun døde, i 3 til 4 Timer var denne stærke Bygning nedbrudt. Hun hviler! Hendes Værelser kunde jeg ikke faae at see, thi Franske Soldater husere paa Slottet, som er mørkt og skummelt som et Fængsel, derimod saae jeg hendes Monument i den saakaldte Franske Have — en smuk Promenade — det er velmeent — Armod græder ved hendes Urne, medens Religionen bekrandser den — men det er maadeligt udført og slet vedligeholdt. Meere, naar vi sees. Flere Fyrstelige stode i samme Begravelse som Dronningen, blant disse en Brunsvigsk Prinsesse Mathilde, som havde samme Skiebne, som vores.

Gaars Dagen var en jour d'honneur, denne Dag syntes at blive en jour de malheur. Først blev Arve Pr: syg, og det ikke ubetydeligt, dette opholdt os nogle Timer endnu i det mørke Zelle. Endelig kom vi paa Vei, da han bedrede sig. Da vi havde kiørt et Par Mile, gik Hiulet i Stykker paa een af Wiener Vognene.

¹⁾ Dorothea, Christian III.s yngste Datter, f. 1546, † 1617 (det var hendes Mand, Hertug Wilhelm, der døde 1592).

Tienerne med meere bleve pakkede paa en Extravogn, og efter en Times Ophold kiørte vi videre. Selskabet i min Vogn var nu talrigt; Pr: Juliane, Ferdinand, Mallong og Harboe i Vognen, Bülow og jeg paa Bukken, det gik ret lystigt. Vi havde fortreffelige Heste, og kom Kl: 4 $\frac{1}{2}$ til Ueltzen en Hannoversk Kiøbsted. Arve Pr: var nu ret brav, vi spiste til Middag, Prins Chr: begyndte at giøre Løyer, det smittede og inden $\frac{1}{2}$ Time vare vi alle — som hos Fatter og Mutter i Helsingør. Her var ingen Franske, thi Garnisonen var samme Morgen marscheret til Lüneburg, hvor en Leir skal staae, og hvorfra de — efter det herværende almindelige Rygte — ville giøre en Visit til Hamburg og Lübeck. Med Støi og Latter stege vi til Vogns, igiennem Sand og mørke Birke- og Fyrre-Skove kom vi uagtet den ypperligste Befordring, først Kl: 12 til Danneberg¹⁾, en elendig Kiøbstæd. Vi spiste lidt, drak intet, thi Drikke Varene vare udrikkelige — bleve forlagte i Kantonnering — og sov efter Evne. Jeg er paa Reiserne bleven Kiøge Mester — lad Holten smage Viinen — duer den? — Nei — bring bort, anden Viin! men ofte faaer man ikkun en anden Flaske, som her — da maae man drikke Øll, ja vel og, naar dette og er slet — Vand.

d. 25de Aug: Den herværende Franske Garnison paraderede ikke, thi ogsaa de skulde i denne Morgenstund marschere til Lüneburg. Det saae vi — de marscherte Kl: 6 — deres Fane var mig især mærkværdig, thi af Tøiet var ikke saameget tilbage, som til et Halstørklæde, og det endda i Pjalter. Resten var skudt af i Krigen. Saaledes var og Grenadeer Fanen i Hannover. At disse Fane skal kasseres og nye anskaffes med den keiserlige Ørn eller Grif — hvad det er for et Bæst — det kan være Cabinets Politik, men sandelig, det er ikke Feld-Politik. Man høre, som jeg, de Franske Soldater tale, om disse Klude paa Stangen, man see de Saar, den har kostet, og man vil være enig med mig. Kloge Høns giør og i Nelder. Kl: 7 $\frac{1}{2}$ kiørte vi videre og kom Kl: 10 til Elben, som her er ikkun smal. Ved Ankomsten paa denne Side blev Herskabet hilset af de Meklen-

¹⁾ Dannenberg.

borgske Kanoner paa en Fæstning Dämitz¹⁾). Hertugens Spænd modtog her Arve Pr: og Familien og nu gik det ikke over Stok og Blok, men igiennem Sandet, til Eldenah, der var Relais, og Eskorte af Husarer. Det gik videre og Kl: 3 vare vi paa Ludwigslust. Det er et smukt Slot, større end Frederiksberg og i en meget ædlere og større Stil, alt opbygget af hugne Stoen. Fire store Etager, skønne Indgange og Vestibuler. Jeg boer i underste Etage, hvor jeg blev modtaget af to Geh: Kab: Secretairer, som skal spise med mig. Hvad jeg i denne Henseende ønskede før min Afreise har Malling arrangeret for mig paa en meget fin Maade, og nu vinder jeg desuden dette derved, at jeg, da jeg hver Middag skal have slige Fremmede, gjør mange Bekiendtskaber. Mit Værelse er stort, smukt, og da det er i een af Pavillonerne, med Vinduerne til to Sider, til Haven og Pladsen foran Slottet. Her er Malerie paa Kalk! hele Værelset er malet som et Weinlaube, det er som et Espalier Lysthuus, omgivet med Viinranker, i Aabninger seer man de skønneste og muntreste Rhin Egne; det hele Værelse har ved Indtrædelsen noget ret paafaldende. Meubler i Overflødighed og paa det prægtigste, et Natbord som bugner af Sølv og fremfor alt — en guddommelig Sopha. En Seng med Musselins Omhæng — det er formeget — end videre — mit Middags Bord; vi tre Mennesker spiste i to Timer, og en Lakai som fra Morgen til Aften er i min Forstue, varter op. Saaledes har Malling, Bülow og Harbow det og, men de spise naturligviis ved Taffelet. Det vil koste Ld'ors, naar vi skal bort herfra, men det skeer vel neppe saasnart. Da mine Fremmede vare gaaede bort, arrangerede jeg mig. Kl: 9 kom de igjen og vi spiste til Aften som til Middag — ja det er for meget, men jeg skulde næsten troe, at jeg finder mig deri og værner mig dertil. Mit Selskab, to flinke Mænd, blev hos mig til Kl: 11.

d. 26de Aug: I min velsignede Sofa behagede jeg aller-naadigst at tage min Kaffee — siden gik jeg i Kirke — hvilken Kirke! nye, som hele Slottet og i den skønneste Smag; ikkun

¹⁾ Dömitz.

lille, noget større end Fredensborgs, men med Kolonner og meget høiere — Choret bestaaer ikkun af et Alter, men bag ved det et Malerie, som gaaer fra Gulvet til Loftet og forestiller Mariæ Bebudelse. Maleriet er got, alt i naturlig Størrelse, Skyerne ere indtil Bedrag vel malede. Jeg kom med en Ober Amtmann, som i Dag er een af mit Selskab, førend Herskaberne, alting var stille — men — man forestille sig min Forundring — Herskaberne kom, og Musiken begyndte bag Skyerne — Skyerne ere nemlig indrettede som Koulisser, men saaledes at man umulig mærker det, og bag ved disse er Orgel og Pulpitur for Sangere og Sangerinder, man seer ingen, men det gjør ypperlig Effect. Et Te Deum blev afsungen for Arve Pr: lykkelige Reise, og dette Syngen ud af Skyerne var i høieste Grad høitidelig; Hertugen har et ypperligt Kapelle, Musiken blev altsaa got udført. Prækenen var ret god og dermed var det forbi. Midt i Kirken, midt i Gangen staaer den forrige Hertugs¹⁾ Sarcophag af indenlandsk Granit; den er meget skøn. I en Begravelse under Alteret staaer Arve Pr: af Meklenburgs²⁾ i Vinter afdøde Gemalinde³⁾, Keiser Alexanders Søster; alle her sørge over hendes Død, hendes Mand er endnu utrøstelig, og bivaaner næsten hver Dag, de Siæle Messer, som efter den Russiske Religions Skikke holdes ved hendes Kiste. Man beskriver hende, som en af de yndigste Damer, og selv gamle Malling svoer engang ret trøstelig paa, at hun var det gracieuseste Fruentimmer, han havde seet — og den Gang (forrige Aar) havde hun dog allerede den Tæring, som siden dræbte hende. Man siger her, at hun var bleven alt for tidlig givt! Jeg gik hiem, pudsede mig og Kl: 2 kom mit Middags Selskab, ovenbenævnte Ober Amtmann og en Cabinets Secretair Nusbaum. Discursen gik ret dygtig, efter Kaffeen gik vi en Tour besaae en Deel af Haven, som deels er i gammel Fransk Smag, med Alleer smukke Cascader, o: s: v: deels er den og i den saa kaldte Engelske Stiiil og denne Deel behagede

¹⁾ Hertug Friedrich, f. 1717, † 1785.

²⁾ Arveprins Friedrich Ludwig, f. 1778, † 1819.

³⁾ Kejser Paul I:s Datter Storfyrstinde Helene, f. 1784, g. 1799 med fornævnte Arveprins Friedrich Ludwig, † 1803.

mig meere. Adskillige nyttige Ting, henhørende til Hofholdningen, s: Fasanerie, Meierie o: s: v: ere paa forskjellige Maader anbragte til Prydelse for Anlægget, men jeg saae ikke her nogen Brændestabel, som er vittig, eller Eremiter, som ere stumme. Hertugindens Vaaning ligger yderst i dette Partie af Haven, er et Schweitser Huus, vistnok meget nydeligt og beqvemt, dog ikkun saaledes, at enhver formuende Mand kunde bygge sig et saadant Huus, og dertil kunde jeg sandeligen have stor Lyst, dersom jeg havde det udfordrende. Her saae jeg den afdøde Arve Prinsesses Portrait — ja visselig har hun været deilig — her siger jeg med Johanne, det var sku en Skam, at hun skulde døe. Jeg saae og Portraiterne af de andre Hertugelige Personer, saa at jeg strax kan gienkiende dem, naar jeg seer dem. Mit Selskab var særdeles interessant, især Ober Amtmanden, som har reist meget og taler meget vel. Siden saae jeg Staldene, ogsaa de fortiene virkeligen Opmærksomhed. Alle Slags gode Heste, ogsaa Danske og nogle fortrinlige Rideheste, iblant disse en graae — af Engelsk Fader og Meklenborgsk Moder — det skønneste Dyr, man kan see; den har det engelske Liv, og den Holsteenske Runding, ikke dette slunkne, som altid er mig modbydelig hos Heste, hvor Kraft Yttring i hele Exterieuren bør være en af de første Betingelser. Jeg gik hiem, drak Thee med mit Selskab og gik derefter i Concert Salen. Jeg maae tilstaae, Værelser imponere mig ikke letteligen, her skete det dog, thi vel havde jeg ventet mig noget ret skønt, men denne Pragt, denne Kristiansborgske Pragt, foreenet med Smag formodede jeg dog ikke. Salen gaaer igiennem to Etager, med Kolonner paa begge Sider, som bære Galleriet i anden Etage, og dette ganske fuldt af Mennesker. Det hele meget got oplyst. Herskabet kom strax efter — lidet om enhver, saaledes som jeg saae dem for første Gang. Den gamle Enke Hertuginde¹⁾, Moder til den regierende Hertug og vores afdøde Prinsesse²⁾, en ærværdig ganske krumbøiet gammel Kone, blev ført af min gamle Herre; den regierende

¹⁾ Charlotte Sophie, f. 1731, f. Prinsesse af Sachsen-Coburg-Saalfeld, Enke efter Prins Ludwig af Mecklenburg-Schwerin, † 1778.

²⁾ Arveprins Frederiks Gemalinde Sophie Frederike, f. 1758, † 1794.

Hertuginde¹⁾, en midaldrende meget før Dame, gik imellem begge vores Danske Prinssesser, hendes Anstand brilliant, hendes Ansigt venligt. Prinssessen, hendes Datter²⁾, en nydelig lille³⁾ Brunette, blev ført af Pr: Christ: Arve Prinsen, en smuk Mand, men havde jeg end ikke vidst noget forhen, saa kunde [jeg] dog have læst Sorg af hans Ansigt, — hans to Brødre⁴⁾ ere endnu meget unge. Den regierende Hertug⁵⁾ kom tilsidst — en rask fyrig Mand med et par lynende sorte Øine, og en smuk, ikke stærk Figur. Efter ham kom Cortegen, som var meget betydelig, bestaaende af Oberhof Mareschall, Khrrer, Kjunkre, vagthavende Officierer, en Mængde Jægere, Pager og Lakaier. Ved alle Indgangs Dørene stod Gardere, klædte omtrent som vores Garde til Hest. Lad os ikke tale om Etikette i Kbhvn, det er ikkun en Bagatelle, kom til Meklenborg, her seer man hvad den Ting betyder. Her er ogsaa den skarpeste Linie imellem Adel og Borgerlige, som man paa begge Sider bevarer med en Ængstelighed der moerede mig, og det saa meget mere, som jeg endnu har den meest grundede Aarsag til at troe, at jeg ved mit Ophold her ikke taber ved at blive uden for denne Grændse, thi neppe havde jeg allerede erfaret saameget i forskellige Fag, dersom jeg hver Middag havde spiiet med to Kherrer. Concerten var god, et Oratorium af Himmel⁶⁾, blev ret got udført, især vare et Par fortreffelige Bas Sangere. Siden gik jeg ned med mit Selskab, og vi spiieste og diskurerede ret rask til Kl: henimod 12. Atter i Aften fik jeg et lille Brev fra min store Juliane og et stort Brev fra min lille Fatter, jeg takker meget, meget baade den lille og den store, baade for det lille og for det store, det glædede mig usigelig meget, ogsaa i den Henseende, at vores Breve ere

¹⁾ Louise, f. Prinsesse af Sachsen-Gotha, f. 9 Marts 1756.

²⁾ Prinsesse Charlotte Frederike, f. 1784, der 1806 blev gift med Prins Christian (VIII), skilt 1809, † 1840.

³⁾ her har været indskudt et lille Ord, der er meget omhyggelig overstreget.

⁴⁾ formodentlig Carl August Christian, f. 1782, og Adolph Friedrich, f. 1785 (den næstældste, Prins Gustav Ludwig, f. 1781, var Major i Svensk Tjeneste).

⁵⁾ Hertug (fra 1815 Storhertug) Friedrich Franz I, f. 1756, † 1837.

⁶⁾ Friedrich Heinrich Himmel, f. 1765, † 1814, Kapelmester i Berlin, komponerede saavel gejstlig som verdslig Musik. (Allg. Deutsche Biogr. XII, S. 435—36, Fétis Biogr. univ. des musiciens, 2. éd. IV, S. 335 ff.).

meget kortere underveis, omtrent halv saa længe, som til Pyrmont og Nenndorff.

d. 27de Aug: Min lille velsignede kiære Gretes Fødselsdag! Gud bevare og velsigne Dig, Du kiære gode Pige, Din kiærlige gode Moder, min Juliane vil vist paa mine Vegne give Dig mange Kys fra Din ømtelskende Fader. I Dag har jeg atter begyndt at arbeide lidet med Hr. Ferdinand, siden har jeg seet mig om i Hertugens Gallerie, hvor Væggene ere behængte med de fortreffeligste Malerier, og Værelset i øvrigt besat med Borde hvorpaa Antiker, Naturalier o: s: v: I flere Dage har jeg i Sinde at gienemgaae dette, jeg skal opskrive hvad jeg seer, men det bliver ikke for et Brev, thi det er alt for vidtløvtig. Localet er prægtigt, kongeligt, som alle Værelserne. I det hvor jeg læste med Ferdin: hænger den afdøde Arve Prinsesses Portrait i fuld Korpus, malet som en Apotheose, af den store Grassi¹⁾ i Dresden; ja saaledes maae Englene svæve over de høiere Regioner, og saaledes maae en Engel see ud, det vil vare længe, inden jeg lærer at see paa dette deilige Malerie med koldt Blod. Til Middag har jeg atter havt fremmede — to Renteskrivere, ja saa var det, de Mennesker ligne hinanden, men to meget artige Mænd. Efter Bordet spadserede vi omkring i Haven, som man ikke letteligen overseer. I Formiddags var stor Frokost hos den regierende Hertuginde i Schweitser Huset, hvor Hertugens prægtige Chor af blæsende Instrumenter lod sig høre, men i Aften er alting roligt her ved Hoffet. Mine Renteskrivere har spiiist hos mig, og nu gjør jeg mit Brev færdigt, til at afgaae i Morgen tidlig. Man sover got og længe her altsaa expederer man om Aftenen hvad næste Morgen skal være færdig. Næste Gang haaber jeg at kunde fortælle endnu meere, thi det lader som man vil moeroe os alle, paa alle mulige Maader.

Jeg anbefaler mig til mine kiæreste Forældre, Sødskende og Venner. Min kiære Juliane behøver jeg ikke at bede om at kysse mine kiære smaae Piger mange Gange fra mig deres kiærlige Fader.

¹⁾ Joseph Grassi, f. 1768, † 1838, Professor ved Akademiet i Dresden.

Ludwigslust.

d. 28de August. Atter en Stads Dag, hvor der vankede baade verdslig Ære, en god Ret Mad, og et got Glas Viin; da jeg maae ærlig tilstaae, at jeg [er] en Liebhaber af alle tre Dele, saa har jeg intet at udsætte paa denne Dag. Efterat jeg havde instrueret — jeg beder mangfoldig, man underviser ikke en Prins, mindst i Tyskland, og aller mindst ved et Tysk Hof — fulgte jeg ham til den regierende Hertuginde, som boer i det før omtalte nydelige Schweitserhuus, og gik mig derefter en ret god og behagelig Tour i Haven, som har megen Lighed med Fredensborg Have; endogsaa er her en net Gang bag om hele Haven, med Skov paa den indvendige Side, og Indhegning med Mark uden for paa den anden Side, ligesom paa Fredensborg ud til Endrup. Min Juliane kiender ret got disse Egne. Jeg maatte tidligere hiem end jeg ønskede, thi jeg skulde pudse mig, da jeg var ansagt til stor Cour og Mareschals Tafel. Couren begyndte hos min Herre og hans Børn, der havde jeg naturligviis intet at gjøre uden at bukke, derefter til den regierende Hertuginde, der blev jeg presenteret af en Geheime Raad Lützwow, siden hos den gamle Enke Hertuginde af samme GehR: — paa begge disse Steder taltes lidt om Danmark, om Ferdinand. Derefter blev jeg ført af Hof Marschal Both til Hertugen — han talte om Nenndorff, Pymont, o: sl: meere, endelig blev jeg ved den store Cour, presenteret for begge Prinsserne og Prinsessen. Efter Couren gik det til Tafels, Herskaberne i den skønne Galla Sal, som jeg sidst beskrev, med dem, al den høie Adel, som her viiste sig i blændende Pragt, saavel Damer som Cavalerer. Ved Marskals Tafelet var Kammerjunkere, Jagtjunkere, Staldmesteren, Officierer. Jeg traf her til min store Forundring 2 Danske en Jagt Junker v: Schack¹⁾, og en Artillerie Officier Seidewitz begge i Mechlenburgsk Tieneste. Den sidste har ikke været i Danmark i 20 Aar, jeg kunde altsaa underrette ham om mangfoldige Forandringer, det var mig meget behageligt at kunde

¹⁾ I Hof- og Statskalenderen for 1804 findes en Jagt- og Forstjunker Fr. Ferd. v. Schack.

paa denne Maade hvile mig, thi slig Æden er værre end paalagt Poenitente. I Aften var Bundte Rads Tafel, men det angik mig ikke og jeg levede ret roligt i mit Værelse, og kom første Gang her paa Stedet ret borgerlig i Seng.

d. 29de August. I det deiligste Veir, og paa den første skønne Dag, vi meget længe have havt, spadserede jeg, efterat jeg havde afleveret Ferdinand hos Hertuginde. Jo meere bekiendt jeg bliver med Slotshaven her, des meere Liighed finder jeg imellem den og Fredensborg, dog har dette et stort Fortrin for Ludwigslust, nemlig at Egnen uden om Haven er ligesaa skøn som i Haven; her er heller ikke en stor Land Søe, derimod løber en lille Flod igiennem Haven, som paa flere Steder er benyttet til Sluser, Vandfald o: s: v: man finder ikke hyppige men vel anbragte Decorationer, meest Büster af berømte Alderdommens Mænd, saa og et Minde for den afdøde Hertug. Paa nærværende Tid bygges et stort Gothisk Tempel til Erindring af den sidst afdøde Prinsesse, og paa et andet Sted i Haven opfører Arve Prinssen et Mausolee, hvor hendes Liig skal hensesættes. Men hvad ere dog alle disse Ting imod Mindesmærkerne paa Jægerspriis, hvad betyde alle disse Brutus, og Marc Aurel og August og Miltiades og hvad man kalder dem mod det eene søde melodiske Ord „Landsmænd“ og nu dertil „fortiente Lands Mænd“. Kommer nu en Ludvig 14, Carl 12, ja vel Caliguler og Neroner, med for enten at complete Rækken, eller fordi denne eller hines Gierninger kunde ikkun beskrives paa mange Blade! O, fui med det Moerskab, som slige Erindringer give; Nutiden er rigeligen forsynet med Afskum, man behøver ikke at erindre sig Fortiden. Nei, nei! min Bernstorff, min Hans Egede, min Hvidtfeldt, min Niels Lembak, min Birgitte Giøe, min Herluf Trolle, og alle disse mine mange ædle, herlige, stolte Danske og Norske Lands Mænd, som saa hæderligen ere mindede paa Jægerspriis — o naar jeg vandrer imellem Eder under de ærværdige Eege, samtidige med de Ældstes Daad, det varmer, det fryder. Dog hvor vil jeg hen? Middag og Eftermiddag er gaaet paa den sædvanlige Maade. I Aften er stort Bal im goldnen Saal, som den her kaldes, der havde jeg ikke noget at bestille, men

til Fyrværkeriet var jeg ansagt, det blev afbrændt Kl: 9 $\frac{1}{2}$ førend Taffelet. Ja det var et Spectakel og en Støi! ikke sandt? Nu jeg troede man kunde høre det i Khvn. Jeg har nu dog allerede seet endeel Fyrværkerier, men de vare Dverge mod dette, især var een Act Vand-Fyrværkerier, som exploderte i den skønne store Cascade lige for Slottet, ret brillant; for at give det hele endnu meere Eftertryk, vare Kanoner plantede ved begge Sider af Fyrværkeriet, naar nu Ild og Knald og Røg og Damp ret rasede, saa brølede Kanonerne Skud i Skud, men her siger jeg som Nicolai, det blev mig altfor naturligt, og Erindringerne altfor levende af vores uforglemmelige Kanonade. Du skulde høre, kæreste Juliane, Du min raske Danneqvinde, hvorledes her og overalt tales om de Danske af 2den April. Jeg har altsaa nu fuld Erstatning for alt det Vaas, alle de bedre Foranstaltninger som vores langørede Herrer *bagefter* kunde gjøre, og som de endnu plager os med, naar de værdiger denne Dag nogle Øiebliks Erindring. Sie sind ein Däne? sagde en Præst til mig i Gaar — Aufzuwarten! — Herr! es freuet mich, einen Lands Mann von die unsterblichen Helden vom 2ten April den Hand zu drücken! Du kan begribe at vor Samtale efter en saadan Velkomst blev varm, især da han ønskede Detail af denne Dags Historie.

d. 30te August. Jeg kunde meget let her forskaffe min lille et Egern, thi her vrimler af dem i Skovene; det moerede mig meget, paa en Excursion, som jeg i Middagsstunden gjorde, at see disse nydelige smaae Dyr hoppe omkring i Træerne. Ved min Hiemkomst traf jeg Breve fra min gode Juliane og fra Kraft. Det er mig ret kiært, at i gode Madamer have forladt Lyngbye, thi i sligt Veir kunde man jo udsætte sig for Koldfeber, ja vel forfalde til Drik, for at holde Varmen, eller Gud veed, hvilke Experimenter man kunde faae Lyst til i slig Kulde — Fristelsen er stor og Jægersborg er nær!! Til Middag har jeg taget til Takke med mine sædvanlige 10 Retter Mad og et ret moersomt Selskab. Efter 10 Retter Mad bliver man tung — Nu, du min Gud — man sidder i en Sofa — man føler man er til — men man glemmer det ret snart i en sød og salig Slummer — men hvad skeer? det banker! Her — ein! H: Høifyrstelige Durch-

lautighed Arve Pr: af Mechlenborg, H: H: Pr: Christ. af Danmark og Hof Marskalken — ja saa sandt jeg er et syndigt Menneske, stod de ikke alle tre i Stuen, inden jeg endnu var ret oppe af Sofaen — det morede Pr: Chr: især meget, at overfalde mig paa den Maade, hvad de vilde? — ja det ønskede jeg ogsaa at vide — endelig kom det — Pr: Heinrich af Preussen ventes hertil om nogle Dage, nu vil Pr: Chr: overlade ham sine Værelser og troede at kunde være tient med mine, dersom jeg vilde flytte over i Side Bygningen. Sagen blev snart afgjort til begge Parters Fornøielse, og de gik, men min Middags Søvn var væk . . .

d. 31te August. Man kan virkeligen her ikke sige, hvad vel ellers temmelig almindelig gielder om Hoffer, at man paa de store Hoffest Dage maae holde sig skadesløs for den Kiedsommelighed man udstaaer i de andre roligere Dage, thi her sørges dog jevnligent omtrent hver Dag for een eller anden Fornøielse, hvori alle kunne tage Deel. At jeg i Formiddag har spadseret et Par Timers Tid med Harbow hører ikke hertil, thi det er en Fornøielse som vi har giort os selv, men at vi alle i Aften have hørt en god Concert, kunne vi takke Hertugen for. En forhen omtalt Ober Amtmann Kensler afhentede mig og jeg hørte en Sinfonie, en fortreffelig Arie af Pär i Dresden¹⁾ sunget af den vidt berømte Mdme Benda²⁾ — ja man kan høre at hun har studeret Musik og at hun har sunget got i sine unge Dage; — derefter en Forte Piano Concert af den berømte Kapel Mesterinde Westenholtz³⁾, som vi kiende i Kiøbenhavn for hendes fortreffelige Harmonika Spil. Hendes Mand var Kapelmester her, og hun har beholdt hans hele Gage som Klaveerspillerinde i Kapellet; derefter en Bravour Arie af en Demoiselle, hvis Navn jeg i Øieblikket ikke erindrer, endelig en Violin Concert af anden Concert-

¹⁾ Fernando Paer, f. 1771, † 1839, italiensk Operakomponist, Kapelmester i Parma, Wien, Dresden og Paris (Fétis VI, S. 402 ff.).

²⁾ Félicité Agnes Ritzin, f. 1756, tidligere gift med Friedrich Ludwig Benda, Hofkomponist i Schwerin, senere med Fløjtespilleren Heyne (Fétis IV, S. 326—27).

³⁾ Eleonore Sophie Marie Westenholtz, f. Fritscher, (Fødsels- og Dødsaar ikke angivne) Enke efter Mecklenburg-Schwerinsk Kapelmester Carl August Frederik W., f. 1736, † 1789. (Fétis VIII, S. 457).

mester Massonneau, men den hører vi bedre i Kiøbenhavn. Efter Concerten gjorde jeg Bekiendtskab med nogle af Kapellet, en M^{de} Braun, Søster til vores Kunzen¹⁾, en M^{de} Zinck²⁾ en rask Kielling, Broder Kone til Zinck i Kiøbenhavn, med den store Oboe Blæser Braun³⁾ og Concertmesterne Coelestini⁴⁾ og Massonneau⁵⁾. Derefter hiem med min Ober Amtmann, en herlig Mand, spiieste min Aftens Mad som er den eene Aften som den anden altid sex Retter — og gik derefter i min Seng.

d. 1ste September . . . I Aften er hertil ankommen en ung Prins af Weimar⁶⁾ med sin Gouverneur og en Informator. Det vil rimeligiis give nye Bekiendtskaber, og det er mig ret kiært, jo flere jo kiærere, desmere har jeg at underholde mig med her, og erindre mig, naar jeg kommer hiem.

d. 2den September. Allerede i Morgenstunden, medens jeg var paa en lille Spadseretour, havde Prinsen af Weimars Informator, eller Instructor, som han kaldes, været hos mig; saasart jeg kom hiem, maatte jeg altsaa gjøre ham min Contravisite, og traf i ham en sand Kontrast af vores to Hr. Opdragere, en meget oplyst og beleven Mand, som i sit hele Væsen har meget liigt med Christiani⁷⁾, vi bleve snart bekiendte, gik sammen i Kirken, hvor vi bivaanede en fornuftig og ret opbyggelig Guds-tjeneste. Siden viiste jeg min Hr. Kollega omkring i Haven. Til Middag var ret brilliant Taffel hos mig, nemlig Instructoren

¹⁾ F. L. O. Kunzen, f. 1761, † 1817, Kapelmester ved det kgl. Theater (Biogr. Lex. IX, S. 601 ff.).

²⁾ Formodentlig Enke efter Benedikt Frederik Zinck, f. 1743, † 1801 paa Ludwigslust (Fétis VIII, S. 521).

³⁾ Johan Friedrich Braun, f. 1759, † 1824 (Fétis II, S. 60), g. m. ovennævnte M^{de} Braun f. Kunzen. hvis Fornavn, Fødsels- og Dødsaar ikke findes hos Fétis.

⁴⁾ Eligio Celestino, Violinist, Koncertmester i Schwerin, f. 1739, † 1812 (Fétis II, S. 234).

⁵⁾ Louis Massonneau, Violinist og Komponist, f. i 2den Halvdel af 18de Aarh., levede endnu i 1819, var fra 1802 i Hertugen af Mecklenburg-Schwerins Tjeneste (Fétis VI, S. 20—21).

⁶⁾ Da denne Prins nedenfor angives at være 13 Aar gl., maa det være Prins Carl Bernhard, f. 30. Maj 1792.

⁷⁾ Christoph Johann Rudolph Christiani, f. 1761, † 1841, tysk Hofpræst i Khvn., oprettede 1795 smst. et Opdragelsesinstitut, der bestod til 1810 (Biogr. Lex. III, S. 558—59).

fra Weimar, Kabinets Secretair Veldtner, 3^{die} Hof Præst Klefeke og Secretair Hese. Kl: 5 vare Instr: og jeg inviterede til Kollation hos Ober Hofmester Lützow, hvor der var stort Selskab, der blev jeg presenteret for den unge Pr: af Weimar, en rask Dreng paa 13 Aar, som ikke synes at føle andet end sin Sundhed. Man tilbragte Tiden der paa den allerbehageligste Maade med Discourser indtil Kl: 6 $\frac{1}{2}$, da bleve vi førte til Couren, som varede til Kl: 7, da Concerten begyndte, som var et Oratorium af Himmel, god Musik og ganske got udført . . . Kl: 10 kom Pr: Heinrich af Preussen til stor Glæde for hans gode Charlotte og alle som ynde hende.

d. 3die September. Til — —¹⁾ har jeg havt min Weimarensener og to af de allerede før nævnte Herrer til Bords, efter Maaltidet besøgte vi Ober Hof-Prediger, en Mand som gamle Manthey²⁾, men saa munter, som jeg endnu ikke har kiendt nogen. Vi kiørte i hans Selskab en meget behagelig Tour i Skoven paa en Valse Vogn, som er et særdeles mageligt Fartøi, med een Hest for, det kostede mig en heel Species Daler, men da alting her, gaaer løs paa at leve høit og stort, og man virkeligen moerer sig her, saa lad gaae. Reise Kassen holder det nok ud, men den bliver ikke svær at bære op ad Trapperne i Fortunstrædet³⁾. Det for idag samlede Selskab blev hos mig, og vi tilbragte Aftenen med ret lærde, men tillige ret interessante Samtaler indtil Kl: 11. Weimarenseneren er, som jeg ved første Øieblik fandt ham, en fortreffelig Mand — Held den Fyrstesøn, som dannes af en saadan Mand . . .

Ludwigslust.

d. 4de September . . . I Aften er Bal paa Slottet, og medens de der dandse, har jeg discureret og politiseret med nogle Be-

¹⁾ Papiret iturevet af Oblaten.

²⁾ Hvem er her sigtet til? Prof. Johan Georg Ludvig Manthey, f. 1769, † 1842 (Biogr. Lex. XI, S. 104—5), der 1808 blev gift med Holtens Søster Anna Poulina, var paa den Tid kun 34 Aar gl.; hans Fader, Præst ved Petri Kirke i Khvn. var død 1775, da Holten kun var 5 Aar gl.

³⁾ Holten har formodentlig havt Vinterbolig i Fortunstræde. I Khvns. Vejviser for 1804 og 1805 findes som hans Adresse kun angivet Arveprinsens Palais.

kiendtere. Min Juliane undrer sig vist over, at jeg ikke endnu har givet min Betænkning over de Mechlenborgske Damer; jeg ville see fleere og see dem oftere, jeg er nu ganske eenig med mig selv, men jeg vil ikke kunde undre mig, om min Dom vil forekomme dem, som læse dette, ligesaa synderlig, som det hele Væsen her forekom mig ved min Ankomst. Med ikke faae For-domme mod Landet og Menneskene her drog jeg fra Kbhvn, flere blev jeg paa Veien forsynet med, men atter her erfarede jeg, at Brillen due ikke. Landet kiender jeg meget lidet til, men at det er et frugtbart Land, kan man see paa de mange meget rige Godseiere, som her sees. Menneskene ere ikke at foragte her, i de lavere Klasser, store velskabte Mænd og ikke sielden ret smukke Fruentimmer. Middelstanden har vel her som overalt meget lignende, da den her, som overalt er den, hvor man finder Humanitet, Kultur og de flere ædle Frugter af en lykkelig Middel Vei, men Fyrighed og Raskhed er her Tonen, og giver det sel-skabelige en høist behagelig Holdning; jeg er bekiendt og antaget i flere Huse, hvor jeg gaaer ud og ind, som hos —?? — mig selv. Man kommer, sidder, spiller, synger, spiser, sladdrer, gaaer og kommer snart igjen, enhver i Huset er paa sin Plads, altsaa staaer ingen i Veien, saa er det mellem dem selv, saa er det med Fremmede, og endnu i høiere Grad, thi deres Giæstfrihed er som Oldtidens, vi kiende ikke sligt hos os — Men Fruentimmerne, hvorledes see de ud, hvorledes klæde de sig??? For-modentlig ere de meget smukkere end vi Danske? og de klædde sig vel bedre end vi?? thi han er ret blevet Tydsk! Det første besvares med den almindelige Erfaring: at intet i Naturen gaaer over Mulighedens Grændser; det sidste er tildeels besvaret med og i det første, dog er det vist, at dersom jeg nogensteds paa min Reise har været fristet til at troe mig hiemme, da var det her — min Dom om de Franske Damer ubeskaaret, den er og bliver uforanderlig, saalænge De ere, som for nærværende Tid. Damerne af den høiere Adel ere her rigt og prægtigt klædde, anderledes end hos os — ogsaa lider jeg det meget vel, at de unge Koner ikke i Dragt afsondrer dem fra de ugivte. Naturligviis er Begrebet *ung* hos de kiære Damer meget ubestemt, og

nogle synes at have udstrakt det temmelig vidt, men et af to, hellere det end disse Matrone Grimasser og Dragter for at give sig en Air i sit 24de Aar. Det var da vel nok, saaledes som man kan give det skriftlig. Overalt maae jeg bede mine Venner, som øde Deres Tid paa at læse disse Bagateller, at de ville ansee ethvert sligt Stykke, som en Kontur, der af meere end een Aarsag ikke paa Reisen kan udarbeides.

d. 5te September . . . indfandt mig igien paa mit Kammer til rette Tid for at kunde modtage mit Middags Selskab som i Dag atter bestod af den Weimarske Instructor og de herværende Secretairer hos Hertugen. I Aften Concert i Galla Salen. Herskaberne spillede Kort under Concerten, men reiste dem, medens Frue Westenholz gav en Concert paa Harmonika. I øvrigt bestod det af en Ouverture af Pär, en Italiensk Arie, got sunget af Mdme Rosetti¹⁾, en dobbelt Concert paa Oboe og Fagot af den store Virtuos Braun og en god Fagottist Brandt²⁾; en Arie af Mdme Lembke³⁾. „Sie ist doch immer die Krone“ sagde Hertugen, og det er sandt; endelig til Beslutning Ouverturen af Titus, componeret af Mozart. Nu skyndte man sig hiem for at spise — og gik siden til den store Illumination, som var kongelig og den første, som jeg har seet. Det vilde blive meget vidtløftigt at beskrive den omstændelig, ikkun nogle faae Ord for at give et Begreb om en saadan Illumination. Det forestilte Facaden af et græsk Tempel af 150 Skr: Bredde, det var anbragt paa en Grønning bag ved en stor og majestætisk Cascade lige for Slottet. Igiennem Hoved Portalen saae man en lang Kolonnade og i to Portaler paa hver Side saaes det Preussiske og Danske Vaaben, samt Prinsesse Charlottes og Pr: Heinrichs Navne. Bekostningen ved en saadan Illumination maae være betydelig, thi Façaden havde forholdsmæssig Høide efter sin Brede. En skrækkelig Mængde Mennesker fra de omliggende Steder og god

¹⁾ formodentlig Enke efter den S. 98 omtalte Kapelmester Rosetti.

²⁾ Georg Friedrich Brandt, f. 1773 (Fétis II, S. 57—58).

³⁾ Findes ikke hos Fétis, heller ikke i Allg. D. Biogr.

Musik gjorde det endnu interessantere, jeg moerede mig med nogle andre imellem det høistærede Publikum indtil Kl: 12.

d. 6te Sept: Weimarensere ere reiste, jeg gjorde min Visite hos Dem ret tidlig og gik siden til mine Forretninger . . . I een af mine herværende Bekiendteres lille men udvalgte Bogsamling har jeg tilbragt nogle Timer i Eftermiddag, det var en Siæle Vederqvægelse; mange herlige, nye Bekiendtskaber gjorde jeg her imellem disse Menneskelighedens stumme Venner, som jeg med Nidkiærhed skal udvide og fortsætte, naar jeg igien faaer mine rolige, huuslige Aftener. Med Fryd og Henrykkelse seer jeg dem nærme sig, men der skal endnu strides mangan haard Kamp inden jeg naaer dertil, især ræddes jeg ved at tænke mig nogle Dages Ophold i Schleswig, ja maaskee endog paa Gravensteen. Frisk Mod.

d. 7de Septbr. Samtlige Herskaber ere i Dag i Schwerin for at besøge samtlige Herskabers gamle Tante, deraf tager jeg Anledning til at bese samtlige Herskabers samtlige Gemakker. I de fleeste vare ikkun den almindelige Pragt, saaledes som man saa den paa Kristiansborg, men de Værelser, som før beboedes af den sidst afdøde Arve Prinssesse, overgik alt hvad jeg har seet af Pragt. De ere alle meublerede af hendes Fader Keiser Poul; hans Portrait, som skal være meget vel truffet var mig interessant, men kiærere var mig Portraiterne af den afdøde Selv, af den deilige Dronning af Preussen¹⁾, og Keiserinden af Rusland, samt hendes skønne Alexander²⁾. Kandelabrer, Lysekroner, Borde, Stole alt var prægtigt i høieste Grad. Det kostbareste af det man saa, var Natborde, hvor alting, selv den store Speil Ramme var af massivt Guld. Bordet hvorpaa det stod var af massiv Sølv af Størrelse som et Slagbord, og ganske besat med disse gyldne Toilet-Sager. At nævne alt, endsige at beskrive det, er umuligt i et Brev, det maae giemmes til jeg

¹⁾ Fr. Wilhelm III.s Dronning Louise, Prinssesse af Mecklenburg-Strelitz, f. 1776, † 1810, bekjendt ved sin Optræden overfor Napoleon under Fredsunderhandlingerne i Tilsit 1807.

²⁾ Kejser Alexander I, f. 1777, † 1825, g. m. Louise Marie Augusta, Prinssesse af Baden, f. 1779, † 1826.

kommer hiem. Til Middag har jeg havt geistligt Selskab, men har med dette i Eftermiddag giort en verdslig Visite hos Kapelmesterinde Westenholz. Atter en moersom Eftermiddag, som jeg især ønskede at Søster Ane¹⁾ kunde taget Deel i. I Musik og i meget god, tildeels af hendes egen Komposition, levede vi indtil silde om Aftenen; den Agtelse hvormed hun erindrede de Danske i Almindelighed, saavel som vores Kapel i Særdeleshed, var behagelig for mig som er ligesaa entusiastisk for mit Hiem, som for Musik. Der var flere foruden mig, blant disse to Side-Døttre af Hertugen, to meget elskværdige smaae Piger. Deres Moder lever her paa Ludwigslust og er offentlig erkjendt; hun er ikke mere ung, men har været meget smuk, og er meget interessant. Hendes Navn er Sahl. Deres Navn er Kleinow.

d. 8de Septembr: H: H: Pr: Ferdinand har i Dag naadigst behaget at amuserer mig fra Kl: 8 til 1^{1/2}, men jeg har i Eftermiddag holdt mig fuldkommen skadesløs derfor. Fra Kl: 5 til Kl: 1 har jeg levet imellem lystige Folk hos den store Oboe Blæser Braun, hvis Kone er Søster til vores Kunzen, dette har givet Anledning til Bekjendtskab, og derefter til Invitationen i Aften. Endeel af Kapellet vare der og det blev til en formelig Vocal og Instrumental-Concert, hvor jeg tog handlende Deel, og spillede da første Gang paa Violin i 4 eller 5 Maaneder. Den fortroelige utvungne Tone, som herskede imellem disse Mennesker gav ogsaa mig Courage, her var ingen Kunstner Stolthed eller Forbeholdenhed, uagtet Concertmester Massonneau og Braun spillede med; — det var kort sagt, et Selskab af Venner, som fornøiede sig med Musik, uden at Kunstneren lod Liebhabererne, af hvilke der var flere end jeg, føle deres Overlegenhed. Vi sluttede med at synge Viser til Meklenborgsk Punsch; hvorledes denne er, veed jeg, den er drøi, saaledes at alle Fruentimmer drikke Viin. Viserne gik rask, jeg opvartede med nogle Danske, som moerede især de smukke, men en Vise til Glæden af Schiller, som Brauns ældste Datter, en meget deilig Pige, sang ganske fortreffeligt, interesserede mig saa-

¹⁾ H. S. Holtens yngste Søster Ane (Anna) Poulaine, f. ^{29/3} 1785, † ^{3/3} 1855, senere g. m. J. G. L. Manthey (se ovfr. S. 93, Note 2), var meget musikalsk. I hendes Hus var Weyse senere en jevnlig Gjæst.

meget, at jeg ufeilbarligen bringer den (Visen, ikke Pigen) hiem Kl: 1 gik vi i det deiligste Humeur fra Braun, man fulgte hinanden hiem, jeg arriverede uden Havarie Kl. 2 i Seng.

d. 9de Septbr . . . Til Middag har jeg spiiet med min Helt, Ober Amtmann Kenzler og Arve Prinsens Secretair Frosch — —¹⁾ Maaltidet gjorde jeg en Stads Visite hos Ober Hof Prediger Consistorialrath Studemund, den rare muntre — —¹⁾ som jeg før har nævnet; hans Kone havde megen baade udvortes og indvortes Liighed med Mdme Torp — —¹⁾ Thee der, gik siden i Concert paa Slottet, hvor et skjønt Hallelujah af Rosetti²⁾ blev givet, og siden hiem.

d. 10de Septbr. I Morges reiste Prinsen af Preussen, vores Pr: Christian fulgte ham 2 Mile paa Veien og kom igien til Middag, han reiser ikke til Berlin førend i næste Uge, thi hans Geburtsdag³⁾ skal celebreres her. Harbow er i disse Dage i Schleswig for ham i et Ærinde til Kron Prinsen, man længes her meget efter hans Tilbagekomst. Den anden Hofpræst Ackermann en meget oplyst og underholdende Mand har i Dag spiiet med mig, og siden har jeg tilbragt nogle Timer hos Pagehofmesteren som boer i Huus med mig. Det er en Lykke for mig, at jeg ikke kommer lige herfra til Kbhvn., thi da vilde jeg vist uden at vide det tale Tysk, og derfor blive udleet, uagtet det er meget begribeligt, naar man betænker, at jeg er uophørlig iblant Tyske, som tale meget, og at jeg selv her taler meere i een Dag end hiemme i en heel Uge . . .

Forældre, Sødskende og Venner hilses kierligst. Hvorledes har vor gode Tante Bast overstaaet d. 5te Septbr⁴⁾, jeg tænkte den Dag mange Gange paa hende. Lev vel, kiæreste Juliane, kys mine kiære smaae Piger fra Din egen

H. S. Holten.

¹⁾ Papiret iturevet af Oblaten.

²⁾ Franz Anton Rosetti, f. 1750, † 1792, fra 1789 til 1792 Kapelmester hos Hertugen af Mecklenburg-Schwerin (Fétis VII, S. 313—14).

³⁾ 18de September.

⁴⁾ Aarsdagen efter Stiftsprovst Bast's Død.

Ludwigslust.

d. 11te September . . . Jeg har tilbragt Eftermiddagen meget behageligt hos Hertugindeens Cabinets Secretair, en fiin Verdens Mand og Hofmand, som man finder mange her. Det er vel tildeels besværligt at gjøre sig bekiendt med den Maneer og Tone, som de give alting, men lærerigt er det. Allerede at spørge er mellem disse Folk en Sag, som man maae være betænkt paa, men at svare er et Studium. Det er muligt, at man vogter Faar uden disse Talenter, men vogte Mennesker kan kun den som har disse Talenter, og det er mig altid et høist interessant Syn at see bestemt Forstands Overlægenhed brugt paa en fiin og fordringsløs Maade.

d. 12te Sept: Vi have idag Marked her, det vil ikke sige meget, ogsaa haver jeg ikke været fristet til at knuse nogen Louisd'or i den Anledning; med nogle Bekiendte har jeg beseet Damerne, som besaae Markedet men da disse ikke vare købelige, og jeg desuden med denne Artikel ret vel forsynet, saa gjorde jeg her, som naar jeg gaaer forbi Henriques i Gotters Gaden¹⁾, saa derpaa, moerede mig, men haaber og ønsker at hvad jeg her af denne Art saa, var hverken Berlok-Guld eller Plate Sølv. Markeds Kostumen er i øvrigt aldeles som hos os, en lang Gade er besat paa begge Sider med Boder, og for Enden af Gaden paa et stort Torv er Heste Market. Her var virkelig noget at see: Landets Bondeheste-Avl og den er al Ære værd. Jeg saa her mange velbygte Dyr og af en meget beqvem Middel-Størrelse, ikke faae med ganske fine Hoveder, og hvad der er vigtigt, næsten alle med reene veldannede Been. Den brune Farve er den almindeligste. Det er her ikke sieldent, at en Bonde begiærer og faaer 16 til 20 L: d: for en Hest. Jeg har seet Bønderheste i den hertugelige Stald, og de fortiente deres Plads.

d. 13de Sept: Efterat jeg i denne Formiddag havde havt en Conference med Prins Christian og adskillige Differencer med Pr: Ferdinand, anvendte jeg mit sædvanlige Middel imod Post Dags Længselen, jeg spadserede en diærv Tour, kom hiem og

¹⁾ F. og I. Henriques, Kjøbmænd, Gothersgade 2 (Klvns. Vejviser 1804).

fundt hvad jeg ønskede: et Brev fra min kiære Kone. Samtlige Herskaber ere i Dag forsamlede paa Frederichsmoor, et af Hertugens Jagt Slotte. Alle, som nogenlunde kunne, skal deeltage i denne Jagt, siden er Diner, og mod Aften ere de her igien. Hos en Landsmand, en Kapitaine Seydewitz drak jeg mit Theevand. Ved en meget varm Samtale om vores fortreffelige Kron Prins, gik Tiden, saa det blev mørkt. Det er een af de Følelser, som jeg føler mig ubeskrivelig lykkelig ved, naar jeg imellem Fremmede hører Agtelse for vores Regiering, Agtelse for vores Kronprins, som Fyrste, som Menneske, da at kunne med et Par ret stærke, ret frappante Træk forhøje denne Agtelse, som til Held og Glæde for os, og til Ære for de mange Fremmede, jeg i denne Hensøende har lært at kiende, er meget almindelig. Overalt er der ingen Tvivl om, at de Danske ere fortrinligen agtede udenlands; jeg har seet mange Slags Nationer og Fremmede her, men alle nærme sig de Danske med en Interesse, som er umiskjendelig. Jeg skal til rette Tid og Sted ikke glemme, hvad jeg i denne Sommer har seet og hørt.

d. 14de Sept: Ved den regierende Hertuginde's naadige Foranstaltning har jeg i Dag havt megen Fornøielse. Ledsaget af Oberberideren og Hof Præsten Gläveke har jeg giort en Reise til Schwerin. Kl: 5 samledes vi, drak Kaffee og kiørte i en fortreffelig Wienervogn med 4re Heste. Af Lakaiens Indpakning kunde jeg allerede see at det vilde blive mig ligegyldigt hvorledes Kroerne end vare forsynede. En Miil herfra bleve vi anholdte af en Bonde og prellede, fordi vi skulde have kiørt over hans Agre; denne Nærings Vei er aldeles ikke nye her. Igiennem Fyrre Skove kiørte vi den første Station, frokostede prægtig og drog videre — Veien blev angenemmere, Bøge Skovene begyndte, og med disse meere Liv i Naturen. I en Miils Afstand saae man allerede den smukke Land Søe, ved hvis Bredder Schwerin ligger og Slottets gothiske Taarne. Fra en Bakke oversaae man hele Egnen med Staden, visselig en meget smuk Prospect, som har nogen Liighed med Frederiksborg, dog er der meere Skov, her meere Vand. Det er et vederqvægende Syn efter saa lang Tids Forløb igien at see en klar Land Søe, som jeg ikke har

seet, siden jeg var ved Steinhuder Meer, thi Floderne ere skidne og mudrede som en Rendesteen. Inden vi drog ind i Byen, besaae vi en Slibe Mølle, den første jeg i mine Dage har seet. Indretningerne ere gode, Maschinerierne til at save og slibe store Bord Plader meget simple, drives ved Vand, og ere saa vel benyttede, at meget Arbeide paa eengang kan oversees og styres af faae Personer. Alt det Arbeide, som her forfærdiges, er af indenlandsk Granit og Porphy, man seer her de største som de mindste Bordplader, Vaser, Lysestager, Signeter o: andet meere. Hertugen opmuntrer denne Fabrik paa den rigtigste Maade, han kjøber og decorerer sine Værelser dermed, jeg har paa Slottet her seet Bordplader af 12 qvt Br. 7 qv: Dybd: af den skønneste Granit — men dyrt er det. Derfra drog vi ind i Staden, som er ret smuk, har 12000 Indvaanere, 2 Lutherske og een Katholsk Kirke. Jeg besaae alle tre Kirker, men fandt intet mærkeligt uden i Domkirken. Allerede dens indvendige Høide (110 Fod) er mærkelig. Et fortreffeligt Epitaphium af Bronze fra Begyndelsen af det 16 Aarhundrede tildrog sig min Opmærksomhed for det fine og skønne Arbeide fra denne Tidsalder, der visseligen ikke var Kunsternes. Et andet Monument, i sit Slags det eeneste jeg endnu har seet, til Erindring af Reformationen, var simpelt og ædelt, sin Gienstand fuldkommen værdigt. Det er oprettet af den forrige Hertugs Bedstefader. Flere fyrstelige Monumenter vare her, men alle i den sædvanlige Stiil. Jeg besaae Staden, som har flere smukke Bygninger, og ingen meget stygge, gik til en Fransk Tracteur, hvor der var vel anrettet for os, vi drak Champagne og levede lystig. I øvrigt vil jeg erindre dette Giæstgiver Huus, fordi jeg her saae et Fransk Fruentimmer, Datteren af Huset, en smuk Pige, saa let og transparent paaklædt, som jeg endnu ikke har seet noget Fruentimmer. Vist nok var det varmt, men der er dog langt herfra til Linien. Slottet, denne gamle gothiske Bygning, uden Tvivl endnu ældre end Frederiksborg, er seeværdigt for sin Ælde, men ogsaa for de mange skønne Ting, det indeholder. Tapeter, Lysekroner, Stole og Borde er det mindste, men de mange fortreffelige Malerier, især af den Nederlandske Skole, de

mangfoldige Kunstsager fra Oldtiden og det ret gode Natur-Kabinet giver virkeligen Agtelse for Eierne. Inderligen beklagede jeg, at jeg ikke istedenfor at være her i 3 Timer kunde være her i 3 Uger, men med Taknemmelighed vil jeg altid erindre denne meget udmærkede Dag blant de mange glade Dage, jeg har havt paa Ludwigslust. Kl: 6 kiørte vi fra Schwerin, styrkede os paa Halv Veien med et par Flasker meget god Champagne, som vi fik hos den pellucide Jomfrue Miné, kom vel tilfreds hiem, spiiste sammen paa mit Kammer, og skiltes ad Kl: 11. Ved Afreisen besaae vi endnu det saakaldte Prinzenhaus, som er Arve Prinsens Residents, naar den hertugelige Familie opholder dem i Schwerin. Alting er her i den Russiske Kolossalske prægtige Stiil, som i hans Værelser her, men overalt beklager man som her, Savnet af den skønneste Prydelse, den afdøde Prinsesse. Hvorfor skal gode Fyrster og Fyrstinder døe tidlig? Verden synes dog at have Krav paa deres længere Liv, som Skadesløsholdelse.

d. 15de Sept: Denne Dag hører slet ikke hiemme i en Journal. Herskaberne have været i Neustadt, og jeg har havt et meget alvorligt Arbeide, som har holdt mig i min Stue hele Dagen. Endogsaa mit Middags Selskab har jeg forladt, fordi jeg behøvede al min Tid og al min Roe for at blive færdig med Aftenen, det lykkedes mig ogsaa, men jeg var træt, som en Præst anden Paaske Dags Aften. I Morgen hviler man.

d. 16de Sept: Egentlig burde jeg gaaet i Kirke, kunde vel ogsaa have havt Lyst dertil, da det rimeligviis er den sidste Gang jeg har Leilighed til at see denne deilige Kirke, men see! mine gode Venner og Bekjendtere forstyrrede mig, jeg skulde følge dem til Skovs for at see Viildtet her. Ved min Hiemkomst traf jeg min kiæreste Julianes og Din Faders Brev, samt fra Kraft den skønne Tale over Ryberg¹⁾; der er nok ikke nylig holdt

¹⁾ Grosserer og Konferentsraad Niels Ryberg, f. $\frac{14}{9}$ 1725, † $\frac{29}{8}$ 1804. Ved hans Bisættelse i Kjøbenhavn den 3die September 1804 holdtes Talen af Andreas Krag Holm, Præst ved Holmens Menighed og Søkvæsthuset; ved Ligets Hensættelse i Familiekapellet ved Dreslette Kirke i Fyen den 1ste Oktober s. A. holdtes Talen af J. Jacobsen, Provst i Baag Herred og Sognepræst til Dreslette. Begge Taler ere trykte; det er altsaa den først-nævnte, der er sendt Holten.

nogen meere velfortient Lovtale, saavidt jeg veed. At Grosserer Societetet in corpore bar den saligē Herr Zinn bort og hviledem, da Danmarks Ryberg blev stædet til Jorden, er mig end et Beviis paa det ubestemte i denne Æresbeviisning. Atter i Aften et meget skjønt geistligt Oratorium af den berømte Benda¹⁾; det blev mesterligen givet, maaskee best af alle dem jeg endnu har hørt her i Ludwigslust, det var laus in fine.

d. 17de Sept: Skal egentligen betyde Pr: Chr: Geburtsdag, omendskiønt den først er i Morgen, men da han reiser i Morgen og vi andre paa Onsdag er denne Forandring truffet. Jeg har med Ferdin: og Malling beseet nogle Fabriker og købt nogle smaae Ting, som skal gaae til Søes til Kbhvn. Geburtsdagen bliver celebreret blot i Familien og da denne er talrig, saa vil det vist endog i denne Henseende være Pr: Chr: en meget kiær Dag. Jeg har atter i Dag giort en Valfart til Neustadt, egentligst for at see et Taarn, hvor een af vore Waldemarere har sat fangen, fordi en Hertug af Schwerin var noget vel jaloux²⁾. Nu jeg maae tilstaae Hullet —³⁾ som om det var bygget af den personificerte Jalousie, afskyeligt i høieste Grad, et Taarn inden i Taarn[et], hvor man fra oven af blev hidset ned. Det skulde være mig høist behageligt, om dette var det eeneste Monument af denne afskyelige Lidenskab, og om de alle som dette ikkun kunde sees i Rudera . . .

Din

H. S. Holten.

Louisenlund.

d. 18de September: Min første Gang var til vores gode Pr: Christian, som jeg lykønskede til hans Fødsels Dag, det var tolvte Lykønskning til ham, og visseligen, den var 12 Gange varmere end den første. Fra ham gik jeg til min gamle Herre og var dermed færdig. Jeg veed intet Huus, intet Sted som i

¹⁾ Georg Benda, f. 1721 eller 1722 af en fra Bøhmen stammende Musikerfamilie, † 1795 eller 1799, har komponeret baade Kirkemusik og Operaer. (Allg. D. Biogr. II, S. 316—17. — Fétis I, S. 334—35).

²⁾ Historien nævner ellers kun Lenzen, Dannenberg og Schwerin som de Steder, hvor Valdemar Sejr har siddet fangen.

³⁾ Papiret iturevet af Oblaten.

øvrigt var mig fremmed, der har bundet mig saa stærk som Ludwigslust; Aarsagen er den meget humane Tone, som herskede i alle de Huse og Cirkler, jeg dagligen besøgte; saa hierteligen kied, som jeg er, af den daglige og gængse Jargon, som ikke engang nærmer sig til det, som er og bør kaldes Conversation, kunde denne ædlere Tone ikke forfeile sin Virkning, men det er derfor ligesaa vist at den forestaaende Afskeed var mig ukjær, som at jeg altid vil med største Fornøjelse erindre de tre Uger jeg har tilbragt paa Ludwigslust. De Familier, som jeg meest havde levet med, besøgte jeg, et Par Stads Visiter maatte jeg gjøre, Resten affærdigede jeg med Kort. Kl: 5 gjorde jeg min allerunderdanigste Opvartning for samtlige Mechlenburgske Herskaber og Kl: 6 reiste Pr: Chr: med Harbou til Berlin, det var mig tungt at sige ham Farvel, uagtet det kun er for 3 Uger, men det var mig tungere en Time derefter at tale med Prinsessen af Mechlenburg¹⁾. Samtalens Indhold passer ikke for et Brev, men om endog saa var, om jeg kunde og vilde skrive hvert Ord, da maatte dermed i det mindste følge et Portrait — og Juul er død; maaskee i dette Tilfælde ret vel for ham. Mit sidste Aftenselskab var en af mine kjæreste Bekjendte, en Hofpræst Glävecke; jeg vover at troe, at han ogsaa ønskede eengang igien at see mig, ligesom det visselig vilde være mig usigeligt kiært, at see ham med flere af de gode Mechlenburgere . . .

d. 19de Sept: Morgenstund har Guld i Mund — ja Ordsprog ere en Art af Poesie, og det gaaer høit, naar denne er halv sand, saameget er vist, at dersom jeg ikke havde havt Guld i Lommen, var jeg bleven narret, thi jeg gav 25, siger Fem og Tyve Rigsdaler ud til Drikke Penge. Kl: 8 kørte jeg med min gode gamle Et: R: Malling, thi vi ere nu blevne Reisekammerater og jeg er i alle Henseender meget vel tilfreds dermed. I Lübten²⁾, fire Mile fra Ludwigslust, spiiste vi til Middag, og jeg tog der

¹⁾ Prinsesse Charlotte Frederike, se ovf. S. 86 Note 2. Det synes, som om Holtten allerede dengang har vidst eller anet den forestaaende Forlovelse, og at han ikke har været glad ved dette Parti for hans kjære Prins Christian. Ægteskabet blev jo som bekjendt højt ulykkeligt.

²⁾ Lübtheen.

endnu Afskeed med Ober Berideren, en rask Mand; han havde ledsaget Herskabet hertil. Stedet var i øvrigt interessant, thi Maden var ypperlig, Kaffeen fortreffelig, Huset paa det eleganteste, og Vertinden en saa stor Skjønhed, at jeg uden Betænking giver hende Nr. 3 blant dem, jeg i Sommer har seet. Jeg maa ærlig tilstaae at jeg neppe kan fatte, hvorledes hun har seet ud for 10 Aar siden, da kaldte Hertugen hende Ma belle, og at hans Dom i denne Henseende er klassisk, det har jeg Beviser for; at denne Benævnelse og det elegante Huus staaer i den nøieste Forbindelse, indseer man let af det, jeg allerede har meldt om Hertugen . . .

d. 20de Sept: . . . I Eschenburg, den sidste Post Station i det Lauenburgske, spiste vi god Middagsmad, og havde dertil den behageligste Desert, jeg i de sidste 3 Maaneder har seet; det var en Amtmand! ja men en Dansk Amtmand Lautzow¹⁾, som complimenterede Herskabet paa Grændserne . . . Kl: 4^{1/2} passerede vi den Danske Cordon, vare altsaa i Fædrenelandet, men man talte endnu overalt Tysk, det vilde altsaa ikke varme mig saaledes, som naar jeg igien hører hver Mand tale Fædreensproget. Reinbeck, hvor Amtmanden boer, er et saa yndigt Sted, at det kan lignedes med Bagsværd. Mange af Egnens og Stedets Fornemme og Embedsmænd complimenterede Prinsen ved Vognen. I et Par Bønderbyer modtoges Prinsen af Høst Piger med Krands, det var kiønt, men deres vilde Hujen, hvormed de udtrykte deres Lykønskning, passede sig bedre ved et Bacchanal end for Ceres Præstinder. Efterhaanden saae man nu flere Hamburgske Lyststeder, men de allerfleeste vare gamle, og de faae nyere kunde ikke sættes i Ligning med de mange ædle Bygninger, som jeg forrige Gang beundrede imellem Altona og Blankenese. Rimeligviis har den ypperlige Bygmester (Pr: Hansen)²⁾ som har bygget næsten alle disse, ikke etableret sig, førend

¹⁾ Kammerherre Christoph Hartvig v. Lowzow, Amtmand i Reinbeck, Tremsbüttel og Trittau Amter.

²⁾ Christian Frederik Hansen, f. 1756, † 1845, Christiansborg Slots og Frue Kirkes Bygmester, findes i Hof- og Statskalenderen for 1804 opført som Professor i Arkitektur og Landbygmester i Holsten; fra 1785—1804 boede han i Altona (Biogr. Lex. VI, S. 594 ff.).

efterat alle Grunde paa den anden Side af Hamburg vare opkøbte . . . Uden for Altona blev Herskabet modtaget med samme Pomp, som forrige Gang, men Tillæg var det, at Borgerskabet paraderede paa Gaderne, og at dette erbarmlige Infanterie omringede og fulgte Vognene lige til Ober Præsidentens Huus. Det var at ønske, at man paa en passende Maade vilde forebygge, at en saa ærværdig Klasse af Mennesker, som en Stads Borgerskab, ikke udsatte dem for Latter og Spot. Det Optog, jeg her saae, var carrikaturmæssig indtil Harme. At jeg logerer hos min smukke Vertinde veed min Juliane allerede, hvorledes hun tog imod mig, har jeg ogsaa rapporteret. Med Ferdinand gjorde jeg strax et Besøg hos Bläckers, hvor vi bleve meget venkskabeligen modtagne. Een af Sønnerne har i Sommer været i Kbhvn, og det var mig kiært at høre, at han ønskede snart at komme der igien. Til Aften spiste jeg hos Steemanns hvor der var et meget talrigt Selskab, jeg traf der Steemann hos Kongen¹⁾, og sad imellem ham og Malling, men lige over for den vidtbekjendte Etats Raad Schirach²⁾, som er en forunderlig Griis . . .

d. 21de Septemb: . . . Hos Arve Prinsen var til Middag stor Cour og Taffel, det Hamburger Raad, de fremmede Ministre o: s: v: vare der, altsaa var jeg hiemme. Min Vertinde paastod jeg skulde bestemme Middags Maden, og vi fik det jeg ønskede, saa got som om jeg havde været hiemme. I Eftermiddag paa Komodie i Hamburg med Herskabet. *Arrestanterne* blev givet paa Fransk og det ret got, men det elendige Theater og de usle Decorationer forstyrre hele Illusionen. *Mdme Fourree* spille, som sædvanlig, ganske fortreffeligt. Collationen under Komodien var, ogsaa som sædvanlig, i høieste Grad brilliant. Ledsaget af Hamburgske Soldater med Fakler kiørte vi hiem, spiste atter til Steemanns med omtrent det samme Selskab som i Aftes.

¹⁾ Kammerjunker Otto Johan v. Stemann opføres i Hof- og Statskalenderen for 1804 iblandt de daglig opvartende Kavalerer hos Kongen.

²⁾ Forfatteren Etatsraad Gottlob Benedikt v. Schirach, f. 1743, † 1804, var bosiddende i Altona, hvor han fra 1781 udgav „*Politisches Journal*“ (Biogr. Lex. XV, S. 145—46).

Paa en tilkommende rolig Nat tracterede jeg hiemme med Meklenborgsk Punsch paa den gode Stad Altonas Bekostning.

d. 22de Sept: Det var uden Tvivl een af de Ting, man paa Reiser skulde lære, at forlade Steder og Mennesker uden Følelse. Jeg har endnu ikke lært det, ethvert enkelt interessant Menneske saavel som hele Familier blive mig saa kiære, at det koster mig meget at bære den Tanke: Du seer dem rimeligviis for sidste Gang. Muligen er dette et Stoltheds Udbrud hos mig, at jeg ikke vil erkiende, at vores hele Liv er ikke synderlig andet end en Forestilling i en Laterna magica. Det være; saare unødigt forlod jeg Bläckers Familie, og uagtet det Huus, hvor jeg boede, paa ingen Maade kan sættes i Sammenligning med Bläckers, saa har man dog ogsaa der viist mig saamegen udmærket Høflighed, at det stedse skal være mig i kiær Erindring. Efter den uforanderlige Inddeeling af min Tid i Gaar, var det mig aldeles umuligt, uagtet den beste Villie, at besøge Beckers Søster. Kl: 9 kiørte vi i det sædvanlige Optog fra Altona og kom til Pinneberg Kl: 11, hvor Prinsen steeg af hos Amtmanden GehR: Lewetzow¹⁾, som gav en fortreffelig Frokost. Der var stor Cour; en Geheime Raad Schilden²⁾ interesserede mig; vi kom i en ivrig Discours om Verdens saakaldte Skabelse, som lærte mig, at han var en Mand af Kundskaber. Naturligviis blev den afbrudt ved Bordet, hvor den ikke heller passede. Kl: 4 kom vi til Elmshorn. Gardere, Paraderinger o: s: v: ere a l'ordre paa ethvert Sted, de ere allerede beskrevne ved Udreisen, og jeg meener, at det er tilstrækkeligt. Kl: 8 kom vi til Itzehoe, som var illumineret, jeg besøgte strax min gode Ven Colsmann, nød Land[s]mandskabet ret med Vellyst, og gik hiem til Nattequarteret Kl: 11.

d. 23de Sept: Bülow og jeg kiørte i Dag sammen, thi Prinsen vilde tale med Malling. Vi erfarede ved Giennemkiørselen, at Byen Itzehoe har efter sin Størrelse mange smukke Piger,

¹⁾ Gehejmraad Kherre Albrecht Philip Levetzau, f. 1744, † 1817, Landdrost i Pinneberg (Biogr. Lex. X, S. 238).

²⁾ Gehejmraad, Kherre Hans Heinrich Friccius v. Schilden til Haselau, Haseldorf og Clausholm, f. 1745, † 1816, Jægermester i 1ste Holstenske Distrikt, antog 1805 Navnet v. Schilden-Huitfeldt (Biogr. Lex. XV, S. 121—22).

giorde i den Anledning vores physiologiske og physiognomiske Anmærkninger og fortsatte Reisen, temmelig uforstyrret indtil Rendsburg, hvor Prinsen blev ret overvældet med militair Honneur. Rendsburg er et afskyeligt Hul, og dobbelt afskyeligt blev det mig i Dag, fordi jeg her, just her skulde celebrere min lille kiære Anes Fødselsdag. Din Skaal drak jeg min søde Pige, og det i Champagne, men jeg savnede det beste; min Julianes og mine kiære Glutters Nærværelse. Gud give min Ane stedse det Frosind, som nu lyser ud af hendes Øine, da kan hun freidig gaae sin Bestemmelse imøde. Det var mig en sød Forvisning, at mine kiæreste vist erindrede mig omtrent paa samme Tid, som mine Tanker vare dem aldeles helligede. I det afskyeligste Veir kiørte vi Kl: 5 fra Rendsburg og kom Kl: 8 hertil Louisenlund. I en kiedsommelig Solo spiiste jeg min Aftens Mad, og gik til Hvile Kl: 10.

d. 24de Sept: . . . Slottet er ikke et Slot, en ganske ordentlig Bygning, med reene Værelser. Efterat jeg havde læst med Ferdinand blev jeg presenteret for Herskabet her¹⁾; da de ere bekiendte i Kiøbenhavn, behøver jeg ikke at beskrive dem. Aleene har jeg spiist til Middag, aleene har jeg i Eftermiddag spadseret omkring, uden at see noget mærkværdigt. Posten kom, men ingen Brev til mig — Rimeligviis er det gaaet til Altona, jeg faaer det altsaa først paa Onsdag Aften. Jeg sladrede en Times Tid hos Bülow, som boer oven over mig, og gik til Køis Kl: 10!

d. 25de Sept: Uheldigviis erindrer jeg i disse Dage Frue Bielkes Ideer om Huus Lærere, da disse nu aldeles ikke ere mine, saa fører jeg en Dispute, som baade i Henseende til Tid og Rum er temmelig vidtløvtig. Lidt efter at jeg var kommet fra Ferdinand bankede Malling paa mit Vindue, jeg skulde convoie ham paa en Promenade og vi varmøde os da lidt. Vi traf Hof Chefen, en Khre Køppern, han viiste os et Slags Blomsterhuus, som i sin Art var ret smukt, begge Fløiene ere separerede ved en Rotunde, hvorfra man seer til begge Sider, igiennem Husets hele Længde, som ikke er ubetydeligt. Fra Kl: 1 til i

¹⁾ se S. 9 Note 2 og 3.

Aften Kl: 10 har jeg levet som i Gaar, og saa bliver det vel fremdeles.

Mine kiære Forældre, Sødskende og Venner, som med saa venskabelig Partiskhed have læst, hvad jeg flygtigen har henkastet paa Papiret, som oftest for paa denne Maade at fantasere mig ind i et Slags Samtale med Dem ville tilgive, om De altfor ofte ere skuffede i Deres Forventning. Rimeligviis slutter jeg nu, desværre ikke fordi min Hiemkomst stunder saasnt til, men fordi min grændseløse Længsel efter mit kiære Hiem sløver min Opmærksomhed for de Ting, som muligen endnu kunde være at see. Bliver den endnu engang pirret, da skal jeg ikke undlade at fortælle, hvad jeg har seet. H. S. Holten.

Tillæg.

(Nedenstaaende Erklæring er afskrevet efter en i mit Eje værende, med H. S. Holtens egen Haand skreven og med hans egenhændige Underskrift forsynet Kopi).

Deres Kongelige Høihed!

Naadigste Kron Prins!

Efter Befaling af Hr. Kammerherre v. Blücher. nedlægger jeg som anden Lærer ved Hans Høihed Prins Ferdinand for Deres Kongelige Høiheds Fødder min underdanigste Beretning om den Andeel, som jeg har havt i hans Underviisning.

Det behagede Hans Kongelige Høihed Høiselig Arve Prinsen i Foraaret 1801 at befale mig, at begynde Prins Ferdinands Underviisning i Natur Videnskaberne efter den samme Plan, som jeg havde fulgt og dengang næsten fuldendt med Hans Høihed Prins Christian. Jeg vovede strax at gjøre min Høiselig Herre opmærksom paa, at denne Plan var individuel, men at jeg efter nogle Maaneders Omgang med Prins Ferdinand, skulde fremlægge en anden, saaledes som jeg efter de til den Tid samlede Erfaringer om Prins Ferdinands intellectuelle Evner troede den udførlig, dette skeete i Slutningen af Januari 1802. Jeg indleverede en detailleret Plan, som, saavidt muligt, var læmpet efter den Methode, jeg havde brugt ved Hans Høihed Prins Christian, da Hans Kongelige Høihed yttrede en bestemt For-

kiærlighed for denne Fremgangs Maade. Det maatte naadigst tillades mig, i muligste Korthed at fremsætte denne Plan, førend jeg aflægger Beretning om Prins Ferdinands Fremgang i den mig betroede Deel af hans Underviisning.

De Videnskaber, som jeg havde at foredrage ere: Physik, physisk Geographie, Chemie, Naturhistorie og Technologie. Uagtet disse Videnskabers meget betydelige Indflydelse paa det borgerlige Liv, paa dets Beqvemmeligheder, saavel som dets Fornødenheder, har jeg dog troet, at de i en Prinses Opdragelse mere burde betragtes som Midler, end som Øiemed, at de kunne give en nyttig og behagelig Afvexling i Øvelser for Hukommelsen i den første Alder, og for Dømmekraften i de senere Aar, at Detail i disse meget vidtløvtige Videnskaber kun for saavidt her er anvendelig, som den kan udvide Ynglingens Følelser for den beundringsværdige Skønhed, Orden og Harmonie i Naturen, og give ham Begreb om deres Nytte og Vigtighed for Staten. Da Hensigten paa ingen Maade burde være, at danne en Lærd i disse Fag, maatte altsaa Tiden ikke anvendes paa uhensigtsmæssig Beskiæftigelse med Navne, eller med de Lærdes Meninger og Strid om uigiennemtrængte, maaskee uigiennemtrængelige Hemmeligheder i Naturens Huusholdning; kun med Kiendsgierninger, med erkjendte anvendelige Ting troede jeg at turde vidtløvtigere og omstændeligere beskiæftige Prinsen. Jeg foreslog, at han burde gaae den i disse Videnskaber ene sikke Vei, Erfaringens. Hans Høiheds Prins Christians smukke Samling, saavel af fysikalske Instrumenter, som af Naturhistoriske Ting, satte mig i Stand til, altid at kunde sysselsætte Prins Ferdinand med at betragte og forsøge, thi Naturen lærer man ikke at kiende af Bøger. I Naturhistorien troede jeg særdeles at burde gjøre ham opmærksom paa Fædrelandet Frembringelser. Det var fremdeles min Hensigt, at vise ham Konstnernes og Haandværkernes Beskiæftigelser, for at give ham en paa sandelige Begreber om deres Vindskibelighed og Uundværlighed grundet Agtelse for disse nyttige Lemmer af Staten. Endeligen agtede jeg i en almindelig og sammentrængt Oversigt af Prinsens Arbeide under min Veiledning tillige at gjøre ham opmærksom paa den Indflydelse,

som Kundskab i disse Videnskaber haver i alle Embeds- og Videnskabsfag, og den grundede Ret, som [de] derfor have til at hævdes og understøttes i Staten.

Saaledes, Naadigste Kron Prins! var min Plan; den blev bifaldet af Hans Kongelige Høihed og mig overdraget til Udførelse under Høisammes umiddelbare Medvirkning. Trolig bivaanede denne ædle, for Sine elskede Børns Dannelse saa omhyggelige Fader, sin yngste Søns Underviisning, villig tilstod han mig alle de Hielpemidler, som jeg forestillede nødvendig til mit Øiemeds Opnaaelse. Prins Ferdinand gik langsomt, men han gik sikkert og han gik fremad, jeg havde gode og grundede Forhaabninger, da en for hans Aands Dannelse meget uheldig Begivenhed indtraf. Hans Kongelige Høiheds svækkede Helbred gjorde en Reise nødvendig, og Prins Ferdinand skulde følge Ham; jeg forudsaae, at dette meget sandselige Barn vilde tabe saare meget, jeg foretog derfor i Hans Kongelige Høiheds og Hans Høihed Prins Christians Nærværelse en liden Prøve, og De fandt, at han i det elementaire havde gjort god og grundig Fremgang. I halvfemte Maaned var dette elleve Aars Barn næsten uden al Beskieftigelse, aldeles uden Underviisning, hans af Naturen meget spillende Fantasic fik i denne Forstandens lange Uvirksomheds Tid en Overhaand, hvis Virkninger det vilde være forgieves at forsøge paa at beskrive. Det var ved Hans Hiemkomst ikke at tænke paa at gaae videre, men blot paa, at gøre ham skikket til igien at modtage Underviisning. Naadigste Kron Prins! dette Udtryk synes haardt, men jeg beraaber mig paa min Medlærer Informator Sommer, hans Vidnesbyrd vil vist stemme overeens med mit. Halvandet Aars Arbeide var spildt, ingen Idee vilde hefte, thi den fortrængtes af Erindringen om det nydte Moerskab, den uden al Anstrengelse hensvundne Sommer, og det var ved næste Sommers Begyndelse, uagtet utrættet Taalmodighed og alle mig bekiendte Midlers Anvendelse, ikke lykkedes mig, igien at bringe Prins Ferdinand til den Grad af Kundskab, som han havde førend den første Reise. En nye Reise blev bestemt, og Hans Kongelige Høihed, som Selv havde ofte været Vidne til de frygtelige Følger af den forrige, troede at forebygge lignende

Uheld ved at befale mig at ledsage Prins Ferdinand, men fra-regnet at et Barn aldrig kan studere paa en Reise. hvor Adspredelserne ere alt for hyppige, mødte endnu mange særdeles Omstændigheder, som foraarsagede, at Udfaldet ikke svarede til Forventningen, blant disse vil jeg blot nævne: Gienerindringen om den aldeles utvungne Tilstand, hvori Prinsen havde været i forrige Aar paa de samme Steder, han nu atter, men under Opsigt besøgte, den alt for idelige og for Hans Alder upassende Deeltagelse i de ældres Forlystelser, og endelig en Sygdom, som foranledigede, at man i lang Tid ville have Prinsen aldeles fritaget for nyttig Beskieftigelse, den man kaldte anstrængende, for dermed at retfærdiggjøre sig. Prins Ferdinand var nu engang trukket ind i de ældres Fornøielser, og Han vedblev efter Hiemkomsten at tage Deel i dem; herved tabtes megen Tid, men end mere tabtes ved den for ham meget skadelige Maade, bestandig forud at meddele ham Planer til forestaaende Forlystelser. Med Billederne af disse kom han til Underviisningen, det fordrede nu megen Anstrængelse for hans ved idelige Adspredelser slappede Aand at hæfte Tankerne til alvorlige Ting, denne besværlige, næsten daglige Kamp søgte han at undgaae, saa meget muligt, ved at erhverve sig andres Understøttelse hos hans Hr. Fader til at erholde Befrielse for Underviisning. Hans Kongelige Høiheds stedse aftagende Kræfter gjorde hans af Naturen saare ømme Hierte end ømmere, det faldt ham tungt at nægte sin lille Yndling noget, og Hans Svaghed gjorde det vanskeligt for Prins Ferdinands Lærere med Kraft at modsætte sig, med Eftertryk at forestille, hvorledes en i alle Henseender utidig Anmaselse af uberettigede til at unddrage Prins Ferdinand fra nyttig og alvorlig Beskieftigelse var ligesaa skadelig for hans moralske som for hans intellektuelle Dannelse, thi som det forøgede hans Ulyst til Arbeide, saaledes gav det ham Leilighed til smaae Kunstgreb og Kabaler.

Saaledes have uheldige Omstændigheder, ikke positiv Uformuenhed hos Prins Ferdinand foraarsaget, at denne med god naturlig Forstånd, rigtig Dømmekraft og Vittighed begavede Yngling er i Forhold til sin Alder, og de Midler, som ere an-

vendte, i hans videnskabelige Dannelse endnu meget langt tilbage. Daglig har jeg i fire Aar omgaaedes Prins Ferdinand, i fire Maaneder har han, saameget Omstændighederne tillode det, været under min Opsigt; han er god, blid og ubetinget lydig, naar han behandles consequent, men, mærker han planløs Føielighed og upassende Understøttelse, da bliver han, hvor dette lykkes ham, uregierlig, og hos sine Lærere kunstig tilbageholdende, og kunde, naar dette ikke alvorligen forebygges, blive rænkefuld. Han tabte sin ømme, kiærlige Fader, men Forsynet gav ham til fuld Erstatning Deres Kongelige Høihed, ved Deres Faderhaand vil Prins Ferdinand sikkerlig vorde en duelig, en ædel Mand, til Hæder og Glæde for Kongehuset, thi De, Naadigste Kron Prins! vil med Kraft bortrydde de Hindringer, som hidtil have lagt for Hans Dannelse, De ville anordne, at Ynglingen faaer Roelighed til at uddanne sig, at en kiærlig, men kraftig og fast Haand leder ham, ikke aleene i hans Underviisning, men ogsaa i hans Dannelse for den Cirkel, hvortil Forsynet har bestemt ham.

Med Frimodighed har jeg opsat denne min underdanigste Beretning, thi Deres Kongelige Høihed befaler Sandhed, usminket Sandhed. Skulde Deres Kongel. Høihed beslutte at Prins Ferdinand fremdeles skal undervises i de Videnskaber, som mine Kundskaber omfatte, og min ovenfor fremsatte Plan maatte finde naadigst Bifald, da ville jeg med samme Glæde og uførtroede Iver anvende min Tid til min uforglemmelige Velgiørers yngste Søns videnskabelige Dannelse, som jeg anvendte mine beste Aar til Hans ældste Søns Underviisning.

underdanigst

H: S: Holten.

Kjøbenhavn d. 21de December 1805.

De ældste Led af Familien Undal (Undahl) i Norge.

Af E. A. Thomle.

I. Anders Jonsson.

Slægten Undal (Undahl), af hvilken en Gren er optagen i den danske Adelsstand under Navnet Undall, er — uagtet sit norske Navn — som saa mange andre Slægter her i Landet af fremmed Oprindelse. Den første Mand af Slægten, der kjendes, er Anders Jonsson, som var født i Halmstad formodentlig i Slutten af det 16de Aarhundrede. Han kan muligens have været i Slægt med den Peder Jonsson, Borger i Landskrona, der allerede nogle Aar før 6 Juni 1582 med sl. Niels Gjordsens „min kjære Hustrues Fader“ havde brugt et Laxefiske i Topdal¹⁾. Ifølge Familietraditionen skal han have været af svensk Adel og paa Grund af nogle Tvistigheder været nødt til at forlade sit Fødeland. Herom har man imidlertid Intet kunnet finde. At han i ethvert Fald ikke kan have hørt til nogen adelig Slægt, saaledes som Traditionen ved at berette, er vistnok utvivlsomt. Dette viser sig nemlig deri, at hverken Anders Jonsson selv eller nogen af hans Børn føre adeligt Skjold. Da han i 1621 forseglar en Kvittering, bruger han kun et ganske simpelt Bomærke²⁾ og det samme Segl bruger han ogsaa, da han nogle Aar før sin Død aflægger Regnskab for oppebaarne Havnepenge ved Undals og Flekkefjords Ladesteder.³⁾ Heller ikke nogen af hans Sønner kan ses at have benyttet noget adeligt Vaaben. Og det er først Sønnesønnen Stiftamtmand i Bergens Stift Andreas Undal, der begynder at benytte et Vaabensegl. Men han havde ogsaa paa Grund af sin Embedsstilling i Henhold til de af Christian V. og Frederik IV udfærdigede Rangforordninger af 11. Febr. 1693, 11. Febr. 1699 og 11. Febr. 1717 „for sig og sine egne Børn og Afkom til evig Tid“ erhvervet „adelige Privilegier, Ære, Værdigheder og

¹⁾ Listers Lensregnskab (Nr. 477) i N. Rigsarchiv. Senere brugtes det samme Laxefiskeri af Nils Bjørnsson, Borger i Landskrona, saaledes at der maa have været en udbredt Forbindelse mellem denne By og Mandals Fogderi.

²⁾ Listers Lensregnskab (Nr. 488) i N. Rigsarchiv.

³⁾ Listers Lensregnskab (Nr. 509) i N. Rigsarchiv.

Prærogativer.“ Det synes heller ikke at Familietraditionen om Slægtens Adelsskab kan være af nogen gammel Datum. Thi i et Brev — uden Datum og Underskrift — der endnu findes i Familiens Eie, skriver en Sønnesøn af David Anderssøn (Undal) paa Underøen om Anders Jonssøn følgende: „Min sal. Faders Farfader sal. Anders Jonssøn var Tolder i Snig i Undahl ungefehr for 100 Aar siden. Han var flyttet fra Skaane i det forrige Seculo, da Kongen af Sverige havde bemægtiget sig det, for ikke at ville være under svensk Regjering; hand var en bemidlet Mand og udi en kgl. Bestalning af temmelig høy Character og *mueligt af den bæste adelige Familie.*“ Som man ser, reducerer hele Adelskabet sig her til en ren Hypothese fra Brevskriverens Side. Der er vel heller ingen tilstrækkelig Grund til at tillægge Familietraditionen forøvrigt nogen mere Troværdighed, saameget mindre, som den ovennævnte Brevskriver ikke synes at kjende noget til den Variation af Familietraditionen, som tidligere er anført, men mener, at Stamfaderen paa Grund af Skaanes Afstaaelse til Sverige skal have været foranlediget til at bosætte sig i Norge. Det sidste kan dog heller ikke forholde sig rigtig. Thi Skaane, Halland og Blekinge hørte indtil 1645 til Danmark, medens Anders Jonssøn allerede mere end 20 Aar før dette Tidspunkt var bosat i Norge. Det kan derfor neppe antages, at Traditionen har noget historisk Grundlag at bygge paa, hverken i den ene eller anden Form. Det er vel heller ikke tænkelig, at Anders Jonssøn skulde kunne unddrage sig Straf ved at flygte fra en Del i Riget til et andet Sted inden sammes Grændser. Sikkert er det i alle Fald, at Anders Jonssøn oprindelig var Borger i Landskrona, hvilken skaanske Kjøbstads Indvaanere allerede fra Byens første Anlæg af Erik af Pomern antages at have havt Privilegier paa at handle med Mandal, hvilket Privilegium senere 1535 fornyedes af Christian III.¹⁾ — Det første Spor, man har fundet af Anders Jonssøn her i Landet, er at han den 12. October 1620 kvitterer for en Del Egetømmer, som han havde solgt for nogle Bønder i Lister og

¹⁾ (Norsk) Hist. Tidsskrift, 3. R. V. S. 427 f.

for sin Principal Borgermester Johan Einertssøn i Landskrona til Kronen.²⁾ Paa denne Tid var han allerede bosat i Norge, hvor han havde nedsat sig i Snig i Undals Prestegjeld i Lister Len, formodentlig som et Slags Handelsfuldmægtig for den foran nævnte skaanske Borgermester, i hvis Tjeneste han dog neppe kan have været ret længe derefter. Den 18. April 1621 kvitterer han nemlig igjen for nogle Penge for solgt Egetømmer,²⁾ men han synes da ikke længer at være i Johan Einertssøns Tjeneste. Hans Forhold til Landskrona kan dog endnu paa denne Tid neppe være ganske afbrudt. Thi endnu 1625 kaldes han i Listers Lensregnskab „Borger i Landskrona.“ Kort efter maa han dog være bleven Tolder i Lister Len. Thi 1650 siger han i en Ansøgning, at han havde været Tolder her i over 20 Aar. Under 7. Juni 1635 blev han tillige Toldskriver i Lister, da Toldskriveriet var ganske ringe, saa at Tjenesten kunde forrettes uden nogen særskilt Toldskriver, for hvilken Bestilling han skulde nyde „al den Løn og Rettighed, som Toldskriveren sammesteds haver.“³⁾ Ved Siden af disse sine Embeder vedblev han dog at drive en betydelig og, som det synes, meget indbringende Handel. Navnlig havde han stadig store Leveringer af Egetømmer til Flaaden. Saaledes forpligtede han sig 6. Juni 1635 til at levere inden August Maaned førstkommende til Flaadens Fornødenhed paa Holmen en Skibsladning paa 100 Lester af alle Slags Egetømmer mod en Betaling af 2000 Speciedaler, af hvilke der straks skulde udbetales ham 1000 Spd. og Resten erlægges ham i Kornvarer, naar Lasten var leveret.⁴⁾ Sandsynligvis var det vel i denne Anledning han 8. Juni s. A. fik kgl. Tilladelse til at afkjøbe nogle Bønder i Lister Len 4 Ladninger paa 100 Lester Egetømmer, som de havde hugget, før det ved kgl. Brev af 28. Marts 1630⁵⁾ var bleven forbudt at udføre saadant af Riget og som derfor nu vilde blive ganske

¹⁾ Lensregnskab for Agdesidens Len (Nr. 488) i N. Rigsarchiv. I 1611 hed Johan Einertssøns Fuldmægtige Oluf Hanssøn og Christopher Jenssøn. Han købte ogsaa da Tømmer i Lyngdal og Undal, hvilket blev sendt til Landskrona.

²⁾ Listers Lensregnskab (Nr. 488) i N. Rigsarchiv

^{3—5)} Norske Rigs-Registanter, VII. 54; VII. S. 51; VI S. 215.

fordærvet, hvis det ikke skulde kunne afhændes. Dog skulde han betale 2 Rdl. i Told af hver Lest.¹⁾ Da der ogsaa samme Dag blev afsluttet en Contract med ham om, at han skulde levere godt Skibsøl til Mandskabet paa den Flaade, der skulde overvintre i Hitterø, for hvilket Øl han skulde have 6 Rigsort pr. Tønde, blev det ham bevilget, at han kunde tilbageholde saa meget af den Told, han pligtede at erlægge af de 4 Skibsladninger Egetømmer, som han kunde tilkomme i Betaling for Øllet.²⁾ Den 7. og 8 Novemb. s. A. sluttede han atter en ny Contract om inden St. Hansdag næste Aar at levere til Holmen 2 Skibsladninger Egetømmer, hver paa 100 Lester, mod en Betaling af 4000 Dl., deriblandt svært Tømmer til Kjøltræer, Skibsknæer etc. Af Kjøbesummen skulde han straks have 1000 Dl. og Resten skulde erlægges, naar Ladningerne vare leverede.³⁾

Det var øiensynlig i denne Anledning Otto Thott 6. Novbr. 1635 fik kgl. Ordre om at tilholde Borgermesteren i Marstrand, Erik Thorgerssøn, som havde vedtaget at bøde 1000 Dl. til Kongen, nu at betale disse til Anders Jonssøn.⁴⁾ I 1638 havde han atter Leverence af en Ladning Egetømmer af 100 Lester til Kronen, af hvilken Grund Lensmændene 28. Aug. s. A. fik Ordre til at hjælpe ham, saa at han kunde skaffe Tømmeret tilveie,⁵⁾ og i 1639 heder det, at han har en hel Del Egetømmer, som skal leveres til Flaadens Behov, hvorhos det tillægges, at Leverencen „skal continuere og vedblive Aar efter Aar, saalænge han tilfører og leverer godt tjenligt Egetømmer,“ hvilket skulde betales, eftersom det paa Bremerholm bliver vurderet.⁶⁾ Herom erholdt ogsaa Rentemestrene 1. Mai 1641 fornøden Ordre.⁷⁾ — Ved Siden heraf havde Anders Jonssøn ogsaa andre betydelige Leverencer til det kgl. Proviandhus med Laks og andre fede Varer. Hans Eftermand som Tolder i Flekkefjord (∴ Lister) Michael Sartorius siger derfor ogsaa i sine Besvarelser til Antegnelserne i Toldregnskabet 1652—63⁸⁾: Min Antessor Anders Jonssøn havde de store Leverencer til det kgl. Proviandhus med

^{1—7)} Norske Rigs-Registranter, VII. henholdsvis S. 59, 59, 132 f., 128, 431, 615 og VIII. S. 49 f.

⁸⁾ Listers Lensregnskab (Nr. 509) i N. Rigsarchiv.

fede Varer, hvorved han er kommen til en mægtig Rigdom. Brugte saa Listers Tolderi ikkun som et Middel til sin store Kjøbmandskabs Forfremmelse.“ Saadanne Leverencer havde han lige til sin Død, idet hans Enke først 10 Aar efter denne fik endelig Opgjør for hans Tilgodehavende. Anders Jonssön synes ogsaa at have besørget disse Leverencer i egne Skibe. I alle Fald fik han 31. October 1639 sammen med Borger i Tønsberg, senere Borgermester i Skien David Davidssön Bevilling til at maatte lade bygge en Kreiert paa 50 Lester til at føre sit Tømmer til Danmark med.¹⁾ At David Davidssön har været Anders Jonssöns Slægtning skulde man næsten formode, siden den sidste ikke blot opkalder en af sine Sønner David, men ogsaa inddriver Gjæld sammen med ham. —

I 1639 ansøgte Anders Jonssön om at faa bygslet Kronens Gaard Underøen i Undals Prestegjeld, af hvilken Kongen eiede 2 Huder og Undals Presteboel $1\frac{1}{2}$ Engelsker mod vanlig Leie og Landskyld, da Gaarden nu var ledig. Den Enke, som hidtil havde havt den, var nemlig nu død og havde kun efterladt to Døtre, der vare gifte til andre Gaarde. Han anførte, at han i 14 Aar — altsaa fra 1625 — havde boet paa en Bondes Grund ved Strandsiden „hvor Vandet, naar det haver været høit, haver løbet udi hans Stue, hvilket ikke kan forandres for Fjeld og Stens Skyld.“ Under 31. October s. A. fik han ogsaa kgl. Bevilling for sig, sin Hustru og et af sine Børn paa Underøen „dog at han Enkens Døtre udi Lensmandens Overværelse udminder at Gaarden,“ og at han gav sedvanlig Rettighed og Landskyld efter Norges Lov.²⁾ Det kan vist neppe være Tvivl om, at han allerede fra Begyndelsen har havt til Hensigt at erhverve sig Underøen til Eiendom. Da han i 1644 i Anledning af Hannibalfeiden blev anmodet om at yde Kronen Forstrækning, benyttede han ogsaa straks Anledningen til for de 200 Rdl., han under 18. Sept. s. A. indbetalte til Statholderen, at erhverve Pant bl. a. ogsaa i 2 Huder i Underøen, idet han under 16. August 1646 foruden denne Eiendom ogsaa erholdt i Pant $1\frac{1}{2}$ Hud i Nerisland,

¹⁾ Norske Rigs-Registrarer, VII. S. 615.

²⁾ Norske Rigs-Registrarer, VII. S. 614.

1 Hud i lille Vatland, alt i Valle Sogn (Undal), 2 Huder i Lysestøl og 1½ Hud i Tronstad, begge i Vigmostad Sogn, tilsammen 7 Huders Jordegods¹⁾. De 2 Huder i Underøen og 2 Huder i Lysestøl søgte han kort Tid efter om at faa sig overdragne til Eiendom mod at afstaa 4 Huder i Gaarden Ullerød i Herred Sogn samt mod at afstaa Pantessummen 200 Rdl. Dette gik Kongen ogsaa ind paa. idet Lensherren over Lister Len, Palle Rosenkrands 23. Marts 1647 fik Befaling til at iverksætte Mageskiftet, som derefter foregik den 26. April s. A. og erholdt kgl. Stadfæstelse 22. Juli nestefter.²⁾ Lysestøl mageskiftede han kort efter igjen under 24. April 1648 tilligemed 3 Huder i Bjørnstad i Vanse Prestegjeld mod Kronens Gaard Bue i Øslebø Sogn, af Skyld 2½ Huder, og paa dette Mageskifte fik han 4. Aug. s. A. kgl. Confirmation.³⁾ Bue blev af hans Arvinger efter hans Død for en anselig Summa Penge pantsat, og da det derfor senere ikke kunde blive Spørgsmaal om at indløse den igjen, fik Opsidderen Sl. Torje Knudssøn Bues Arvinger den 14. Decbr. 1709 af Anders Jonssøns Sønnesøn, Stiftantmand i Bergens Stift Anders Undal, overdraget Gaarden til fuld Eiendom.⁴⁾ Om Underøen, hvor der var god Havn og i hvis Nærhed Ladestedet Snig ved Undalselvens Udløb var beliggende, heder det i Antegnelserne til Listers Toldregnskab 1652—53: „Efterdj udj Listers Lehn ingen Toldbod er opbiugt, haver derfor den afg. Tolder Anders Jonssøn under denne Prætext en kaastelig Øe fra Kronen sig og sine Arvinger ejendommelig bragt til veye. Udaf hvilken Aarsag han sig siden hverken om Toldbod eller Husleye i ringeste Maade havde at bekymre.“⁵⁾ I sine senere Aar boede Anders Jonssøn om Vinteren i Christianssand, hvor han — sandsynligvis kort efter Byens Anlæg i 1641 — havde bygget sig Hus. Han kaldes derfor ogsaa undertiden „Borger til Christianssand,“ hvor han saaledes vistnok ogsaa har havt Borgerskab, formodentlig for mere uforstyrret at kunne drive sine betydelige

¹⁾ Listers Lensregnskab (Nr. 504) i N. Rigsarchiv.

²⁾ Norske Rigs-Registanter, VIII. S. 478 og 550 f.

³⁾ Norske Rigs-Registanter, IX. S. 41 f.

⁴⁾ Mandals Sorenskriveries Skjøde og Pantebog for 1709 (Retspr. Nr. 5252) f. 159.

⁵⁾ Listers Lensregnskab (Nr. 509) i Norske Rigsarchiv.

Handelsforretninger. Han søgte derfor ogsaa i 1650 om nogen Frihed for Byens borgerlige Byrder og fik 10. Decbr. s. A. Fritagelse for Byens Embede og Bestilling, det vil sige, at han blev fritaget for at vælges til den Slags communale Ombud, der ellers paalaa Byens Borgerskab.¹⁾ Samme Aar kjøbte han sig ogsaa Begravelse i Christianssands Kirke.²⁾ Dette maa have været i Byens ældste i 1645 opførte Trækirke, der senere blev nedrevet, og i hvis Sted der i Aarene 1685—96 igjen opførtes en ny Kirke af Sten, hvilken i Alt kostede 15,695 Rdl. — foruden senere i Aarene 1697—98 yderligere 9889 Rdl. — altsaa i Alt omkring 25,000 Rdl.³⁾ — De i den ældste Kirke bisatte Lig bleve senere overflyttede til den nye Stenkirke, der imidlertid nedbrændte tilligemed tre Fjerdedele af Byen 6 Mai 1734.

Da Anders Jonssøn saaledes tillige var Borger i Christianssand, er det ingen Tvivl om, at det er Tolderen Anders Jonssøn, der sammen med Jesper Hanssøn, Borger og Indvaaner i Christianssand, 4. August 1648 erholdt kgl. Tilladelse til at en Skotlænder Robert Klerk, af hvem de havde tilforhandlet sig en Ladning Mel, Malt og Korn, maatte beholde og hjemføre en Skude, drægtig 30 Lester, som de paa Grund af Usikkerhed paa Søen ikke selv kunde bruge og som de derfor havde overdraget Klerk i Betaling. Ifølge Palle Rosenkrand's Erklæring havde deres Kjøb af de nævnte Varer været Christianssands Indvaanere til stort Gavn, da ingen Tilførsel kunde ske, saa at mange fattige Folk ellers havde maattet lide stor Hunger og Nød, dersom de ikke havde tilforhandlet sig Varerne.⁴⁾ Anders Jonssøn døde formodentlig i 1651. Han var endnu i Live 6. Juni 1650,⁵⁾ men var død før 1. Maj 1652. Eftermanden Michael Sartorius siger nemlig i Besvarelsen af Antegnelserne til Listers Toldregnskaber: „Toldregnskabet fra Jacobi Philippi (o: 1. Maj) 1651—52 svarer min Antecessors Efterleverske for.“⁶⁾ — Efter Anders

¹⁾ Norske Rigs-Registranter, X. S. 131.

²⁾ Christianssands Bispearchiv i N. Rigsarchiv.

³⁾ Lokalia Christianssand i N. Rigsarchiv.

⁴⁾ Norske Rigs-Registranter, IX. S. 42 f.

⁵⁾ Listers Lensregnskab (Nr. 509) i N. Rigsarchiv.

⁶⁾ Ibid

Jonssøns Død blev Snig Toldsted flyttet til Mandal. Man har tidligere ment, at dette allerede skeede omkring 1640, altsaa i Anders Jonssøns Levetid;¹⁾ men det er ikke rigtigt. Undal hørte nemlig paa denne Tid til Lister Len og Toldstedet Snig, hvor Anders Jonssøn boede, hørte derfor ogsaa, saa længe han levede, til Listers Tolderi. Af Lensregnskaberne sees det, at hver Tolder havde flere Toldsteder under sin Bestyrelse; idet han selv residerede ved et af disse, holdt han ved de øvrige en Fuldmægtig, der oppebar Tolden og som ansattes og lønnes af ham. Dette var saaledes Tilfældet ved Mandals Tolderi, der ogsaa omfattede Nedenes Len. Tolderen her var paa Anders Jonssøns Tid Gabriel Jacobssøn, der selv boede i „Lyngesund“ (∴ Lyngør?), medens de øvrige Toldsteder i Distriktet bestyredes af hans Fuldmægtige Lorents Jacobssøn i Risør, Mats Erikssøn i Grimstad og Hans Simonssøn i Mandal.²⁾ Da der ingen Toldbod fandtes i Snig, eftersom Anders Jonssøn selv eiede Underøen lige ved og saaledes ikke fandt en særskilt Toldbod fornøden, tog hans Eftermand som Tolder i Lister, Michael Sartorius, Bellig i Flekkefjord, hvorfor Toldforvalter Daniel Knoph „forleden Sommer“ — hvilket formentlig vil sige Sommeren 1655, da Yttringen forekommer i Besvarelsen af de i Marts 1656 daterede Antegnelser i Flekkefjords (∴ Listers) Toldregnskaber 1652 — 53. — „bete Undal lod lægge under Mandal og over bete Ladesteder en sær Tolder ordinere“ paa Grund af at Undals Ladested var over 5 Mile fra Flekkefjord.³⁾ Endnu 1656 fandtes der heller ingen Toldbod i Flekkefjord, eftersom Michael Sartorius 16. Marts d. A. søgte at faa sig overladt en liden Plads under Engelsholm paa Andabelø, „eftersom der i Listers Tolderi ingen Toldbod findes, ei heller noget bekvemt Hus paa de principaleste Ladesteder, hvor Tolderen efter Toldordinantsen er tilholdt at bo, findes“ men alle Skibe, der enten til Flekke-

¹⁾ Peder Claussøns Norges Beskr., S. 53, P. Holm, Forsøg til en Beskr. over Lister og Mandals Amter (topografisk Journal 11. H. S. 50 og 12. H. S. 26) og Saml. til d. norske Folks Sprog og Hist., III. S. 565.

²⁾ Lister og Mandals Lensregnskab (Nr. 492 og 493) i N. Rigsarchiv.

³⁾ Listers Lensregnskab (Nr. 509) i N. Rigsarchiv.

fjord eller Kvinesdal, der vare de principaleste Ladesteder, agter at indløbe for at losse og lade, maatte anløbe Engelsholm.¹⁾ At denne Grund var det vel ogsaa, at Sartorius ifølge den ham af Daniel Knoph meddelte Instruction som Tolder i Lister af 1 Novbr. 1655 erholdt 20 Rdl. aarlig i Toldbodleie, hvilket confirmeredes af Kongen 21 Sept. 1660 og 26 Marts 1662.²⁾ Rigtignok blev der allerede 4 Decbr. 1650 af Generaltoldforvalter Antoni Knip paabudt, at der skulde laves en ny Toldkiste til Mandals Toldsted med 3 Nøgler, af hvilke den ene skulde leveres Lensherren, den anden ham og den tredie til Tolderen Johan Vibe, der 12 Marts 1651 var Tolder i Flekkerø og Mandal og da kvitterer for at have modtaget den nye Toldkiste.³⁾ Men dette kan ikke staa i nogen Forbindelse med at Snig Toldsted blev henlagt til Mandal, hvor der som det af det før anførte fremgaar allerede tidligere var eget Toldsted.

Anders Jonssøn blev — formodentlig omkring 1629 — gift med Ingeborg Lauritsdatter Westhoff. Hun skal være født 15 Marts 1605 — hvor vides ikke. Heller ikke kjender man hendes Forældre eller øvrige Slægt. Men hun antages at have været i Familie med Hr. Peter Westhoff, der omtrent samtidig var tysk Prest i Bergen. Under 28 Novbr. 1658 fik hun for Mandens Fordringer hos Kronen, der efter Rentemestrenes Opgjør beløb sig til 1141 Rdl. 3 Ort, Indvisning i Flekkerø Kirkes Bygsel og Førstetage, i Ringepengene sammesteds samt i det Uvisse af Nedenes og Robyggelagets Lene⁴⁾. Det varede dog flere Aar før hun fik Tilgodehavendet betalt. Den 19 Marts 1660 kvitterer hun for 100 Rdl., 19 Mai s. A. for 752½ Rdl. 1 Ort 8 β, beregnet fra 30 April 1650 — 16 Decbr. s. A., 24 April 1660 for en mindre Sum og endelig 14 October 1660 for Restbeløbet 231½ Rdl. 1½ Ort 17½ β, alt for Leverentser til kgl. Maj. Fornødenhed⁴⁾. Hun døde i Christianssand 15 Mai 1679, idet hun efter Anders Jonssøns Død 2den Gang — c. 1658 — uden Tvivl i

¹⁾ Cancelli Indlæg for 1656 i N. Rigsarchiv.

²⁾ Listers Lensregnskab (Nr. 509) i N. Rigsarchiv og Norske Rigs-Registranter, XII. S. 424 f.

³⁾ Listers Lensregnskab (Nr. 512) i N. Rigsarchiv.

⁴⁾ Listers Lensregnskab (Nr. 579) i N. Rigsarchiv.

Christianssand blev gift med Handelsmand og Borger der Jesper Hanssøn „Bolding“. Han var endnu i Juni 1657 bosat i Farsund, men flyttede senere — ifølge Christianssands Byes Privilegier, der indskjærpedes ved senere kgl. Rescripter — til denne By, hvor han 6 Mai 1661 udnævntes til Raadmand. Ingeborg Lauritsdatters Egteskab med ham maa — som nævnt — vistnok allerede have fundet Sted i 1658, uagtet hun endnu i Decbr. 1660 selv underskriver sig „Ingeborg, sl. Anders Jonssøns“. I en Jordebog for Lister af 1661 heder det ogsaa udtrykkelig, at Underøen har en Skyld af 2 Huder $\frac{3}{4}$ Fj. „deraf tilhører Jesper Hansen paa Christianssand den $\frac{1}{2}$ Part og hans Stifbørn den halve Part; Bertel Bessesen bruger det“¹⁾, og i Listers Fogedregnskab 1658—59 opføres han ligeledes som Eier af 1 Hud $1\frac{3}{4}$ Engelsker i Underøen, saaledes at det vel maa ansees for sikkert, at han allerede paa denne Tid har været gift med Anders Jonssøns Enke, der har bragt ham den halve Del af Gaarden, medens den øvrige Del er gaaet i Arv til Anders Jonssøns Børn. — Jesper Hanssøn var uden Tvivl en Jyde af Fødsel, fra Omegnen af Fredericia. Thi 23 Juli 1681 fik Borgermester og Raad i Christianssand Ordre til at hjælpe Anders Jørgensdatter af Fredericia og hendes Medarvinger til Arv efter afg. Jesper Hanssøn. Han har derfor rimeligvis været fra Bolding Gaard i Slavs Herred i Veile Amt og saaledes en af de mange Jyder, der i den første Halvdel af det 17de Aarhundrede bosatte sig i Christianssands Stift. I 1653 var han allerede kommen til Norge. Han havde da sammen med (sin senere Svigersøn) Jens Pederssøn (Kjerulf) for 1500 Rdl. kjøbt et Henrik Mathiesen i Kjøbenhavn og Conrad Ester i Amsterdam tilhørende Skib „Engelen Gabriel“, der ført af Skipper Christen Grub „med halv Fordæk og 4 Stykker monteret“ fra Holland var paa Rejse til Frankrig med en Ladning Rug, Ryslæder, Furubjelker, Lys og andre Varer. Skibet var af 5 fremmede Personer indbragt i Mandals Len, idet de foregave, at det var taget fra nogle engelske Kapere, som de havde ombragt. Det synes imid-

¹⁾ Den alm. Landcommission 1661, Bilag til Relation om Agdesidens Len Pakke 2. i N. Rigsarchiv.

lertid, som om man har havt Mistanke om, at Sagen ei forholdt sig saaledes. Thi Lensherren Ove Skade fik 24 Febr. 1653 Ordre til at lade Skibet, Godset og de 5 fremmede Personer arrestere, indtil Eiermændenes Fuldmægtig kunde komme tilstede, for at Sagen da kunde blive behandlet ved Lov og Ret paa tilbørlige Steder¹⁾. Jesper Hanssøn hørte til Christianssands mere formuende Borgere. I 1661 havde han et Vaaningshus der, i hvilket han selv boede, taxeret for 1200 Rdl., 2 mindre Huse, der vare bortleiede, taxerede henholdsvis for 250 og 150 Rdl. samt en Capital anslaaet til 500 Rdl.²⁾ Et af disse Jespers Hanssøns Huse var efter hans Død formodentlig ved Arv kommen til Borgermester Jens Rasch og Vice-Tolder i Christianssand Anders Jenssøn Kierulf, der eiede de $\frac{2}{3}$ Parter deraf, medens Rasch og hans Medarvinger eiede Resten. Det var da meget brøsthøldent og taxeredes for 4 a 500 Rdl. og skulde da sælges til Fordel for Kongens Kasse, hvem Kierulf stod i Gjæld til³⁾. Den 26 Sept. 1670 fik Jesper Hanssøn Confirmation paa sin Bestalling som Raadmand i Christianssand, hvor han endnu levede 14 Aug. 1676. Den 23. Juli 1681 var han imidlertid død uden at efterlade sig Børn, da han arvedes af sin Slægt i Jylland. Med ham havde altsaa Ingeborg Lauritsdatter ingen Børn. Derimod havde hun i sit 1ste Egteskab med Anders Jonssøn 6 eller 7 Børn, nemlig 4 Sønner og 2 eller 3 Døtre. Børnene vare følgende:

- 1) Laurits Anderssøn Undal, født c. 1631; Lagmand i Agdesidens Lagdømme.
- 2) Kirsten Andersdatter, født c. 1632.
- 3) Berthe Andersdatter, født ca. 1633.
- 4) Jonas Anderssøn Undal, født c. 1634, Sognepræst i Christianssand.
- 5) David Anderssøn Undal, født c. 1635; Eier af Underøen.
- 6) Anders Anderssøn Undal, født c. 1636; Handelsmand i Christianssand.

¹⁾ Nordre Rigs-Registrarer, X. S. 592 f.

²⁾ Den alm. Landcommission 1661, Bilag til Relation om Agdesidens Løn, Pakke 2, i N. Rigsarchiv

³⁾ Christianssands Stiftamtskrivers Regnskaber 1686 i N. Rigsarchiv.

7) Edel Margrethe Andersdatter, født c. 1637. — Om denne sidste ogsaa har været en Datter af Anders Jonssøn paa Underøen, er dog maaske tvivlsomt. Det maa imidlertid vistnok ansees sikkert, at der har været 7 Børn og deriblandt 3 Døtre. I det tidligere (S. 115) nævnte Brev siges det nemlig udtrykkelig, at Anders Jonssøn havde 4 Sønner, Anders, Laurits, Jonas og David. „Her foruden har været 3de Søstre, som har været gift i Christianssand, men Navnene mig ubekjendt; hvorledes deris Børn siden har adspred sig, kand ikke af mig tilforladelig oplyses.“ Det er derfor vistnok sandsynlig, at ogsaa Edel Margrethe Andersdatter, som her anført, har været en Datter af Anders Jonssøn.

II. Anders Jonssøns Børn.

1. *Laurits Anderssøn Undal*. Han var vistnok Anders Jonssøns ældste Barn, opkaldt efter Morfaderen Laurits Westhoff og født paa Underøen c. 1631. Da han var 8 Aar gammel blev han formodentlig sat i Skole, thi 11. Novbr. 1639 fik Just (Styggessøn) Høg, der var Hovmester for Sorø Akademi, Brev om at annamme tvende Sønner af Tolderen Anders Jonssøn i Sorø Skole „naar Plads ledig bliver“¹⁾. Dette maa formentlig have været Laurits og Jonas Undal, skjøndt den sidste i saa Fald kun vil blive 5 Aar gl., da han blev indsat paa Skolen. Om de imidlertid nogensinde har gaaet paa Sorø Akademi er vel tvivlsomt. I ethvert Fald bleve ingen af Anders Jonssøns Sønner dimitterede fra Sorø. Laurits Undal maa derimod vistnok være den Laurentius Andreae, der 3 Novbr. 1651 indskreves som Student ved Kjøbenhavns Universitet fra Kjøbenhavns Skole²⁾. Sandsynligvis har han vel derefter nogle Aar været udenlands, men herom har man intet kunnet finde. Allerede i 1655 blev han — altsaa kun 24 Aar gammel — Lagmand i Agdesidens Lagdømme, idet Augustinus Olufssøn (Wroe) afstod ham Embedet, paa hvilket han erholdt kongelig Confirmation 25 October s. A. (senere confirmeret 26 Mai 1662, 17 Septbr. 1670 og 13 April

¹⁾ Sjæll. Tegnelser XXVI. f. 512.

²⁾ S. Birket Smith, Kjøbenhavns Universitets Matrikel, I. S. 232.

1700)¹⁾. Ifølge Malling²⁾ S. 88, skal de første Efterretninger om den svenske Konge Carl X Gustavs uformodentlige Anfald paa Danmark og Beleiring af Kjøbenhavn være bragt til Christianssand af den hollandske Gesandt, der paa sin Reise til Holland, for at paaskynde Undsætning fra Generalstaterne, med sit Skib kom til Flekkerø, hvor Laurits Undal var fungerende Lensherre under Vice-Statholderen Hans Juels Fravær³⁾. Undal afsendte straks Underretning herom til Generalløitnant Bjelke og Statholderen Nils Trolle, for at de kunde have alt rede, om de Svenske skulde have i Sinde at angribe ogsaa dette Rige. Derefter samlede han i Hast alle de rede Penge og alle de Kostbarheder, han havde i sit Hus, indtil Konens Guldkjede og Juveler, skikkede alt til Holland for at købe Geværer og saasnart han havde faaet dem, oprettede han paa egen Bekostning et Compagni Fyrrørere, som han tilbød Generallieutenant Bjelke. Folkene vare saa vel valgte og saa godt bevæbnede, at Bjelke ei betænkte sig paa at antage det til sit eget Livcompagni og brugte det siden ved mange Leiligheder med megen Fordel. Da Krigen var tilende, lod Fredrik III ham tilligemed andre tilbyde Erstatning for alt, hvad han baade herved og i andre Maader havde bekostet til Landets Forsvar. Men Undal lod svare: „at han slet Intet vilde have derfor, da han ansaa det for sin Pligt at offere ei alene sine Midler, men endog sit Liv for Kongen og Fædrelandet“.

Den Fremstilling, som her gives af Undals Forhold, er jo meget tiltalende, men den er dog ikke ganske stemmende med de faktiske Forhold. Det er rigtig, at Undal under Kjøbenhavns Beleiring „med stor Eventür og Skade“ fra Holland bestilte Mundering og Armatur og at han senere „uden Pant og Forsikring“ oprettede et Compagni Fyrrørere. Men han fik senere sine Omkostninger i denne Anledning vistnok mere end

¹⁾ Norske Aabne Breve og kgl. Confirmationer n. A.

²⁾ Ove Malling, Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere.

³⁾ Hans Juel siges i Besvarelsen af Antegnelserne til Mandals Fogedregnskab i disse Aar at have opholdt sig „ved Hove“ „uden i Amtet eller Stiftet at have nogen Fuldmægtig“.

godtgjorte. Allerede 9 October 1660 fik han sig overdraget Brugen af Gaarden Stray i Oddernes Prestegjeld og under 7 Mai 1662 fik han Afregning med Rentekammeret for sine Udlæg til Armatur m. v. 1680 Rdl. 16 Sk. Heraf erholdt han straks udbetalt 865 Rdl. og for Resten 815 Rdl. 16 Sk. søgte han om at erholde udlagt følgende faste Ejendomme, nemlig: 1½ Hud i Næs, 1 Hud 1 Gjedeskind i Østena, 1 Hud i Bjelland, 3 Huder i Aalefjær, 1½ Hud i Sangesland, 1½ Hud i Birkeland, 1 Hud i Hjembdal, ½ i Vestøl og 2 Huder i søndre Løbdal, altsaa over 12 Huder Jordegods. Da de nævnte Eiendomme imidlertid allerede tidligere vare pantsatte for Forstrækninger til Kronen, fik Undal ved Kongebrev af 26 August 1662 for sin Fordring enten det Overskud i Penge, som de Panthavende kom til at erlægge for Gaardene over deres Fordringer paa Kronen eller ogsaa Gaardene overdraget til Eiendom, hvis han kunde forenes med Panthaverne. Endvidere erholdt han 27 Sept. 1670 Frihed for at betale Skat af en Del Gaarde og Sagbrug indtil 50 Rdl. aarlig for sig og sin Hustrues Levetid, nemlig af 3 Huder i Voie, 2 Huder i Fiskaa og 3 Huder 1 Gjedeskind i Ugland, alt paa Grund af hans Forhold i 1660. Da det imidlertid i Aaret 1680 blev bestemt, at alle Benaadninger skulle være ophævede, søgte Laurits Undal 13 Juli 1685 om at maatte beholde den ham givne Skattefrihed, hvilket dog ei bevilgedes. Derimod blev han under 23 Januar 1686 eftergivet den Skat, han til Nytaarsdag 1686 var bleven skyldig af de nævnte Gaarde, samt derhos paa Grund af lang og tro Tjeneste for Livstid bevilget en aarlig Pension af 50 Rdl. fra 1 Januar s. A. at regne. Hermed var han dog ikke tilfreds. For bedre at fremme sine Interesser erholdt han og Svigersønnen Resen 1 Mai 1686 Tilladelse til et Par Maaneders Ophold i Kjøbenhavn og i Slutten af Aaret begav han sig personlig til Kjøbenhavn, hvorfra han 18 Novbr. 1686 sendte Kongen en ny Ansøgning, i hvilken han androg om at Pensionen „som et Æreminde“ ogsaa for Livstid maatte tillægges hans Hustru efter hans Død, hvilket ogsaa bevilgedes ved kgl. Resol. af 20 Novbr. s. A.¹⁾.

¹⁾ Mandal Fogedregnskab for 1681 i N. Rigsarchiv.

Som Lagmand paa Agdesiden havde Laurits Andersson Brugen af Holme Gaard i Holme Sogn ved Mandal, der af Christian I. var udlagt til Residents for Agdesidens Lagmænd. Dette var ogsaa senere bleven confirmeret 5 Febr. 1548, da den daværende Lagmand Jon Simonsson havde faaet Bevilling paa Gaarden. Laurits Andersson boede imidlertid ikke her, men i Christianssand og brugte Holmegaard alene som Avlsgaard. Denne brugtes alene af Bønder. I 1692 siges det dog, at Svigersønnen Major Peter de Ferry og Hustru brugte og beboede Holmegaard, og senere findes ogsaa Lagmand Undal selv et enkelt Aar bosat der. Da Fogden fra 1680 havde beregnet Skatter ogsaa af Holmegaard, fik Undal den 30 Oct. 1686 eftergivet disse til et samlet Beløb af 547 Rdl. og derhos bevilget, at Gaarden som hidtil fra Arils Tid skulde følge Lagstolen skatfri. Som Lagmand havde han derhos Tienden af Spind og Vanse¹⁾. Den 13 Marts 1665 fik han ogsaa bevilget, at han for Fremtiden skulde oppebære 12 Sk. af hver fuld og 6 Sk. af hver halv eller Ødegaard i Lagstolens Distrikt samt Ret til selv at udstede Stævninger i alle de Sager, der skulde behandles ved Lagstolen, mod at han efter eget Tilbud afstod den sedvanlige Nygiftningstold og mod at han ingen Skydsfærd prætenderede²⁾.

Foruden sit egentlige Embede havde Laurits Andersson mangehaande offentlige Hverv og var en af Regjeringen meget benyttet Mand. Som flere af Lagmændene var han saaledes Medlem af den store under 17 Januar 1662 nedsatte Landcommission, der skulde undersøge Landets Tilstande, forfatte Jordebøger etc. Commissionen bestod af særskilte Afdelinger for hvert Lagdømme og Laurits Andersson var det første Medlem i Commissionen for Agdesiden. Commissionens Betænkning, der er dateret 17 Aug. s. A., findes trykt i Meddelelser fra det Norske Rigsarchiv I. S. 153—62. Det synes ubegribelig, at Commissionen paa en saa kort Tid har kunnet tilendebringe sit Hverv, og man tør derfor vistnok heller ikke stole altfor meget paa dens Opgaver. Men forøvrigt synes det, som om Commissionen for Agdesidens

¹⁾ Listers Fogedregnskab 1673.

²⁾ Afskrift bl. Kongebreve i N. Rigsarchiv.

Lagdømme har været en af dem, som har givet de bedste og mest udførlige Beretninger. Som tidligere nævnt, var han i 1660 i Hans Juels Fravær forrettende Lensherre i Agdesidens Len. Under 26 Mai 1664 fik han i Forening med Borgermester i Christianssand Laurits Christenssøn Befaling til at modtage Lenet af Hans Juel og igjen levere det til den nye Lensherre. Laurits Anderssøn fik derhos samme Dag Ordre til under Christian Lindenows Fravær at bestyre Nedenes og Robyggelagets Lene, som denne samme Aar fik efter Hans Juel, hvilken sidste dog tillige — som nævnt — havde havt Lister Len. Dette gaves derimod 2 Aug. s. A. tilligemed Mandals Fogderi kvit og frit til Mogens Friis istedetfor Helgeland, der var solgt til Joachim Irgens til Westervig. Herved blev Lister skilt fra Nedenes og forenet med Mandal. Hos Malling heder det om Laurits Anderssøn, at ligesaa nidkjær han var i Krigen, ligesaa arbeidssom var han i Freden og det ogsaa her uden Hensigt til andet end at gjøre sin Pligt. Han blev brugt til at reise omkring i Christianssands Stift, efterse Jordskylden paa ethvert Sted og indrette en ny Matricul, hvorved Afgifterne bleve ansatte efter Billighed og ethvert Steds Beskaffenhed; han udforskede Kjøbstædernes Tilstand og indgav adskillige nyttige Forslag til Handelens Drift; han traadte sammen med flere udnævnte Commissarier og gjennemsaa den nye Lovbog, som var forfattet for Norge; og i alt dette viste han besynderlig Flid og gjorde megen Nytte. Nogen Tid derefter kom Christian den Femte til Norge; han lod Undal kalde til sig og tillod ham at udbede sig, hvad han vilde til Belønning for hans Flid og Troskab. Han udbad sig alene sin Konges Naade og at han vilde være fornøiet med hans Tjeneste“. Det er vistnok heller ingen Grund til at tvivle paa, at Laurits Anderssøn baade har været en duelig og arbeidssom Embedsmand, der har gjort god Fyldest for sig i alle de Hværv, som bleve ham betroede. Men om han har været fuldt saa uegennyttig som af Malling fremstillet, tør dog maaske være mere end tvivlsomt. Ligesom vi allerede have nævnt, at han deltog i den store Landcommission, saaledes blev han ogsaa 11 October 1684 sammen med forskellige andre Lagmænd og lovkyndige Mænd beordret til at

revidere Udkastet til den nye norske Lovbog. Men hans Arbeide her har dog neppe været af nogensomhelst Betydning, da han allerede 14 Febr. det følgende Aar blev fritaget for Commissionen og saaledes neppe nogensinde kan have deltaget i Arbeidet. Derimod blev han med de øvrige Lagmænd i Norge ved Forordningen af 23 Januar 1665 hver i sit Lagdømme med Sorenskriver, Foged og tiltagende Mænd paalagt at forfatte en ny Matriculering af det hele Land. I Forordningen bestemtes bl. Andet, at alle Gaarde ikke blot skulde sættes og taxeres til en vis ensartet Landskyld, men ogsaa lignes for Leding, Foring og anden Smaaredsel efter hver Gaards Storhed og Godhed samt tilskrives sin visse Tiende efter enhvers Avling, Landskyld og Beskaffenhed, dog saaledes at Kongens og Kirkens Anpart af Tienden derved heller skulde forbedres end forringes. Denne Bestemmelse af Tiendens Fastsættelse til en uforanderlig Afgift blev kun i en Del af Landet gennemført. I Agdesidens Lene, hvor Laurits Andersson forestod Matriculeringen, er Bestemmelsen gennemført. Efter Bemærkninger i Matriculerne for Nedenes, Robyggelaget, Lister og Mandal sees det, at Korntienden overalt i disse Fogderier er reguleret saaledes, at der af hver 4 Huder eller 1 Skø Tunge skal gives 3 Rdl. 3 Ort. Det synes saaledes, at Laurits Andersson ogsaa her fortjener Ros for at have udført sit Arbeide med Nøiagtighed og Dygtighed. I Aaret 1684 udnævntes han ogsaa til Assessor i Overhofretten i Christiania, hvilket var et ulønnet Hverv. Laurits Andersson sees ogsaa virkelig at have deltaget i Rettens Møder samme Aar. Men allerede 14 Febr. 1685 fik han Fritagelse for at betjene Overhofretten „dette Aar“ og under 23 Januar 1686 fik han ikke blot Fritagelse for „herefter“ at betjene Overhofretten, men ogsaa for alle Commissioner, der ikke direkte angik „vores Tjeneste“¹⁾. I Slutten af Aaret 1686 opholdt han sig tilligemed Svigersønnen — som nævnt — i Kjøbenhavn, hvorfra han under 11 Decbr. s. A. indgav en Ansøgning til Kongen om „at tillægges nogen Character ved Commercien i Agdesiden, vel 100 Mile i Circumference“,

samt at denne Bestilling maatte tillægges nogen Løn. Han be-
 raabte sig paa, at han siden 1668, ved Matriculens Indrettelse,
 havde „prospereret“ Hans Majestæt over 30000 Rdl., og at Lag-
 stolens Indkomster vare ringe samt paa de store „Expenser“,
 han paa 31 Aars Tid ved adskillige Forretninger baade i Freds
 og Feidetid havde havt. Den 31 Decbr. s. A. blev han ogsaa
 udnævnt til Commerceraad med en aarlig Løn af 500 Rdl.,
 hvilket ikke, som senere, var en tom Titel, men et virkeligt
 Embede, hvilket hans Bestilling viser. Ifølge denne skulde han
 udforske Skovenes Tilstand i Districtet, føre Tilsyn med Træ-
 lasthandelen og afgive Betænkning om, hvormeget der aarligen
 kunde aavirkes uden Skovenes Ruin, samt have flittig Indseende
 med Tjærehandelen og den øvrige Negotie i Christianssands pri-
 viligerede Distrikt. Han skulde derhos have Omhu for, hvorledes
 Samtrafiken mellem Christianssand og de andre norske Byer og
 med Udlandet kunde fremmes, han skulde træde i Correspondence
 med Direktionen for Manufacturerne i Kjøbenhavn og i det hele
 have for Øie og i alle mulige Maader bestræbe sig for Com-
 merciens Befordring. Ved Siden af alle disse sine Embedsfor-
 retninger blev Laurits Andersson jævnlig ogsaa af Regjeringen
 benyttet i andre Sager af Interesse, tildels af mere privat Art.
 Af saadanne kan nævnes, at han jævnlig var Skiftecommissarius
 i større Boer i Christianssand, saaledes 13 Mai 1678 med Raad-
 mand Søren Nilsson i Christianssand i Boet efter Lisbet, Borger-
 møster Laurits Christenssons Enke i Christianssand¹⁾, 5 No-
 vember 1681 efter afg. Commissarius Arnt Tønnesson i Chri-
 stianssand¹⁾ og 22 Decbr. 1688 fik han kgl. Ordre til at være
 Fru Catharina Stockhausens Lagværge²⁾. Hun var Enke efter
 Stiftsbefalingsmanden i Christianssands Stift Friherre Ludvig Ro-
 senkrands, hvis Bo ikke skal have været i nogen god Forfatning³⁾.
 Som bekjendt var Ludvig Rosenkrands den første Stiftsbefalings-
 mand, der var bosat i Christianssand, medens Stiftsbefalingsmanden
 og Biskoppen indtil denne Tid boede i Stavanger. Da Christians-

¹⁾ Norske Missiver 1678 i N. Rigsarchiv.

²⁾ Norske Missiver 1688 i N. Rigsarchiv.

³⁾ Om Ludvig Rosenkrands se Bergens hist. Forenings Skrifter Nr. 3 (1897).

sand var anlagt, blev det ved kgl. Resolution af 6 Mai 1682 tillige bestemt, at Stavanger Stift herefter skulde kaldes Christianssands Stift og Stiftamtmanden og Biskopen „udi Christianssand herefter residere“¹⁾. Flytningen foregik dog ikke før i 1684 og da var Foranledningen hertil fornemmelig, at Stavanger i nævnte Aar paa Domkirken, Bisperesidentsen og Amtmandens Bolig samt nogle smaa Huse nær totalt afbrændte. Der opstod derfor ogsaa straks Spørgsmaal, om Byen igjen skulde opbygges, da den ikke uden sær Privilegier kunde komme paa Fode, eller om det ikke i ethvert Fald vilde være bedre, at Indvaanerne flyttede til de nærmest liggende Kjøbstæder, navnlig Christianssand. Til at afgive Forslag herom blev der 7 Febr. 1685 nedsat en Commission, bestaaende af Amtmand i Stavanger Amt Daniel Knoph og Lagmand Laurits Andersson Undal, hvorhos den førstnævnte 4 Oct. s. A. fik Ordre til at paase, at de afbrændte Tomter ikke igjen bleve bebyggede, førend Spørgsmaalet om Flytningen endelig var afgjort²⁾. Commissionens Forslag kjendes ikke, men den 23 Januar 1686 fik Statholderen Ulrik Fredrik Gyldenløve, Michael Vibe, Fr. Brandt og Mathias Moth Ordre til at afgive sin Betænkning over samme³⁾. I Henhold til deres Forslag blev det derefter under 4 Decbr. s. A. bestemt, at Stavanger skulde reduceres til Ladested og Embedsmændene forløves⁴⁾. Sammen med flere andre blev Laurits Undal 29 April 1693 befalet at paakjende de tvistige Sager, som reiste sig af, at de krigførende Magters Orlogsskibe i norske Havne toge Handelsskibe⁴⁾, men denne Befaling blev igjen ophævet 1 Sept. 1694, da det bestemtes, at Commissionen alene skulde optage Vidneførsel, da Paadømmelsen skulde ske ved Overadmiralitetensretten i Kjøbenhavn⁵⁾.

Ved Siden af alle sine forskjellige offentlige Forretninger sad Laurits Andersson ogsaa i stor privat Bedrift. Foruden

¹⁾ Wessel-Bergs Reskripter, I. S. 110.

²⁾ Norske Missiver 1685, i N. Rigsarchiv.

³⁾ Norske Missiver 1686, i N. Rigsarchiv.

⁴⁾ Norske Missiver 1693, i N. Rigsarchiv.

⁵⁾ Norske Missiver 1694, i N. Rigsarchiv.

1½ Hud i Underøen, som han vel havde arvet efter Forældrene dels ogsaa maaske kjøbt af sine Sødskende, maa han allerede 1661 have eiet meget Jordegods. I et Mandtal opgives det, at han da eiede 3 Huder i Grimsland i Finlands Sogn, 2½ Hud i Øvre Stray, 3 Huder i Vigeland og Halvparten i et Laxefiskeri, alt i Oddernæs Prestegjeld¹⁾; i 1662 1 Hud i Ørebæk og i 1664 1½ Hud i Fidje i Grebstad Sogn. I 1683 eiede han 2 Huder i Ugland²⁾, 4 Huder i Fiskaa, 1 Gjedeskind i Rolstad, 1 Gjedeskind i Tjomsaas og 3 Gjedeskind i Skjevesland, alt i Oddernes Prestegjeld. Disse Eiendomme have vistnok i alle Fald tildels været Skoveiendomme. Thi Laurits Anderssøn var en stor Lastehandler, der tildels selv har skaaret sin Last paa egne Sage. Af saadanne havde han en paa Holmegaard og en paa Fiskaa og derhos Hannevig Sag, paa hvilken han 24 Novbr. 1688 erholdt kgl. Confirmation. Gaarden Ugland i Oddernæs brugte han som Avlsgaard. Her holdt han i 1683 1 Dreng, 2 Piger, 2 Heste, 18 Kjør, 6 Nød, 52 Smaafæ og 2 Svin. Sammen med „Svogeren“ Hartvig Nilssøn (Oxenløve) eiede han ganske betydelige Eiendomme i Akershus Len, i Alt Part i 74 forskellige Gaarde. Dette maa have været Konens Arv efter Faderen Augustinus Olsson (Wroe), hvis Enke Anna Lauritsdatter (Hagedorn) anden Gang var bleven gift med Oxenløve, der saaledes i Virkeligheden var Laurits Anderssøns Hustrues Stedfader. Allerede 1661 opgives hans Formue foruden dette Jordegods at bestaa af Hus og Vaaning med Søbod, og et andet Hus (alt i Christianssand) taxeret for 800 Rdl. Midler af Guld, Sølv etc. — Gjæld fratrukket — . . 1700 — Brug paa Elven 1500 — Udestaaende Fordringer 1800 —

tilsammen . . . 5800 Rdl.³⁾

¹⁾ Den alm. Landcommission 1661, Bilag til Relationen om Agdesiden, Pakke 2, i N. Rigsarchiv.

²⁾ Den solgtes igjen 6 Mai 1706 af Lagmand Undals Enke og Børn (Retspr. 5252 f. 98).

³⁾ Den alm. Landcommission 1661, Bilag til Relationen om Agdesiden, Pakke 2, i N. Rigsarchiv.

Ved Krigsstyren 1657—58 sattes Laurits Andersson derfor ogsaa til at stille to „geruste Heste“ eller istedet give 100 Rdl. i Skat¹⁾).

Foruden at være stor Lastehandler og Skoveier, erhvervede ogsaa Laurits Andersson sammen med Præsident i Christianssand Nils Pedersson og Borger i Kjøbenhavn Strange Trøner 9 Decbr. 1665 Privilegier paa Næs eller, som det oprindeligt kaldtes, Baaslands Jernverk i Holts Prestegjeld ved Arendal. Ifølge Privilegierne erholdt Verket tillagt fire Miles Circumference til Skurfning og Træmateriale, hvorhos det fik overladt det forladte Barboe Jernverks Materialier og Redskaber samt forundt Toldfrihed m. m. Under 1 Decbr. 1670 fik Eierne Confirmation paa Verkets Privilegier, dog skulde den 6te Post, der var præjudicerlig for Arendal og Øster-Risør i deres Trælasthandel, forstaaes paa en nærmere angivet Maade, ligesom Privilegierne bleve ophævede, forsaavidt de vare præjudicerlige for Brunlaug og Laurvigs Verker. Det var imidlertid daarlige Tider for Jernverkerne, og det har vel heller ikke været nogen af Participanterne, der har havt fornøden Indsigt til at styre Verket. Paa Grund af „indfaldende Krigstider, Partier, Parternes Svækkelse og dødelig Afgang“ havde Verket været nødt til at ophøre og efter forskjellige offentlige Opbydelser solgte endelig Participanterne, der bestod af Hans Juel til Starupgaard, forrige Amtmand over Agdesiden, Lars Andersson Undal, Borgermester i Christianssand Carsten Mechlenborg, Sogneprest til Holt Hr. Mogens Larsson, Foged i Nedenes Peder Henriksson, Maria Mortensdatter, sl. Peder Jenssens, forrige Byfoged i Christianssand, hans Enke, Borger i Christianssand Christen Ellefsson paa egne og sl. Niis Pederssons Arvingers Vegne, Borger i Christianssand Lars Pedersson, Toldbetjent i Christianssand Daniel Jacobsen, Morten Arensson og Mogens Lofstad, hvoraf en Del selv og en Del „af vores salig afdøde“ havde havt Lod og Del i Verket, dette 2 Sept. 1682 til Peder Børtning²⁾).

Laurits Andersson Undal brugte — ligesaa lidt som Faderen — noget adeligt Vaaben. Dog gjorde han i sine senere Aar en

¹⁾ Listers Lensregnskab (Nr. 515) i N. Rigsarchiv.

²⁾ Cancelliet, Bergværker Pakke 2 e i N. Rigsarchiv.

Tilnærmelse til et saadant. Han brugte nemlig i Seglet en Sparre samt 3 latinske V. — de to over og den 3die under Sparren, øiensynligt en Betegnelse for Navnet Undal (Vndalinus), som først han og senere hans Brødre optog. I sine sidste Aar forandrede han de latinske V'er til L. A. V. (∴ Laurits Anderssøn Undal). Dette viser ganske tydelig, at Familien ikke tidligere har eiet noget andet Vaabenmærke.

Lagmand Undal blev c. 1655 gift med Martha Augustinusdatter Wroe, født c. 1635 sandsynligvis paa Holme Gaard, hvor hendes Fader Lagmand i Agdesidens Lagdømme Augustinus Olufssøn Wroe residerede. Moderen var Anna Lauritsdatter (Hagedorn), der efter Mandens Død 2den Gang 1658 blev gift med Hartvig Nilssøn Oxenløve, der derfor ogsaa kaldes Laurits Undals „Svoger“ ∴ Svigerfader. Hartvig Oxenløve var Forvalter over Tønsbergs Provsti Gods og blev 30 Sept. 1669 Vice-Lagmand i Agdesidens Lagdømme med Ret til at succedere Undal (Best. conf. 28 Sept. 1670), men døde før denne 28 Oct. 1677. Konen Anne Lauritsdatter (Hagedorn) var allerede død 1675¹⁾. Da Oxenløve saavidt vides ingen Børn havde, tilfaldt vistnok Laurits Anderssøn ved hans og Konens Død betydelige Eiendomme. Thi Konens Moder Anna Lauritsdatter maa have været meget rig. I et Skattemandtal fra 1658 opgives saaledes Anna Lauritsdatter paa Holmegaard, sal. Augustinus Olssøns Efterleverske, at have opgivet at eie „paa adskillige Steder udi Riget 123 Huder 3½ Engelsker“ bare i Jordegods²⁾. Allerede ved Svigerfaderen Augustinus Olufssøns Død maa Laurits Anderssøn have faaet betydelige Eiendomme paa Østlandet, hvor Anna Lauritsdatter formodentlig har hørt hjemme. Den 24 Sept. 1661 lod nemlig Hartvig Nilssøn læse Laurits Anderssøns Afkald for Hustruens Arv efter Augustinus Olufssøn, dat. 7 Sept. s. A.³⁾ Naar Laurits Anderssøns Hustru døde vides ei ganske sikkert. Hun levede i 1705, da hun sammen med sine 3 Sønner Anders, Fredrik Christian og Ulrik Fredrik Undal solgte forskellige Eiendomme i Lands-

¹⁾ Se dette Tidsskrift, 2 R. IV. S. 203.

²⁾ Listers Lensregnskab (Nr. 515) i N. Rigsarchiv.

³⁾ Tønsbergs Raadhusprotokol 1661. (Retspr. Nr. 1120) i N. Rigsarchiv.

Prestegjeld¹⁾. Endnu i 1711 levede hun i Christianssand. Thi i Byregnskabet for dette Aar heder det: „Fru Commerceraads er høi aldrende nu af ringe Næring“, og ved denne „Fru Commerceraads“ kan der ingen anden være ment. Sandsynligvis døde Fru Undal i Christianssand i Aaret 1715 før 27 Sept. Thi under denne Datum fik hendes ældste Søn Stiftamtmand Andreas Undal Skjøde paa den Del i Gaarden Fiskaa, som paa Skiftet efter Moderen var tilfalden Oberst Peter de Ferry og hans Hustru Cathrine Undal, hvilket Skjøde blev thinglæst 7 Oct. s. A. Og 11 April 1716 fik han ligeledes Skjøde af Kjøbmand og Borger i Kjøbenhavn Johan Kreyer paa den Andel, som han og hans Hustru Anna Augusta Mechlenburg var udlagt i Fiskaa paa Skiftet i Sept. s. A. efter Konens Mormoder Margrethe sl. Commerceraad Undals i Christianssand. Skjødet blev thinglæst 13 Aug. s. A.²⁾ Stiftamtmand Undal erhvervede senere ogsaa Resten af Fiskaa, saaledes 19 Mai 1717, thingl. 24 s. M. den Andel, som var falden paa Hans Resens Part³⁾. Det kan derfor vistnok ansees sikkert, at Fru Undal er død i Aaret 1715.

I Kop- og Kvægmandtallet for Christianssand 1683 angives Lagmand Undal at have Kone, 3 Døtre og 3 Sønner, 2 Tjenestepiger, 1 Præceptor og 2 Tjenere, 1 Kudsk, 3 Vognheste, 2 Kjør, 3 Vædere og 1 Svin. I 1684 opgiver han 3 Børn over 14 Aar, 3 Tjenere, 2 Piger, 2 Carosseheste, 1 Ko, 1 Stud og 1 Svin. I 1685 3 Børn over 14 Aar, 3 Tjenere, 1 Kudsk, 2 Piger, 2 Carosseheste, 1 Ko, 1 Svin og 3 Vædere og i 1688 2 Børn, 3 Tjenere, 2 Piger, 2 Heste, 1 Ko og 1 Svin. Laurits Andersson havde saaledes i 1683 6 Børn hjemme; men han maa dog have haft endnu en Datter, altsaa i alt 7 Børn, af hvilke det ene Barn i 1683 formodentlig allerede har været borte fra Hjemmet. Hans Børn vare nemlig følgende:

- 1) Ingeborg (Lauritsdatter) Undal, født i Christianssand c. 1656.
- 2) Anna Augusta (Lauritsdatter) Undal, født i Christianssand c. 1660.

¹⁾ Lands Pante- og Skjødeprotokol 1705 (Retssp. Nr. 3821 S. 87 og 115 ff.).

²⁾ Retsprotokol Nr. 5252 f. 245.

³⁾ Retsprotokol Nr. 5252 f. 265.

- 3) Christine Cathrine (Lauritsdatter) Undal, født i Christianssand 29 Juli 1664.
- 4) Anna (Lauritsdatter) Undal, født i Christianssand c. 1666.
- 5) Andreas (Anders) Lauritssøn Undal, født i Christianssand c. 1668; Stiftamtmand i Bergen.
- 6) Christian Fredrik (Lauritssøn) Undal, født i Christianssand c. 1670, Commandeurcapitaine i Marinen.
- 7) Ulrik Fredrik (Lauritssøn) Undal, født i Christianssand c. 1672; Postmester i Christianssand.

Vogn Vognsøn til Stenshede.

Af **K. C. Rockstroh.**

Der var ikke særlig mange af den danske Adel, der fulgte Christian den fjerde i Krigen i Tyskland 1625—27, om end Antallet i Virkeligheden er større end hidtil antaget. Aarsagen til den forholdsvis ringe Deltagelse i Kongens Færd ligger dog ikke i, at den danske Adel var bleven ukrigersk eller i det Hele taget var bange for at sætte Livet i Vove; thi vor egen Krigshistorie i dette Tidsrum viser, at Adelen i stor Udstrækning var rede til at ofre baade Gods og Blod for Fædrelandets Skyld; og Antallet af unge Adelsmænd, der i fremmede Hære søgte krigersk Uddannelse og Afløb for det overstrømmende Ungdomsmod, var forholdsvis stort i den første Fjerdedel af det 17. Aarhundrede. Endnu under Christian den fjerdes Krig i Tyskland havde Kampene ikke helt mistet det ridderlig-romantiske Præg, der saa stærkt maatte tiltale Ungdommen, og man kunde endnu se Eksempler paa, at Modstandere, naar Kampen var endt, vekslede Haandslag og drak hinanden til, for næste Dag atter at bekæmpe hinanden paa Liv og Død.

Grundene til den danske Adels forholdsvis ringe Deltagelse i den nævnte Krig vare vel dels, at Krigen ikke gjaldt Arvefjenden: Sverrig, dels at Christian den fjerdes personlige Egenskaber ikke gjorde ham til nogen behagelig Krigsherre. Kongen

yndede ikke den danske Adel, og han var desuden saa overbevist om sin egen Dygtighed paa alle Omraader, at han blev over alle Grændser fordringsfuld og utaalelig overfor andre. Overfor de mange høje tyske Officerer, hvoriblandt ikke faa af fyrstelig Herkomst, var han nødt til nogenledes at beherske sig; men overfor sine egne Undersaatter paalagde han sig ingen som helst Tvang, stillede de største Fordringer og betragtede det som en Selvfølge, at denne Del af hans undergivne maatte finde sig i alt af ham. Derfor var der vistnok kun faa, der nærrede virkelig Hengivenhed for Christian den fjerde og af den Grund fulgte ham, om end mange beundrede ham for hans betydelige Indsigt paa forskellige Omraader, for hans Virkelyst og praktiske Sans og ikke mindst for hans Kæmpekonstitution, der kunde døje hans vældige Spise- og navnlig Drikkelag, stadig efterfulgte af højt Spil, og som tillod ham at nøjes med et Par Timers Søvn i Døgnet, selv midt i de største legemlige og sjælelige Anstrængelser.

Genstanden for nærværende lille Afhandling, Vendelboen *Vogn Vognsøn*, synes ikke at have dannet nogen Undtagelse fra, hvad der almindelig gjaldt for hans Stand med Hensyn til Kongen, og naar han desuagtet i en Aarrække og særlig under den tyske Krig tjente Christian den fjerde, var Grunden dels den, at Vogn var en ægte Krigernatur, et stort Stykke af en urolig Eventyrer, der maatte være med, hvor der var noget større paa Færde, dels den, at han næsten var henvist til at tjene sit Udkomme ved sit Sværd. Havde Forholdene været til det, vilde Vogn uden Tvivl have udviklet sig fuldt ud til en ægte Typus paa en Soldat fra Trediveaarskrigens Tid; thi som ingen anden dansk Adelsmand paa den Tid — *Henrik Holck* maaske alene undtagen — havde han alle de Anlæg til godt og ondt, som denne stærkt omvekslende Krig mere end nogen anden udviklede hos Deltagerne. Han var forvoven, foretagsom, snild i Ord og Handling, skaanselløs med Hensyn til sin egen Person, men omhyggelig med Hensyn til sine undergivnes, særlig den menige Soldats Vel. Hertil kommer, at han uden Tvivl var ødsel og rundhaandet og paa den anden Side ikke trykkes af

smaalige Hensyn til mit og dit, men gjorde sig Fjenders og allieredes Ejendom saa nyttig som muligt.

Det maa kun beklages, at Kilderne til denne mærkelige Mands Skæbne ere næsten lige saa sparsomme som til de fleste andre enkelte Personers i denne bevægede Tid, og de ere kun lige til Nød tilstrækkelige til, at man kan danne sig et Begreb om Mandens Egenskaber.

Vogn Vognsøn er født 1594¹⁾ og hørte til de Vognsønner, der førte tre Morian-Hoveder i Fellet. Slægten var ældgammel, dansk Adel, men var allerede da temmelig forarmet. Forældrene vare Vogn Vognsøn til Stenshede, Volstrup Sogn i Vendsyssel, og Maren Orning. De havde foruden Vogn, der var den ældste, Sønnerne Jens og Jesper, og ligesom gamle Vogn selv i sin Tid sloge alle tre Sønner ind paa den militære Løbebane.

Om Vogns første Ungdom er intet bekendt. Han maa have nydt en ret god Undervisning, da han fører Pennen med lige saa megen Lethed som Fyndighed og Djærvhed. Da Vogn imidlertid ikke synes at kunne skrive tilstrækkelig rent tysk, om han end baade har kunnet tale og læse det, og de enkelte franske Ord, han anvender, ere radbrækkede paa det frygteligste, har han næppe gaaet i nogen lærd Skole og ejheller i sin første Ungdom rejst i Udlandet, hvilket sidste hans Forældres Kaar vel næppe heller have tilladt.

Første Gang, vi støde paa hans Navn, er 1621, da han er Løjtnant hos Hertug Joachim Ernst af Pløen²⁾ ved et Kompagni til Fods, til hvilket han fik udleveret Vaaben ved Christian den fjerdes Tøjhus i Krempe³⁾. Men allerede Aaret efter udnævntes han til Løjtnant til Skibs i den danske Flaade⁴⁾.

¹⁾ Danske Atlas V, 283.

²⁾ Født 1595, død 1671. Fader til Joh. Adolf af P.

³⁾ Krempe Tøjhusregnskab 1621.

⁴⁾ Sjæll. Registre XVII. S. 351. Det var i hin Tid ingenlunde sjældent, at en Officer afvekslende tjente til Lands og til Søs, og for saa vidt er der intet betænkeligt ved at antage, at vor Vogn optraadte som Sømand. Han siger ogsaa selv senere, (1627, se Side 152) at han har tjent til Skibs. Paa den anden Side er det dog ikke umuligt, at den ældre Vogn, Faderen, kan have tjent til Skibs i denne Tid, da han først døde 1635.

Hans Sømandsfærd blev dog denne Gang ikke af lang Varighed, da han atter Aaret efter, altsaa 1623, i Juni Maaned fik Patent som Kaptajn hos Christian den fjerde til hvem han skulde hverve et Kompagni paa 200 Mand. Kort Tid efter fik han udbetalt Hververpenge, og allerede den 4. August samme Aar er Kompagniet færdigt til Mønstring, saa at Vaaben kunde udleveres i Krempe to Dage efter¹⁾. Kompagniet bestod udelukkende af danske Folk, og forskellige Omstændigheder, der ikke nærmere skulle berøres her, gøre det sandsynligt, at de fleste af dem stammede fra de i Aaret 1615 oprettede nationale Regimenter til Fods²⁾. Det kom dog endnu ikke denne Gang til Krig, og Kongen opløste derfor, efter Rigsraadets Ønske, en Del af de hvervede Afdelinger kort efter.

Vogn havde jo imidlertid flere Strænge paa sin Bue, og 1624 udnævntes han med flere andre til Skibschef for at krydse efter Sørøvere i Nordhavet udfor Bergen³⁾. Men heller ikke nu blev hans Tjeneste i Søetaten lang; thi allerede i Februar 1625 fik han Bestalling som Kaptajn og Kompagnichef ved Kongens Livregiment („Leibguardia“) til Fods⁴⁾, under den bekendte Kriger Wilhelm v. Lohausen som Oberst, og den 23. Maj samme Aar fik han udleveret Ammunition i Krempe. Den Dag har han altsaa haft sit nye Kompagni samlet. Han har saaledes været iblandt dem, der først fik Udnævnelse og Patent, da Christian den fjerde begyndte Rustningerne for Krigen i Tyskland.

Allerede den 30. Juni samme Aar fik Vogn Patent som „Major over fire Kompagnier“ af samme Regiment; der gjordes Afregning med ham som Kaptajn, og Kompagniet gik over til

¹⁾ Krempe Tøjhusregnskab 1623. Bestallinger og Reverser, Christian IV. Kompagniet skulde opstilles i Hertugdømmerne.

²⁾ Disse vare nemlig blevne omordnede 1621—22, og herved var en stor Del af det udtjente Mandskab bleven hvervet til de Afdelinger, som Christian den fjerde ved den Tid opstillede i Hertugdømmerne.

³⁾ Sjæll. Registre XVII. S. 379. Se ogsaa Lind: Christian IV og hans Mænd, S. 222—23.

⁴⁾ Bestallinger og Reverser, Christian IV. 1625 ²¹/₂. Den Skibskaptajn Henrik Hess, som omtales hos Lind, anf. Skrift S. 242, nævnes hyppig i Sager vedrørende den tyske Krig 1625—27, saaledes i Regnskaberne for En-vold Kruses Regiment, hvorved Hess var Kompagnichef.

Kaptajn Daniel Knorr, Vogns tidligere Løjtnant. Regimentet var en Tid lang paa 20 Kompagnier, og foruden Vogn var der endnu to Majorer derved. Det bestod overvejende af danske Folk, dels hvervede, dels ligefrem udtagne af de nationale Regimenter, og blandt Officererne vare ikke faa Danske.

I Forsommeren 1625, altsaa straks efter Regimentets Oprettelse, rykkede Christian den fjerde og hans Hær ind i den nedersachsiske Kreds indtil Hameln, hvor Kongen opholdt sig indtil nogle Dage efter det skæbnesvangre Fald med Hesten ned fra Fæstningsvolden¹⁾. Livregimentet fulgte ham ind i Hameln. Da Hæren og Kongen med den trak sig tilbage bag Floden Aller, omkring Fæstningen Verden, kom Vogn Vognsøn til at staa paa egne Ben, idet han med sine 4 Kompagnier af Regimentet, omtrent fra midt i August, efterlodes i den lille lyneborgske Fæstning Neustadt ved Leine, omtrent 3 Mil fra Staden Hannover og et godt Stykke foran Hærens Front.

Det er et godt Bevis for den Tillid, man ved Christian den fjerdes Generalstab nærrede til Vogn, at man, paa en Tid, da selv dygtige og erfarne Krigere havde tabt Hovedet, betroede ham Kommandoen paa et saa udsat Punkt. Tillys Hær nærmede sig skændende og brændende, baade fra syd og fra sydvest, og andre Fæstningskommandanter opgave at forsvare de dem betroede, halvt forfaldne Fæstninger. Fra sydøst nærmede Wallenstein sig, og allerede en Uge efter, at Vogn var rykket ind i Neustadt, stode Afdelinger af Tillys Hær 4 Mil bag ved (nord for) Vogns Post, foran den stærke Fæstning Nienburg, som Tilly angreb af al Kraft. Efter omtrent tre Ugers Belejring, og efter at Tilly havde lidt store Tab, maatte han opgive Belejringen og trække sig tilbage.

Til yderligere Oplysning m. H. t. Vogn Vognsøns Forhold skal anføres, at Hertugen af Brunsvig-Lyneborg helst vilde holde sig neutral og havde befalet sin Amtmand i Neustadt,

¹⁾ Med stort Maadehold siger Opel i sit bekendte Værk „Der niedersächsisch-dänische Krieg“ II, 279, at Kongen ved denne Lejlighed var „— vielleicht seiner besten Kräfte nicht mächtig“. En anden Beretning erklærer rent ud, at Kongen var „fuld“.

Stier, ikke at tage Besætning ind i Fæstningen, ligegyldig fra hvad Hær det var. Den 11. August var det imidlertid lykkedes en af Christian IV.s Ryttergeneraler at faa fat i Amtmanden, der nu blev tvungen til at lade Neustadt tage dansk Besætning, men kun 200 Mand, der skulde skaffes Forplejning fra selve Hæren. Faa Dage efter skønnede Hertug Johan Ernst af Sachsen, ligeledes General hos Christian IV., det dog nødvendigt at lægge 800 Mand („eine Majorschaft und 4 Fenleins“) ind, og dette var da sket¹⁾.

Vogns første Brev fra Neustadt d. 18/8²⁾ er stilet til Hertugen og lyder:

E. F. Gn. thue ich in Vnterthänigkeit berichten, das vff Deroselben gnedigen Beuelich ich mich mit dem Volck alhier *einquartirt*; vndt befindet sich nicht allein alhier an den Wällen vndt Thoren großer Gebrechen, sondern auch an Kraudt: Loth: *Munition* vndt Prouiant großer Mangell (hertil har Vogn egenhändig føjet i Marginen: die Bröcken müßen notwendigh gemagt werden, im gleichen die Stackcaden. It sigt zehr also auß — das zu beklagen ist — das man der Ort so hat forsymit [versäumt?] laßen). Alß ist an E. F. Gn. mein vnterthänig Bitten, Sie wollen mich schriftlichen *informiren* laßen, weßen ich mich in einen vndt andern vorhalten solt, damit vff E. F. Gn. gewißen *Ordinantz* ich mich darnach zu *reguliren* vndt kein Vnheill erfolgen möchte.

Dieß E. F. Gn. der Pflicht nach ich vnterthänig hab berichten wollen.
Signatum Newstadt den 18. *Augustj* A^o 1625.

E. Fürstl: Gn: unterthäniger gehorsamber
Wogen Wogenböñner³⁾ nip.

Man faar af Brevet det Indtryk, at der allerede da har været Stridigheder med de civile Myndigheder, da Vogn ønsker sig en „gewißen *Ordinantz*“, for eventuelt bag efter at kunne dække sig med den. Han synes dog ikke at have faaet nogen, og naar der ses hen til Hærens prekære Forhold i denne Tid, er dette let forstaaeligt. At Vogn paa sin Vis har klaret Vanskelighederne uden *Ordinans*, viser det følgende.

Resten af August har han været travlt beskæftiget med

¹⁾ Christian IV. Indkomne Breve, ordnede efter Afsenderen. Skrivelser fra Hertug Johan Ernst 13/8 og 14/8 1625 (Datering i gammel Stil er her som overalt bibeholdt).

²⁾ Vedlagt Skrivelse af 20/8 fra Hertug Joh. Ernst til Kongen.

³⁾ Saavel dette som de følgende tyske Breve har Vogn ladet renskriver af en Skriver — sandsynligvis af en Kvartermester.

Foretagender mod Fjenden, med at styrke Fæstningens Modstandsevne ved at lade sine Folk arbejde paa Volde og Grave, ved at lade rydde i det nærmeste Terræn og ikke mindst ved at sørge for en rigelig Proviantering. Han har rigtig været i sit Es i denne Tid, været opfyldt af Bevidstheden om at staa paa egne Ben paa en udsat Post og næsten uindskrænket Herre over Neustadt med Omegn, saa langt det var ham muligt at gøre sin Myndighed gældende. Man mærker intet til, enten at Ansvarret trykkede ham, eller at han nærede Frygt m. H. t. Fjenden, der omgav ham paa alle Sider.

Nedenstaaende Skrivelse¹⁾ til Hertug Johan Ernst af 31. August afmaler ret godt Tilstanden hos ham og fortjener saa meget mere Paaagtning, som Breve fra Danske paa Krigsskuepladsen ere temmelig sjældne.

Durchleuchtiger hochgeborner Fürst, gnediger Herr. E. F. G. Schreyben habe ich vnterthenig mit gepührender *reverentz* empfangen, vnd soll E. F. G. ich hiermitt in Vnterthanigkeit zur Andtwort nicht vorenthalten, das ich wegen Holung des Feinds *munition* ein Kundtschaffter außgeschicket, derßelbe ist aber annoch nicht wiederumb zurück gelangett. Ob nun woll die Ambtleutte alhie etzliche. so Wege vnd Stege gewust (wie von ihnen begehret) hatte außschicken können, hatt sich doch keiner in diesem sowoll in andern bequemen wollen. Vnd da ich nun abermhal einen andern wollte außmachen, fürchte ich doch, eß nunmher zu spätte sein wirdt.

E. F. G. soll ich gleichfals vnterthenig vnberichtet nicht laßen, das die gecommendirte Officierere [!] vnd Soldaten, so nacher der Pfaffenburg verordnet gewesen, vor gestriges Tages mitt etzliche Gefangen, wie E. F. G. nunmher vielleicht bekandt. alhie angelanget, vndt habe vernommen, das in die 500. mitt die zerstreuten vnd annoch gefangene, auff der Feinde Seite sollen geplieben sein.

Eß heltt sich auch zu Sachßenhagen, vngefher 2. meile von hinnen, in der Grafschafft Schaumburg ein Spansche *salva guardia* in die 60. Pferde auf. Ich habe etzliche Mhal im Sinne gehabt, dießelbe von dannen zutreiben, doch mich mitt meinen Officierere beredet, wan solches geschehe, der He[rr] Graff als dan vorgeben möchte, das eß seine Einspender gewesen; weiß derowegen nicht, wie ich mich hierinnen schicken soll.

So[n]sten streuffet der Feindt dießer Örter täglich. Ich habe ihm etzliche Mhal, wan ich *aviso* bekommen, auffgewarttet, doch kein Mhal recht ertapffen können. Wan aber E. F. G. 30. Draguner von die besten *musquetier*, so hier vorhanden, gnedig zu geben wollte, konte man sehen, wie man die beritten machte; alsdan man die Streuffende desto beßer erhaschen vnd auffm Dienst wartten könte.

¹⁾ Christian IV. Koncepter og indkomne Breve 1625—29, (kronologisk ordnede).

Auch seindt vor 2. Tagen zwey Cornetten¹⁾ zu Balie, ein kleine Meile von hinnen, durch die Leine geruckt, woruon ich doch keine Wißenschaft gehabt, vndt sollen sie sich ins Landt Lüneburg begeben haben. Ob sie noch darinnen, ist mir vnbeuust.

Täglich kommen dießes Orttes von des Feinds Volch gelauffen, beklagen sich sehr, geben vohr, das sie in etzliche Tagen kein Brott bekommen, vnd wegen Hungers halber außreyßen müßen, denen ich Geltt vndt Brott gegeben vnd sie damit strachs durch paßieren laßen. Eß sollen auch viele derselben von den Pauren nach gerade nieder gehawen werden. Dießes E. F. G. mitt Empfhelung Gottes ich vnterthenig nicht habe bergen sollen.

Datum in der Vestung Neystatt, den 31. Augustj A^o 1625.

E. F. G. vntertheniger gehorßamer vnd gefißner Diener
Wogen Wogenßønner mp.

Gnediger Fürst vnd Herr, ich habe etzliche Mhall sowoll bey die Herrn *Commissarien* alß Obristen Leutenant Nolden vmb Schuppen vnd Spaden, weilen die alhie hochnöttig, Anführung gethan, aber biß Dato keins bekommen.

Vogns Iver i forskellige Retninger bragte ham dog efterhaanden i skarp Konflikt med de civile Myndigheder, særlig med Amtmand Stier, der stod stivt paa sine egne og sin Landsherres Rettigheder, uden at tage Hensyn til det nye Moment: Krigens Ret. Efter gentagne Chikanerier og flere Sammenstød mellem Vogn Vognsøn og Stier flygtede den sidste fra Fæstningen og klagede, først mundtlig, derefter et Par Gange skriftlig til Christian IV. Følgerne af den mundtlige Klage fremgaar af en Skrivelse af 2. September til Krigskommissarius Markvard Pentz, „vnsern großgünstigen lieben vnd werthem Freund“. Skrivelsen lyder:

Woll edler, gestrenger, ehrnuester vnd manhafter großgünstiger Herr *Commissarius*; demselben sein vnserer stetts bereydtwillige Dienste bevohr. Vndt geben dem He. Commissar wir samptlich hiemit gantz dienstlichen zu wißen, das vns deßen Schreyben nebenst des Amtmans Clage alhie ist zu Handen gebracht, vnd daraus des Amtmans (für sich, sowoll der Bürgerschaft, denen doch gantz nicht darumb beuust, wie auch nicht geclagt wird, zu vernehmen) seinen falschlichen vnd vnwarhaftigen Bericht mitt Vordruß vornommen. Wan vns dan nicht anders besondern solches zubeantwortten gebühren will, als haben wier vnsern warhaftigen beständig: vnd gründlichen Kegenbericht hinwiedrumb ein zuschicken mitt nichten vnterlaßen sollen. Vndt soviele nun anfenglich vnd *zum ersten* wegen Vnterhaltung vnd nicht Zahlung vns Officierere vnd Soldatten anbelanget, geben wier beständiglich hiermit zu

¹⁾ 2: 2 Kompagnier Ryttere.

Andtwortt, das solches niemhals von keinem sey begehret worden, vnd können die Soldaten ihr gebührende *Service*¹⁾, zu geschweigen, das man sonsten mehr begehren woltte, nicht bekommen, vndt zehret ein jeglicher alhie für sein geldt.

Fürs ander, welches ist wegen Einholung des Korn. Ist zwar nicht ohne, das man die Bürgerschaft, weilen man außm Ambte alhie keine Bauren mechtig werden können, jo dazu zwingen müssen, das Korn, so auffm Velde gestanden, welches ihnen doch nicht zugehörig, ein zuhören, solches auch annoch auffm Schloße in der Scheuren in Vorrath vorhanden, sonsten man sich befürchtet, das solches der Feindt, wie an vielen nahe belegenem Örtern geschehen vnd noch teglich geschieht, einführen würde. Zum dritten. Das Ambtman geclagt, das er mitt harte Wortten wehre angegriffen worden, so ist eß warhafftig an deme, das der Ambttman, sowoll Bürgermeister vnd Rath alhie, entweder in einem oder andern sich gantz nicht wie güetlich man eß auch gesucht, wollen bequemen, da doch an vielen Örtern auffm Walle vnd sonsten auff andre Stetten bresthafftige Mängel, vnd so endlich gemacht werden müßten, gefunden worden, zu welchem Arbeyde (!) dan Pferde, Wagen, Schuppen vnd Spatten vonnöthen gewest. Ob wir dan woll viellmal bey dem Ambtman deßwegen vmb Hülffe angehalten, haben wir doch weniger dan nichts bey ihme erhalten, auch gantz keine Hülffe vom Ambtte bekommen können. Besondern die armen Soldaten haben das Beste mit schwerem Arbeytle thuen müssen. Der Ambttman aber sich etzliche Tage wochentlich *absentieret*, vnd im Ambte auf seine Schinderey vmbher ziehet, wodurch er doch nicht seines Herrn, sondern sein eigen Vorthell sucht. Eß laßet sich gantzlichen ansehen, das der Ambtman sowoll andre, mher auff der Feinde als auf dießer Seiten, vnd fast mehrentheils Vorräthers seindt. Wan ihnen bißweilen solches wirdt zugemüthe geführt, auch der Wharheit ehnlig, so sollen eß Schmähwörtter heißen.

Endlich ist dem Ambtman so woll auch der gantzen Bürgerschaft vnlangst ihre Gärtten vnd Lusthoue, so sie alhier vor der Vestung itziger Zeit zum schädlichsten gehabt (wie auch der He. *Commissario* selber gesehen, vnd der Feindt bey Nachtzeiten gahr leichtlichen einen Vorthell hette auffwerffen können) wegk brechen zu laßen in der Güelte angekündigt worden Hatt sich doch keiner daran gekheret, oder solches zu thuen gesinnet gewesen, derowegen man die Zeune endlich hatt müßen abrinnen laßen, worüber dan der Ambtman so hefftig (weilen sein Lust Platz dardurch verstöret worden) erzürnet, das er also eine zusammengeslickte Clage vber vns hatt eingeschicket. Sonsten haben wir alhie also *gecommendiret*, wie wiers vorantworten wollen, vnd soll auch hinführo an getrewlicher Aufsicht nicht mangeln. Dießes wir dem He. *Commissario* zur dienstlichen Andtwortt nicht haben vorenthalten sollen, mitt gantz dienstfleyßiger Bitte, der He. *Commissario* wolle Ihr Königl. Maytt: vnsere aller sampts Vnschuld, wie wir ihm, als ein Discreter, dem dießer Örter bekandt, hinterbringen, vnd hier auß wan eß die Gelegenheit leiden wirdt, *referiren*, dem Herrn *Commissario* seindt wir samptlich vnd ein Jeders absonders, behägliche vnd gefißene Dienste hinwiederumb zu erzeigen williger dan gefißene, vnd thuen demselben hiemit Göttlicher *Protection* empfehend.

Datum in Vestung Neüstatt, den 2. Septemb: A^o 1625.

Des He. *Commissario* dienstwillige

Wogen Wogenßonner mp.

1) „Service“ =: Kvarterpenge i Stedet for Kvarter in natura, som Borgerne skulde yde.

Skrivelsen har Paaskrift med fremmed Haand: „Wogen Wogensens Verandtwortung“. Vogn selv synes at have ladet Teksten ændre paa flere Steder.

Skønt Vogn i Skrivelsen til Pentz sætter sig paa den høje Hest, afviser Klagerne som uberettigede og selv retter stærke Beskyldninger mod Stier, har „vnser lieber vnd werther Freundt“ næppe været tilfreds med Vogns Erklæring. Den 8. September indgav Stier skriftlig Klage over Vogn, der blandt andet havde bemægtiget sig i Byens Omegn 180 Okser, 27 unge Do., 46 „smukke“ Kalve, 10 Køer, 77 Geder, 20 Hopper med Føl, 147 Faar osv. Flere Landsbyer, adelige Gaarde, Flækker, flere Kirker m. m. ere blevne udplyndrede osv. osv. Man kan ikke nægte Vogn sin Anerkendelse for den resolute Maade, hvorpaa han har forhindret, at Besætningen kunde komme til at lide Nød for Sulevarer, og selvfølgelig var det Princip, han fulgte: hellere end at Fjenden skal tage det, tager jeg det — i sig selv rigtigt; men han burde dog herved erindre, at han var i neutralt Land og i det mindste have givet Kvittering for de beslaglagte Genstande. Et svagt Punkt for Vogn var særlig Beskyldningerne for Kirkerov; men her har han vel fulgt det samme Princip som ved Levnedsmidlerne. Selv omtaler han ikke dette Spørgsmaal i sine Gendrivelser af Klagerne. Den 12. Sept. indgav Stier en ny Klage over Vogn og den ene af dennes Kaptajner, Weyhe, (de to andre, Eberhard og Rohr, havde været elskværdige nok). Vogn havde tilføjet Stier al den „Schimpf“, han paa nogen Maade har kunnet, ja endog ladet Stier og dennes „Tjenere“ sætte paa „Æslet“ — ride Træhesten, saa at Stier havde maattet flygte fra Byen.

I følgende Skrivelse af 22. Sept. til General Johan Phil. Fuchs von Bimbach, „meinem großgünstigen hochgeehrten Herrn vnd Freunde“, har Vogn da ogsaa stemt Tonen noget ned.

Wollgeborner vnd edler Her *General* vnd Obrister. Was auff Ihr Königl: Maytt: gnedigster Beuehlig E. G. wegen Heinrich Stier vngegründeter Klag an mich geschrieben, habe neben eingelegte *Original*¹⁾ ich mit gebührender *reuerentz* empfangen, vnd thu mich für erst für geschehener *Communication* dienst-

¹⁾ Det er Stiers Klage, der endnu findes ved Vogns Skrivelse.

lichen vleißig bedancken, vnd soll E. g. zum warhafftigen vnd wollbeweißlichen Bericht itzo nicht vorhalten; soll auch alles mit gnugsamen *documenten* hirnegst woll beweissen. Erstlich das ich von Bürgermeister vnd Rath einen Schein abgezwungen, ist falsch vnd erdichtet; erbieten sich auch deßwegen woll Kundtschafft zu geben. vnd beschweren sich viell mher aufs Höchste gedachter Rath vnd gantze Gemeine, das vnbefugter Cläger wegk gezogen vnd itz gar dies Amt vnd Haus zum Besten gegeben; ob solches sein Pflicht vnd Eidt gemeiß, stelle ich jeden redlichen Man anheimb zu *judicieren*. Das geklagte Korn, so aus dem Felde geholet sein soll, betreffende, magh woll etwas im Anfang vnd itzo bey Einquartierung der Reuttern geschehen sein, dan er allein deßen Vhrsach ist, das anfangs lauth seiner *Capitulation* die Soldaten (ehe ich alhie angekommen) auffm Wolle *logiren* müssen, worauff sie sich sonder Stroh vnd Holtz nicht behelfen können: ist bey ihme [solches] zuuorschaffen darumb angehalten, aber gantz nichts erfolget; also die Soldaten in den bößem Wetter etzlich Korn herein geholet, vnd Hütten dauon gebawet, damit sie sich vnterhalten, biß sie aus Mitleiden von den Bürgern eingenommen; vnd kan solcher Anzahl nicht so gahr groß sein. Es ist aber in etzlichen Bürgern Heußern Korn von des He. Lande eingeführet so auff das Hauß¹⁾ für diesem gebracht, vnd vielleicht dem Amtman vnbewust, und die Zehenter nicht zu berechnen wißen, also auf die Soldatesche schieben mügen. Capitain Weylie berichtet auch, das er niemals einig Gewalt in des Amtmans Hauße geübet, auch nicht darein gekommen; eß sey aber in seinem *Logier* ein großer Menge Korn von Ihr Fürstl. Gn. Lande darein gebracht — mit was Füge, sey ihme vnbewust — dauon er, weil er vormeineth, die Zehens Leute solches voruntrawet zu haben, zu seiner Notturft in etwas vorbraucht. Vnd soll in Ewigkeit der Vorleumbder nicht beweissen, das er mich mit Wein, Futter vnd Mhal vnterhalten, oder ich solches begehret, sondern vielmher wahr vnd Landt kundig, das gedachter Amtman nicht alleine in diesem, sondern auch andern Emptern vnd Voigtteyen ein ansehnliches von *riactualien* vnd Habern wie auch andre Sachen außgefördert, die Soldaten vnd Officiers zuunterhalten, welche doch gantz nichts, als was sie für ihr Gelt gekaufft, bekommen; ehr hat eß aber behalten, theils mit seinen *Favoriten* getheilet vnd zu seinem Vnterhalt nach Hannover führen lassen, wie mir die Haußleute geklaget vnd noch geständig sein; welches ich ihme, wie er mit mir geßen, doch mit aller Bescheidenheit, fůrgehalten; vnd keine Vrsache zu seinem Wegk Ziehens gegeben, auch niemals des Esels gedacht, so danhals noch nicht gestanden. Kan also mit Warheit woll sagen, das die Ambtsdiener vbel ihr Pflicht in Acht nehmen, vnd die arme Vnterthanen deßwegen gantz vortorben vnd verlauffen. Nach seinem Abzug habe ich den Voigt zum Eßen gefördert, in Bey seyn vieler ehrlicher Leute des Amtmans Schreyben, auch wie die arme Vnterthanen in mein vnd der Soldaten Nahmen geschützet, fůrgehalten vnd gesagt, sie sollten solches pleiben lassen, sonsten, woferne mehr Klagen komen konte, woll einer auff den Esell zu sitzen kommen, vermeine nach meinem geringen Vorstande nicht, das ich hierein zuviel gethan. Das ich ihme einigen Schimpf solte angethan haben, kan er in Ewigkeit nicht beweissen, sondern habe ihm kegen Officier vnd Soldaten, so er vnbescheiden hönisch gehalten, theils auch gescholten, vorthettiget vnd aufs eußerste vortretten, vnd nicht vormeineth, das er mich so ehrenrührig angreifen vnd verleumbden sollte.

1) o: paa det i Fæstningen værende hertugelige Stot.

Muß eß zwar an seinen orth stellen, doch meine Notturfft vorbehalten. Vnd kan ferner Ew. G. dadurch auch deß Ambtmans feindthäßige Gemütthe kegen nur erwuchßen unuormeldet nicht laßen, das er dieß Jhar vor der Vestung zwischen zweyen Pollwercken, aller nächst der Pforten, auff einen zimlich hangenden Hügel einen großen Lustgarten gemacht, so er nicht alleine mit einem vngewöhnlichen starcken Zaune bevestiget, einen Graben auffgeworffen, mit einer Dorn Hecken darauff gesetzt, sondern zu den Gallereyen vnd schönen Laubhütten ein kostliches Lusthauß, welches seiner Höchte halber die Vestung fast *Commendirete*, gehawet. Weilen nun solch Werck zu jeder: vnd itziger Zeit der Vestung hochschädlich, alß habe ich ihme selbst vnterschiedlich ermhanet, er möchte den Garten auff der Seith nach der Vestung eröffnen, damit kein *ambuschade* darein gemacht, hatt er solches in den Windt geschlagen, vnd kegen andre gantz spottisch gedacht, da doch andre Bürger ihre Garten, so viel weiter gestanden, niedergedrißen vnd den Rest vorbrandt, die Soldaten auch den Seinigen ebenmæssig angezündet, so ich ihnen verbotten vnd wieder löschen laßen; auch so lange gestanden, biß endlich allerhandt gefherlich *avisen* gekommen, das man nicht vmbhin können, sondern denßelbigen gleich den andern schlichten müßen. Hatte vor mein Persohn woll wünschen mogen, das solches nicht von nöthen gewesen, der Amtman auch alhie geblieben, welre viell Vngelegenheit sowoll bey Bürgern als Ampts vntliethanen vorhuetet, vnd die *Fortification* desto besser vorrichtet. Solches mach dem guetten Man vordrießen, ich aber wegen *Defendierung* dieses Platzes die notturfft erachtet, vnd ihme deswegen keinen Schimpff zugefüegt, auch Ih: F: G: vntertheniger Gephür solches zuuorstehen zu geben. Bitte also vnter dienstliches Vleißes E: G: wollen dießer warhafftigen Bericht nicht alleine vor Ihr Persohn Glauben beymessen, sondern kegen Ihr Konigl: Maytt: vnterthenigst entschuldigen, vnd das mir schmerzlich fürkompt, das ich so vnschuldiger Weiße angegeben bin. Will mit Bestande außführen, das ich jeder Zeitt, ohne Rhum: zu melden, mich also *Comportieret*, das keine Clage vber mich kommen, vnd ferner will angelegen sein laßen. Inmittelst thue E: G: ich Göttlichem Schutz vnd mich derolßelben guetten *Affection* behelen.

Datum Nejstatt, den 22. *Septemb:* A^o 1625.

E. G. dienstwilliger

Wogen Wogenßønner mp.

Sagens Udfald er i øvrigt ikke bekendt, og om Vogns Forhold i den nærmest paafølgende Tid findes desværre ingen Efterretninger. Folk med Vogn Vognsøns Handlekraft og Selvstændighed vare imidlertid temmelig sjældne, og Vogn havde opnaaet en høj Stjerne hos Hertug Johan Ernst, der selv var en ung og energisk Mand, og sandsynligvis har han holdt med Vogn. Det ses da ogsaa af spredte Meddelelser, at Vogn senere blev brugt til selvstændige Hverv.

I Slutningen af September rykkede den danske Hær igen frem mod syd, og Vogn fulgte med sine 4 Kompagnier, med

hvilke han den 26. Oktober besatte Fæstningen Stolzenau ved Weseren¹⁾); men Fæstningen Neustadt var for en stor Del ved hans Virksomhed bleven et fast og vel forsynet Punkt, hvis Fastholdelse senere under Krigen tillagdes stor Betydning. I Stolzenau, der laa temmelig langt bag Hærens Front, har Vogn sandsynligvis tilbragt Vinteren i Ro, ligesom de to Hære i det Hele taget, og man erfarer intet om ham.

I Foraaret 1626 deltog Livregimentet i Kampene i Altmark, mod Wallenstein. I det afgørende Slag ved Lutter, den 17. (26.) August, deltog Vogns Regiment, som nu kaldtes det „blaa“ Livregiment²⁾ med stor Tapperhed og blev fuldstændig oprevet. Det siges³⁾, at Vogn Vognsøn blev tagen til Fange af „de Tillyske“ i Aaret 1626 sammen med Fr. Rantzau. Denne sidste blev ogsaa ganske rigtig gjort til Fange ved Lutter og ført til Bokenem sammen med en Del andre Officerer, hvis Navne man kender; men Vogn findes ikke nævnt blandt disse. Det kan heller ikke med Tydelighed skønnes af Regnskaberne, om Vogn har været fangen, idet han findes beregnet med Lønning uafbrudt til Slutningen af 1627. Paa den anden Side har ganske vist en Bernt Gløysteen, „tjenendis Wogen Wogensen“ faaet udbetalt til Vogn 100 Rigsdaler, medens Vogn selv den 10. Nov. 1626 har faaet „tilstillet“ 200 Daler, hvorefter der allerede den 13. Dec. s. A. er bleven „leveret“ ham yderligere 300 Daler⁴⁾. Udbetalingen af disse ret betydelige Pengesummer — som i øvrigt var en Del af hans Tilgodehavende — kunde nok tyde paa, at han har maattet løskøbe sig af Fangenskabet, navnlig da de 100 Rdl. ere blevne hævede af hans „Tjener“, de 200 Dl. blevne ham tilsendte. Han synes under alle Omstændigheder ikke at have opholdt sig ved Regimentet efter Slaget ved Lutter og ikke at have haft Kompagni. Regimentet blev i øvrigt i Løbet af

¹⁾ Opel: anf. Skrift II. S. 356. Major „Wogen“ skal være Vogn Vognsøn.

²⁾ I Modsætning til Envolv Kruses Danske Regiment, „det røde Livregiment“, af hvis 3000 Mand de 1200 vare Jyder, de andre Øboer og Skaaninger.

³⁾ Klevenfeldts Stamtavler.

⁴⁾ Christian IV, Regnskabssager B. Muligvis er denne Bernt G. den Bernt Gleisteen, der antoges $\frac{1}{1}$ 1649 som Ritmester ved Rostjenesten i Norge, (Danske Mag. 5. III. S. 248).

Vinteren atter forstærket med nyt Mandskab og derefter formeret i 12 Kompagnier.

I Tiden indtil den 24. Marts 1627 hører man saa intet om Vogn — han har ikke engang faaet Penge udbetalt. Den nævnte Dag fik han i Glückstadt Kongens Tilladelse til at vende tilbage til Danmark for overalt i Landet at lade de nationale Kompagnier til Fods fremstille for sig og derefter udtage hver 4. Mand af dem. Han skulde tage af de ugifte og bedst eksercerede Karle, blandt dem, som „dygtige synes at tjene her uden Riget“. Desuden maatte han antage frivillige blandt de afskedigede Soldater, der fandtes ledige paa Kronens Godser, og som havde Lyst til at tjene Kongen igen. Naar han havde Styrken, der skulde være 500 Mand, samlet, skulde den føres til det kongelige Hovedkvarter og formeres som „Frikompagni“ d. v. s. uden at indlemmes i noget Regiment¹⁾.

Til Løbepenge fik Vogn anvist 1 Rdl. pr. Mand, og den 29. Marts fik han udbetalt en Del af sit eget Tilgodehavende. I April og Maj drog Vogn nu omkring i Landet alle Vegne for at udsøge sine Folk. Det ses, af forskellige Beretninger, at de sjællandske Bønderkarle ikke ret havde Lyst til at følge med udenlands, og mange undlode at møde ved Kompagnierne og senere paa det af Vogn fastsatte Mødested, Kolding, hvor han vilde samle sit Mandskab fra de forskellige Landsdele. Han var dog ikke den Mand, der vilde finde sig i sligt. Han satte Skræk i baade Rigsraader, Lensmænd og Officererne og satte igennem at de undløbne og udeblevne eftersporedes og afleveredes til ham²⁾. I Juni Maaned samlede han hele sin Skare ved Kolding, hvor han havde det ubehagelige Tilfælde, at nogle af hans Folk overfaldt og mishandlede Lensmandens, Gunde Langes, Skriver³⁾.

Det næste Par Maaneder har Vogn sandsynligvis anvendt til at indeksere sit Kompagni og paa anden Maade forberede det til Anvendelse i Felten. Paa dette Tidspunkt har Vogn vistnok befunden sig i Zenith af sin Løbebane: han var Chef

¹⁾ Sjællandske Registre ²⁴/₃ 1627.

²⁾ Sjællandske Tegnelser ⁸/₅ og ¹/₆ 1627. Indk. Breve til D. Canc. ¹¹/₆ 1627.

³⁾ Rigsraadsbreve 1627.

for et Frikompagni paa 500 raske og udsøgte Bønderkarle, der uden Tvivl med Tillid have set op til deres Anfører, og han stod ikke under nogen Regimentschef, der med skinsyge Blikke vaagede over hans Handlinger. Desværre for Vogn og for hans Folk faldt hans fornyede Deltagelse i Krigen paa en Tid, da alt var Opløsning, Forvirring og Modløshed. I Landskaberne mellem Elben og Weseren fandtes endnu ret betydelige Styrker af den kongelige Hær, men de opererede uden Sammenhæng og uden Kraft, og selv Kongens Nærværelse og Indgriben forandrede ikke dette Forhold til det bedre.

Efterretningerne om det nyoprettede Frikompagni ere, som man kan vente det, kun faa og tillade ikke nærmere at følge dets Skæbne. Den 13. August fik det udleveret Ammunition i Krempe¹⁾, og kort Tid efter deltog det i Angrebet paa Øen Stillhorn i Elben, mellem Hamburg og Harburg, hvor Vogn synes at have faaet Overkommandoen efter Erobringen, idet der den 17. August er udstedt Ordre til ham, at han skal passe paa, at hans Soldater ikke ødelægge „den Herregaard og Bønderhusene“ paa Øen²⁾. Kompagniet har vel derefter taget Del i de temmelig planløse Foretagender, som dels Kongen, dels den kommanderende General anordnede i det næste Par Maaneder.

Men blandt alle disse fremmede Lejetropper — Tyskere Englændere, Franskmand og Skotter — og deres Anførere var der ingen, der tog sig af de faa Hundrede danske Bønderkarle, og selv den energiske Vogn var ude af Stand til under den almindelige Opløsning at gøre for sine Folk, hvad han af Hjærtet ønskede. Kompagniet og dets Anfører er derfor bleven kastet omkring fra Sted til andet og har kæmpet snart samlet, snart adspiltet, men uden at nogen har sørget for dets Fornødenheder og for de mange syge, der maatte blive Følgen af den hensynsløse Behandling. Den 8. Oktober skriver Vogn³⁾ fra den lille Flække Francop, ved Elben sydvest for Hamburg, til Mogens Kaas om Kompagniets sørgelige Tilstand.

¹⁾ Krempe Tøjhusregnskab 1627.

²⁾ Sjællandske Tegnelser ¹⁷/₈ 1627.

³⁾ Rigsraadsbreve. Pakke 44. ⁸/₁₀ 1627.

„Min gandske wenligh Hilsen, Nu og alletid forsendt med gud wor Herre, Kiere Mogens Koeß. og Sønderligh thillforladendis guode Wen, Jeg betacker eder, paa dett wenligste, og meget gierne, for aldt bevist Ehre och guode Huilcket igien at forskyldte ieg alletid findis willig och redebourn, til att beuifse huis I kand haffue Ehre, thieneste eller guode aff, Sa lenge ieg leffuer Kiere Moegens Koeß og sønderligh tilforladendes guode wen, Effter Som dend Stoere Nød mig fororsagis at skriffue Ihnd Udi landitt Anlangendis mit Compagnj, och die Ehrligh folck som ieg haffuer ført udaff landit med mig, dieris nød at giffue thil kiende efftersom die oß aldels haffuer forglemt,

Saa maa I wile att wi hvercken haffuer bekomitt Penge dend gandske tid ej heller prouiant en gandske tid lang, alleneste forroden Mehll, haffuer die skikit mig, som Icke kunde brugis til andit end till Suin at giffue,

Dehnsom ieg haffde icke bekomit dit [o: det] Mehll och Øll fraa finden, haffde mine Soldater aff hunger matte forsmagtit. Nu haffuer di huercken Strømper eller Skue, Natten giøris lang och kold, och dehr skal holdis Sterck Wagt, gud wed huor det wil gaa Die Stackler, Jeg wille ønske ieg Aldrig haffde sett dennom paa dend *Moner*, Jeg haffuer offr 130 Mand syge, die andre bliffuer ochsa vel snartt ferdigh, ieg *trabeleris* fra en Sted til en anden, sa ieg endeligh skall *Rüdjuneris*, mig synis die ehr oß danske Suar gunstigh, Jeg kand ei heller wil ieg lenger shæe [o: se] den Jamer Paa dennem, dehr som dit Icke bliffuer enderit nødis ieg til at abtacke fra dennem, Jeg wil langt heller tage It Pahr Heste Och wahre hans *May*. Paa tieneste med, eller och begiffue mig igien thill Skibs, end jeg kand Lenger anse deris Elenighed, dennem sker Jou for gud och werden vrett die haffuer iou guoduiligen ladit dennom bruge for dieris finder, før die nogentid bleff Munsteritt, huis aldrig ehr eller haffuer werit nogen brug, huor ieg haffuer boede mist folck och mange bleffuen quedst och siden ochsa vnderstedliche ganger haffuer giort huis die borde at giøre, dit ehr stor skade at dit [o: det] Compagnj sa skall *Rüdjuneris*, ieg trøster dennom nochsom, mens ieg frügter dehr hielper nu ingen trøst lenger till, die haffde well vdi denne tid, kund giort dieris federneland sa guod tieneste vdi landet, som kand ske 4 tysk Compagnj.

Jeg beder Moegns Koeß gandske gierne att hand wille well giøre, och vnderdanichst tale hans Konniglich *May* till, Paa mine wegne, at ieg matte bliffue Ehrlediget fra Compagnit. Saafremt ingen forenderungh sker, Kand die giffue Compagnitt huem die will, Jeg beger endtitt Mehre End en Nadigh Hierre och Konnigh, Och hellers huor hans K. *May* begherer at bruge mig, will ieg findis vnderdanigh och hørsom Sa lenge ieg leffuer, Wider wil ieg Icke opholde Moegens Koeß med denne min ringe skriffuelse, mens beder gandske gierne hand Icke wille fortæncke mig at ieg *Molesterer* hannem sa dristigh dehrmed, gud wed Nøden trenger mig dehr till, och dehind Store Jamer ieg sehr Paa dennem, Jeg haffuer Vdlagt denne Somer bode till Arbeid, vdi Hans *May* tieneste, Sa well som forstreknungh Soldaterne disligste Øll ieg haffuer mat kjøbt till dennem det skall beløbe sig wed 800 R. D.

Gud fader Søn och dend hellegh and befaler jeg Eder vdi Wold och magt med aldt huis edehr kiert Ehr,

Actum franckop d 8 *October Anno* 1627

Eders Willige tienere Alletid

Wogen Wogenbønner n^r.

Umiddelbart efter Underskriften tilføjer han følgende:

„her ehr endtit Söndehrligh nyt, mens ieg wil well trou att finden med dit allerrförste försøger hans heill Paa oß, hand haffuer giort Paa Vndehrskedliche Steder brouer offr, bej dehr brüch, hand haffuer wist nogit söndehrligt for der med¹⁾, gid hand icke falder an Paa 3 eller 4 Steder, folckit til fuods ehr boede swag, och die dehr ehr, Ilde till freds, Sehr sa ilde vd for oß, gud hielp well, Ottersberg er opgiffuen med *Accort*, nu haffuer ieg bekomit order, at *Marcere* med mit halffue Compagni thil Bremerförde, der wider order att foruarte. dend anden halfpatt skall bliffue her och foruarte Paßen, mens ieg kand icke *Marcere* 100 Mand som ehr sunde, denne Monatt will ieg holde vd, och se huor ieg kand slide mig igiemell med dennem, Siden will ieg befale dennem gud, och en anden Compagnit, midlertid Foersehr ieg mig till Moegens Koeß som till min gonstigh guode wen, att hand vdi alle mader wille wide mit bedste, och slaa die bedste middell for, som kunde wehre die fatige folck tienestligst

Gud befaendis“

Denne Skrivelse fik et Resultat som Vogn næppe havde ventet: han blev næsten øjeblikkelig afskediget²⁾. Christian den fjerde yndede jo ikke Folk, der havde en egen Villie og Mod til uforfærdet at staa ved deres Ord. Skrivelsen var derhos ankommen paa et Tidspunkt, da Kongen med Rette blev stærkt kritiseret som Følge af hans lidet hæderlige Flugt fra Flensborg i September. Her var en Lejlighed til at øve lidt Gengæld for den Kritik, som Adelen øvede overfor Kongen. Det er sandsynligt, at de djærve Udtryk i Skrivelsen har efterladt den Brod i Kongens Sind, der bevirkede hans senere uophørlige Misstemning mod Vogn Vognsøn³⁾, og vistnok var Skyld i, at denne aldrig opnaaede den Anerkendelse, som hans Personlighed og hans Virksomhed havde fortjent.

Ved sin Afsked havde Vogn til gode hos Kongen 4277 Rdl. 8 β⁴⁾, altsaa en meget betydelig Sum, der dog vistnok for Størstedelen er bleven ham udbetalt i Løbet af 1629. I disse Penge var indbefattet en Sum af 466 Rdl. for 57 Fade „Magdeburgsk Mel“, som Vogn havde frataget Fjenden — uden Tvivl

¹⁾ Tilly og Wallenstein vare da for længst trængte op gennem Holsten og Slesvig.

²⁾ Hans Afsked som Major er dateret den 9. November. Christian IV. Regnskabssager B.

³⁾ Christian den fjerdes egenhænd. Breve ved Bricka m. fl. ²⁵/₂ 1644.

⁴⁾ Christian IV. Regnskabssager B.

det „Mehll“, som Vogn selv taler om i sin anførte Skrivelse — og leveret til Garnisonen i Glückstadt. Til sine Soldater havde han forstrakt 447 Rdl. 4 β , vel sagtens af laante Penge, da hans pekuniære Omstændigheder baade da og senere vare temmelig maadelige.

Vogn synes derefter at være rejst til Kjøbenhavn, thi allerede den 26. Januar 1628 fik Rigsraadet udvirket, at han udnævntes til Oberst¹⁾ over Fyens Land, samtidig med at en Udskrivning af hver femte Mand i de bevarede Provinser beordredes. Selve denne Udnævnelse fik vel ingen større Betydning for Vogn, da denne Masseudskrivning nærmest var beregnet paa det lokale Forsvar; men den viser, at Rigsraadets Medlemmer nærrede Tillid til ham og maaske har villet yde ham Oprejsning for hans pludselige Afsked. Samtidig med Vogn udnævntes en anden vel forfaren Krigsmand, Jesper Friis til Ørbæklunde, senere Chef for Jyske Regiment, til Oberst over Sjælland. Den 24. Februar befalede det Vogn at indsende Lister over det udskrevne Mandskab²⁾, men i øvrigt hører man intet om ham, og senere under Krigen blev han afløst af Holger Rosenkrantz. Vogn er da sandsynligvis atter kommen til Søs; thi i Eftersommeren 1630 udstedtes en Skrivelse til ham i Anledning af, at det er berettet Kongen, at Vogn og dennes Officerer lode fremmede Købmænd indpassere — vistnok paa Elben, hvor Kongen i disse Aar lod opkræve Skibstold ved Glückstadt — og selv beholdt den indkomne Toldafgift³⁾.

Omtrent ved samme Tid synes Vogn at have omgaaedes med alvorlige Giftetanker, idet det den 25. Juli 1630 forbødes ham at ægte en Datter af Fru Dorthea til „Ryslet“ (Rødslet) afgangne Iver Friis' Efterleverske, da saavel Moderen som Datterens Værge var imod Giftermaalet, og det var „imod Loven at indgaa Ægteskab paa den Maade“⁴⁾. Muligvis har denne Modgang i

¹⁾ Sjæll. Tegn. XXIV. 25.

²⁾ Sjæll. Tegn. 24/2, 1628.

³⁾ Molbech: Christian IV. Breve I. S. 449.

⁴⁾ Jyske Registre 26/7, 1630.

Kærlighed været Skyld i, at mange Aar hengik, inden Vogn atter tænkte paa Giftermaal.

Da Krigen med Kejseren ophørte, og Stridighederne med Hamburg temmelig hurtig endte, havde Kongen i en Aarrække ingen Brug for Folk som Vogn Vognsøn, og denne ses da heller ikke at være anvendt i nogen Kommandopost, hverken til Lands eller til Vands i de følgende Fredsaar. Under andre Forhold vilde vel ikke alene han, men ogsaa mangfoldige andre Adelsmænd have søgt Krigstjeneste i Udlandet, saaledes som den almindelige Skik var — og Krig var der jo nok af. Men Velanstændighed forbød vore Officerer at tage Tjeneste imod den protestantiske Tros Forsvarer, Gustav Adolf, og Christian den fjerdes Skinsyge mod den svenske Konge gjorde det umuligt for nogen dansk Officer at indtræde i den svenske Hær. Hvor nødigt de end vilde, vare de altsaa nødte til at holde sig i Ro i Hjemmet paa en Tid, da der var den fortræffeligste Lejlighed til at søge krigersk Uddannelse i Udlandet. Hvor uheldigt dette var og blev for vort Fædreland i disse farefulde Tider, hvor et Antal krigsvante, indfødte danske Officerer kunde faa den allerstørste Betydning, træder stærkest frem ved en Sammenligning med Sverigs Hær, hvis Officerer, hvad Krigsvanthed angaar, opnaaede en aldeles afgørende Overvægt over de danske.

Særlig for en Mand som Vogn Vognsøn var denne tvungne Uvirksomhed næppe heldig, navnlig da han heller ikke blev anvendt i den administrative Tjeneste, der kunde have givet ham Sysselsættelse. De Efterretninger, man har om ham i Tiden indtil den næste Krig gaa da ogsaa næsten alle ud paa, at han har skilt sig ved snart et, snart et andet Stykke af sine Ejendomme. Faderen døde 1635 efter at have formindsket Godset ret betydelig, og endda var der Gæld efter ham. Under 6. November 1635 skriver Vogn nemlig¹⁾, at han og Broderen Jesper, for hvem Vogn er beskikket til Væрге, have delt Arv og Gæld ligelig og i Fællesskab skulle underholde Moderen, der har afstaaet fra „al Gods og Rettighed“. Da Broderens Arv imidlertid

¹⁾ Indkomne Breve til Danske Kancelli 6/11 1635.

ikke er tilstrækkelig til at forrente Gælden og underholde Moderen, forulempe Kreditorerne Vogn, saa at denne maa anmode Kongen om at beskikke to „gode“ Mænd: Hans Dyre til Knivholdt og Hans Basse til Gierumgaard, til Kommissarier, der kunne gøre Udlæg af saa meget af Broderens Gods, som der behøves til at klare Gælden. Den 23. i samme Maaned udnævntes saa de nævnte Mænd, saaledes som Vogn ønskede det¹⁾. Det synes af Vogns Skrivelse, som om han paa dette Tidspunkt var i Stand til at klare Broderens Andel af Gælden, men at han til Gengæld ønsker Sikkerhed for sine udlagte Penge. Det er da vel hans Afregning fra Krigsaarene, der for en Tid har gjort ham velhavende.

I Følge en enkelt Efterretning²⁾ har Vogn haft Bryllup i Aalborg 1642 med Christence Rodsteen, født 1621 og Datter af Palle Rodsteen til Lundsgaard og Ingeborg Skeel; men en anden Efterretning³⁾ siger, at dette Bryllup først fandt Sted i 1647, den 3. Juni, altsaa da Vogn var omtrent 53 Aar gammel. I Ægteskabet fødtes et Pigebarn, der døde i Trearsalderen.

Den i øvrigt paa mangfoldige Maader saa sørgelige Krig 1644—45 gav Vogn Vognsøn ny Lejlighed til at vise, hvad han var for en Mand, og det igen paa et Tidspunkt, da energisk Handlen var temmelig sjælden. Sidst i December 1643 rykkede den svenske Hær pludselig over den jyske Grændse og fortsatte i Ilmarcher sin Fremrykning, indtil hele Halvøen var i Fjendens Magt. I en af de første Ordre, som Christian den fjerde udstedte i Anledning af Indfaldet — og vistnok som Følge af Rigsraadets Ønske — udnævntes Vogn Vognsøn til Oberst, dog kun med Lønning som Oberstløjtnant, og han beordredes til i selve Landet at hverve et Regiment til Fods⁴⁾.

Der blev dog ikke noget ud af Hvervningen under denne

¹⁾ Jyske Tegn. 22/11 1635.

²⁾ Klevenfeldts Stamtavler.

³⁾ Axel Urnes Vaabenbog (Histor. Genealog. Arkiv).

⁴⁾ Fyenske Tegn. 1/1 1644.

Form. Dels fik Vogn ingen Hververpenge udbetalt, og dels oversvømmede Svenskerne saa hurtigt Halvøen, at selv Jyske Regiments Kompagnier og Adelens Kompagnier til Fods kun i reduceret Tilstand naaede at samles og slippe over til Øerne.

Forholdene i Aalborg vise bedst, hvor overraskende og hurtigt Begivenhederne fandt Sted. I Følge Ordre af 24. December 1643 fra Landkommissarierne i Viborg¹⁾ afsendtes der den 27. samme Maaned 330 Musketter med alt Tilbehør „iligst, ved Nat og Dag“ til Kolding fra Rustkamret paa Aalborghus, og de synes at være naaede Bestemmelsesstedet, hvor man uden Tvivl har tænkt sig, at Vogns hvervede Regiment skulde have Løbeplads. Anderledes gik det derimod med Indtægterne af Aalborghus Len, til et Beløb af 3726 Rdl., hvilke Lensmanden, Gunde Lange til Bregninge, sendte sin „Tjener“ af Sted med nogle Dage senere, for at faa dem leveret over paa Øerne, hvor der vilde blive god Brug for dem. Budet stødte nemlig paa de fremrykkende svenske Afdelinger og maatte skyndsomst vende tilbage til Aalborg igen, hvorefter der gjordes forgæves Forsøg paa at faa Pengene sendt bort ad Søvejen. Det var nemlig netop i disse Dage uafbrudt Uvejr med en „flyvende Storm, med Modvind, med Frost og Sne“, saa at selv mange „fornemme Godtfolk“, der vare flygtede til Aalborg for at søge Skibslejlighed, ikke kunde komme bort. Lensmanden lod saa i al Hemmelighed Pengene nedgrave paa Slottet. „Blev saa straks Andendagen efter, at de mange Bønder vare slaaede ihjel ved Aalborg“²⁾, udspreedt det Rygte, at der paa Slottet var nedgravet 10 000 Rigsdaler af Kongens Penge. De bleve da ogsaa hurtig opnusede af Svenskerne, der jo fra Krigen i Tyskland vare vante til saadanne Forretninger, hvorpaa

¹⁾ Aalborghus Lens Regnskaber 1643—44.

²⁾ Slange (Christian IV. Hist. Side 1228) og senere Forfattere mene, at Bøndernes Kamp fandt Sted ved Nørresundby. Det er muligt, at Bønderne ogsaa paa dette Sted har søgt at standse Fjenden, men de ovenfor anførte Efterretninger gøre dette mindre sandsynligt. Hertil skal føjes, at man i al Hast havde begyndt at opkaste en Vold omkring Aalborg, gennem Borgernes Haver og Pladser, og at Borgerne selv maatte arbejde med herpaa. Dette tyder paa, at det var de jyske Landkommissariers Hensigt at søge at forsvare Aalborg. (Besigtigelsesforretn. m. m. efter Svenskens Undvigelse i 1645).

Lensmanden og hans Folk blev bevogtede paa Slottet, medens Pengene førtes ned til Oberst Carl Gustav Wrangels, den senere svenske Rigsadmirals Kvarter i Borgmester Chresten van Ginchells (eller Ginchells) Hus. En Sum af 839 Rdl., som formentlig var bleven gemt et andet Sted, lykkedes det dog at bevare.

Den nævnte Nedslagning af Bønderne maa altsaa have funden Sted omkring ved Nytaarstid eller, nærmere bestemt, i Tiden mellem 12. og 19. Januar. Hvorvidt Vogn Vognsøn har samlet og ført disse Bønder vides ikke, men det er ret sandsynligt, da han handlede i Forbindelse med de jyske Landkommisariater (Niels Krag til Trudsholm, Erik Juel til Hundsbæk og Mogens Sehested til Nøragergaard), under hvem Provinsens Forsvar embedsmæssig henhørte, og i Forbindelse med hvem Vogn skulde opstille sit Regiment. At de slet bevæbnede Bønder, selv om de nok saa meget havde Hjærtet paa det rette Sted, intet formaaede overfor Trediveaarskrigens Veteraner, kan naturligtvis ikke forbause nogen.

Den næste Efterretning om Vogn findes i Christian den fjerdes egenhændige Breve, idet Kongen den 25. Februar skriver til nogle af Rigens Raad, at det jo er dem bekendt, hvad „discours“ den Skipper fra Aalborg, som førte en fangen, svensk Kaptajn til Sundet¹⁾, førte med Hensyn til Vogn Vognsøn. Denne

¹⁾ Herom fortæller Borgmester i Sæby, Hans Nielsen, der i sine yngre Aar havde været Skibskaptajn, følgende. Da Svenskerne i 1644 faldt ind i Vendsyssel, tvang den svenske Oberst Sack (Hinrich von) Hans Nielsen til at skaffe Baad og Mandskab til at føre en svensk Officer, Kaptajn, der medførte en Del Brevskaber, over til Sverrig. Men da Hans Nielsen „fornam deres falske Anslag“, udtog han blandt sine Byesbørn saadanne, som han havde kendt fra Barnsben af og i de unge Aar sejlet sammen med, og „indgav“ dem i al Hemmelighed, at de enten skulde drukne den svenske Kaptajn og levere Brevene til Kjøbenhavn eller blot nøjes med at føre Kaptajnen (og Brevskaberne) dertil. Det sidste blev saa udført. Hans Nielsen beretter saa, at da Sagen rygledes til Vendsyssel, aabenbarede hans Uvenner Sammenhængen for Oberst Sack, saa at Hans Nielsen med Livsfare maatte rømme Landet og flygte til Norge, medens al hans Ejendom blev konfiskeret af Fjenden. (Indk. Breve til Danske Kancelli 1645 ²⁴/₇)

Hertil kan føjes, at nævnte Oberst Sack havde Kommandoen i Vendsyssel, og at et Rytter- og et Dragonregiment — det første var Sacks eget — den 20. Januar om Aftenen drog ind i Sæby og blev der 5, resp.

„discours“ kommer Kongen „hel underlig for“, og han gør sig „sælsomme“ Tanker om samme Vogn Vognsøn, „i sønderlighed mens jeg aldrig havde et godt Øje til ham“. Der skal „handles“ med Skipperen om, at han sejler til Læsø og overbringer Kongens Befaling til Vogn om at indfinde sig hos Kongen. Dersom Vogn ikke vil komme godvillig, skal Skipperen ved Hjælp af Befolkningen bemægtige sig hans Person, og et Patent skal i den Anledning udfærdiges for Skipperen. Heraf fremgaar, at Vogn maa have funden Anledning til at salvere sig til Læsø, hvad der nok kan tyde paa, at han kan have gjort Forsøg paa at modsætte sig Svenskerne. At han desuagtet behandles ligefrem som Landsforræder kan tyde paa, at han, der ingenlunde var bange for at sige sin Mening, har udtalt sig respektstridigt om Kongen eller om dennes Maade at lede Forsvaret. Der vides intet om, hvorledes Vogn har klareret for sig hos Kongen, der i saa ringe Grad var ham en „naadig“ Herre. I Løbet af Sommeren 1644 trak Svenskerne Hovedmassen af deres Tropper mod Syd ud af Jylland, men efterlod Garnisoner i faste Punkter omkring paa Halvøen, saaledes paa Vorgaard i Vendsyssel og paa Aalborghus. Heraf benyttede Vogn sig straks. Efter at han den 9. Juli havde været hos Anders Bille, Rigsmarsken, der opholdt sig i Middelfart, og faaet udbetalt 300 Rdl., „som jeg til Kgl. May.^s Fornødenhed skal udgive i Jylland og herefter gøre videre Regnskab“ ¹⁾ vendte han tilbage til sine Landsmænd, Vendelboerne, bragte et Folkeopbud paa Benene og angreb Vorgaard og Aalborghus.

Det førstnævnte, allerede i Forvejen faste Punkt var yderligere sat i Forsvarsstand af Svenskerne, der blandt andet havde

6 Dage. Den svenske Kaptajn er vel afsendt i de Dage, hvad der kan passe med Dateringen af Kongens Brev.

Sagen kom i øvrigt Byen dyrt at staa, da Oberst Sack udskrev en mægtig Brandskat og inddrev den ved sine Ryttere, da „vi [∴ Borgerne] skulde ganske ruineres formedelst den Kaptajn, som her udkom og siden blev fangen og af vore ført til Kjøbenhavn“. — Samme 20. Januar rykkede svenske Rytterregimenter ind i andre Byer i Vendsyssel. Oberst Sack selv tog Kvarter paa Vorgaard (Besigt.forretn. m. m. om Lenenes Tilstand efter Svenskens Undvigelse 1645. Vendelbo Stift).

¹⁾ Forskellige Regnskaber f. Militære i Krigen 1643—46.

ladet Gravene oprense, Palissader m. m. hugge i Skovene¹⁾, forøget Beholdningen af svært Skyts ved at føre Kanoner derop fra Aalborghus²⁾, saa at det skulde synes umuligt for en Hob Bønder at udrette noget her. Det tilsyneladende umulige er ikke desto mindre lykkedes for Vogn Vognsøn og hans Vendelboer, da de ved Aalborg liggende smaa Krigsskibe den 1. August skød hver 3 Skud Viktoria i Følge „Admiralens“, kongelig Orlogskaptajn Jakob Andersens, Ordre, „fordi Oberst Wogensen havde indtaget Jørgen Arenfeldts Gaard Vorgaard i Vendsyssel fra Fjenderne“³⁾. Indtagelsen kan altsaa være sket den 31. Juli.

Om Aalborghus' Erobring vide vi derimod en Del bedre Besked. Straks efter at Wrangel i Spidsen for 3 Rytter- og 2 Dragonregimenter i Januar var rykket ind i Aalborg, begyndte han at befæste Slottet. Medens Størstedelen af hans Korps gik over Limfjorden op i Vendsyssel, forblev han selv under hele det første Ophold i Jylland, med Tjenere og Tjenestpiger (han maa altsaa have ført hele sin Husstand med sig) i Kvarter i Aalborg, hos Borgmesteren, Chresten van Ginckell. Her var han i samfulde 26 Uger, altsaa et halvt Aar. Ved Befæstningsarbejderne lod han de Aalborg Borgere slæbe med baade ved Nat og Dag, hvorhos han lagde Beslag paa og brugte deres Tømmeroplæg og hvad han ellers havde Brug for, da Slottet blev „rundt om gjort med Bolværk og Palissader“. Dernæst skaffede Wrangel sig svenske Søfolk, lagde Beslag paa Borgernes Skibe og Skuder, særlig tre Defensionsskibe⁴⁾, og lod dem udruste krigsmæssig, for saa vidt dette ikke i Forvejen var Tilfældet. Dette sidste skete i Tiden Marts—Juli. Hvad Slottet manglede af svært Skyts toges fra Defensionsskibene.

¹⁾ Synsforretning over Skovene i Aalborghus Len 1645—46.

²⁾ Aalborghus Lens Regnskaber 1644—45.

³⁾ Regnskab og Beretning om det i Bergen 1644 udrustede Skib „St. Jan“, Kaptajn Berendt Mogensen, i Samlingen Forskell. Regnsk. for Milit. i Kri-gen 1643—46. Om Jakob Andersen se Lind: Christian IV og hans Mænd paa Bremerholm S. 274—75, hvor der dog ikke tales om Togtet til Aalborg.

⁴⁾ Af saadanne ejede Borgmesteren, Chresten van Ginckell 1 paa 150 Læster, bestykket med 18 Kanoner og alt Tilbehør dertil, foruden en Jagt paa 40 Læster, forsynet med 9 Kanoner.

Wrangels Afmarch mod syd i Anledning af de kejserliges Fremrykning har funden Sted omkring den 15. Juli, og allerede den 21. Juli var Vogn Vognsøn i Aalborg med en Del af sine Bønderskarer og modtog et Par smaa Krigsskibe, der under den ovenfor nævnte Jakob Andersens Kommando netop den Dag løb ind for Aalborg for at assistere ham ved Fjendens Fordrivelse. Altsaa knap en Uge efter den svenske Hærs Afmarch fra Vendsyssel og Aalborg har Vognsøn en saadan Styrke af Bønder paa Benene, at han samtidig kan angribe baade Vorgaard og Aalborghus. Hvorledes han i denne korte Tid har kunnet rejse, samle, bevæbne og nogenlunde organisere sine Skarer, er næsten ufatteligt, og særlig er det mærkeligt, at han har kunnet bevæbne dem nogenlunde ordentligt, da Svenskerne første Foranstaltning ved Indrykningen her og andre Steder bestod i at afvæbne Befolkningen i By og paa Land¹⁾; men det maa antages, at Bønderne har forstaaet at skjule en Del af deres Vaaben. En Del uddannede Soldater og nogle Underofficerer af Jyske Regiment kan ogsaa have sluttet sig til, da det vides, at det kneb stærkt med at faa Mandskab og Befalingsmænd netop fra disse Egne med, da Regimentet samledes ved Lillebelt først i Januar. Under alle Omstændigheder maa man lige saa meget anerkende Bøndernes Redebonhed til at møde og kæmpe som Vogn Vognsøns Energi med at samle og føre dem.

Endnu den samme 21. Juli beordrede Oberst Vogn Skibene til at angribe Slottet og særlig den mod Søsiden opkastede „Slotsskanse“, der, i Forbindelse med de tre velbestykkede Skibe, der ogsaa toge Del i Kampen, hindrede hans frie Passage fra den ene Side af Fjorden til den anden. Svenskerne forsvarede sig imidlertid godt, baade til Søs og til Lands, og Kampen har været ret haard, da alene Skibet „St. Jan“, hvis Fører gjorde sit „yderste og muligste Flid“, skød 123 Skud fra sine 13 Kanoner alene mod Skansen og fik „en Stenstykke“ (Kanon) skudt rent overbord ved et Skud fra Skansen, medens to andre Kanoner blev sønderskudte fra Defensionsskibene²⁾. Fjenden blev vel

¹⁾ Besigtigelsesforr. over Lenenes Tilst. etc. 1645.

²⁾ Regnskab m. m. over Skibet „St. Jan“.

tvungen til at forlade Skibene, men Skansen blev ikke ødelagt, hvad Vogn havde tilsigtet.

Den 24.—26. Juli om Nætterne lod saa Jakob Andersen sætte Ild paa Defensions-skibene, der fuldstændig opbrændtes, saa at kun enkelte af Kanonerne reddedes¹⁾. Det er sandsynligt, at disse Kanoner har maattet gøre Tjeneste ved Angrebet paa Vorgaard. Efter at dette foreløbige Arbejde var besørget, har Vogn, idet han har efterladt en Del af sin Styrke i Aalborg og overladt Jakob Andersen at sørge for, at Fjenden ikke undslap, skyndt sig op til Vorgaard, som han sandsynligvis har holdt blokeret med en særlig Trop i de Dage, han var i Aalborg. Efter Vorgaards Erobring har han atter skyndt sig tilbage til Aalborg, hvor alt havde været roligt de Dage, han var borte, alene med Undtagelse af at der den 30. var bleven kanoneret lidt fra Skibene mod Skansen og Slotsmuren²⁾.

Men saa snart Vogn var ankommen, kom der Fart i Tingene ogsaa her, da han ufortøvet tog fat paa at beskyde og angribe Slottet fra Landsiden. Det traf sig derhos saa heldigt, at to af de jyske Landkommissarier, nemlig Niels Krag og Erik Juel, var ankomne til Aalborg og støttede Vogn i hans Virksomhed, dels med Penge til Lønning for Bønderne, dels med deres Autoritet, hvilket sidste var ret nødvendigt, da Borgerne hverken direkte eller indirekte viste Lyst til at tage Del i, hvad der foregik. Vogn udsøgte først og fremmest Steder, hvor han kunde anlægge Batterier, lod nogle Huse rive ned, dels for at skaffe Plads til Batteribygningen, dels for at faa Materiale til Dækningsmidler m. m., og derefter aabnede han en kraftig Ild mod Slottet. Fjenden blev ham vel ikke Svar skyldig, men maatte dog bukke under, efter at Slottets Kornmagasin og de Bygninger, der indeholdt Fruerstue, Skriverstue m. m. til Dels vare lagte i Ruiner, ligesom næsten alt Inventar paa Slottet blev ødelagt³⁾.

¹⁾ Aalborghus Lens Regnsk. 1644—45 Besigt.forretn. over Lenenes Tilst. etc. 1645. Forskell. Regnsk. for Milt. i Krigen 1643—46. Indkomne Breve til Danske Kanc. ⁵/₁₁ 1645.

²⁾ Regnskab m. m. over Skibet „St Jan“.

³⁾ Aalborghus Lens Regnsk. 1644—45 samt Bilaget over det Inventar, der fandtes i Behold efter Svenskerne.

Det vides ikke bestemt, hvad Dag Svenskerne overgav sig; men den 7. August havde de to Krigsskibe forladt Aalborg og vare allerede ude i rum Sø¹⁾, og dertil vides det, at Blokaden og Beskydningen tilsammen varede 14 Dage²⁾. Da Vogn var i Aalborg med sine Folk i ethvert Fald den 21. Juli, men næppe heller mere end højst et Par Dage tidligere, og han, efter at have indtaget Vorgaard, synes at have været tilbage i Aalborg igen den 1. August, kan Overgivelsen vel sættes til den 3. eller 4. August.

Forinden Fangerne ekspederedes til Kjøbenhavn optog Oberst Vognsøn efter Lensmandens Ønske en fuldstændig Synsforretning over Slottets Tilstand efter Belejringen og gav Beretning derom³⁾. Endvidere afholdt han, ligeledes efter Lensmandens Anmodning og i „mange fornemme Folks Nærværelse“, Forhør over Wrangels Kvartermester, der befandt sig blandt Fangerne, for at faa oplyst, hvorledes det var gaaet til ved Konfiskeringen af Lensmandens Penge i Januar Maaned. Derefter optoges der ved Aalborg Byting Tingsvidne over den hele Forretning⁴⁾. Den 23. August har Magistraten i Aalborg, paa „strænge Oberst Wogen Wogensens“ og Kommissarien Niels Krags Befaling ladet syne et brøstfældigt Hus, der laa paa et Sted, hvor der under Angrebet paa Slottet blev anlagt 2 Batterier, hvert paa 6 Kanoner. Huset var til Dels ødelagt af den fjendtlige Beskydning og af Batteribygningen⁵⁾. Herefter hører man intet til Vogn, før han den 20. September paa Aalborghus kvitterede for en Tønde Kanonkrudt, en Del Lunte og en Bimpel Musketkugler, „hvilke skulle bruges til Kongelig Majestæts Soldatter“, og vare Resterne af Svenskernes Beholdninger af Krigsmateriel, hvorpaa han „marcherede ad Fyen igen“⁶⁾.

Ved de senere Krigsbegivenheder, saavidt disse kunne op-

¹⁾ Regnskab m. m. over Skibet „St. Jan“.

²⁾ Besigtigelsesforretn. over Lenenes Tilstand etc. 1645

³⁾ Aalborghus Lens Regnsk. 1644—45.

⁴⁾ Dette blev indsendt til Rentekammeret, men har ikke været til at finde.

⁵⁾ Skrivelse fra Aalborg Magistrat 7/11 1645 i Indkomne Breve til Danske Kancelli.

⁶⁾ Aalborghus Lens Regnskaber 1644—45.

lyses, træffer man ikke Vogn Vognsøns Navn mere, naar undtages at han i Oktober og November 1644 ses at have ligget indkvarteret i Elbo Herred i 5—6 Uger med en Styrke af omtrent 300 Mand¹⁾. Hans Folk udgjorde da en Del af det meget betydelige Korps, som Anders Bilde havde samlet til Jyllands Befrielse efter Wrangels fornyede Indfald. Som bekendt strandede denne Plan paa Prins Frederiks (den tredies) og hans Raadgiveres Uvillighed til at vove noget. Muligvis ere Vogns Folk blevne indlemmede i det genoprettede Jyske Regiment til Fods og han selv bleven skubbet til Side. Ligesom Christian den fjerde selv synes heller ikke Rigsmarsken, And. Bille, at have haft særlig meget tilovers for Vogn, skønt han kendte denne meget godt fra gammel Tid: deres Naturer vare hinanden alt for ulig til at de to Mænd — skønt dygtige Krigere begge to — skulde kunne synes om hinanden.

Det ligger ret nær at anstille en Sammenligning mellem Personligheder og Forhold i Jylland 1644—45. I Juli—August 1644 rejste Vogn Vognsøn sin lille Bondehær og erobrede med den i kort Tid de to af Svenskernes faste Holdepunkter. I December 44—Januar 45 foretog Prins Frederik, i Spidsen for en hel Hærafdeling af øvede, næsten udelukkende tyske Tropper og omgivet af en hel Stab af høje tyske og holstenske Officerer, Toget mod et tredje af disse Punkter, Riberhus, der havde lignende Besætning som Aalborghus, og derefter skyndte han sig tilbage til Holsten igen.

Vogns Formuesomstændigheder ere naturligvis ikke blevne forbedrede ved hans Deltagelse i Krigen, og han har uden Tvivl selv maattet gøre Udveje for Penge til sine Folks Underhold. Det ses da ogsaa, at han i Januar 1645 i Middelfart har maattet sælge af sit Gods, og det samme maatte han hyppig gentage indtil sin Død 1650. Foruden i saadanne Anliggender nævnes hans Navn endnu enkelte Gange, saaledes ved en Skifteforretning i 1645, hvor han var Kommissær, og i Anledning af Frederik den tredies Kroning 1648²⁾).

¹⁾ Indberetninger i Henhold til Reskript af ¹⁵/₁₂ 1646.

²⁾ For denne og flere andre Oplysninger takker jeg Hr. Arkivar Thiset.

Han døde paa Stenshede den 5. Juni 1650 og begravedes fra Sæby 4. Pinsedag derefter. Han bisattes i Volstrup Kirke i den til Stenshede hørende Begravelse. Enken overlevede ham indtil 1677 og synes at have levet i trange Kaar, da hun maatte fortsætte med Godssalget. Vogns yngre Broder Jesper overlevede ham ogsaa i mange Aar og deltog som Rytterofficer i Krigen 1657—60.

I 1657 var Stenshede gaaet over til daværende Kaptajn, senere Oberstløjtnant ved „Gamle Jyske Regiment“ Preben (Predbjørn) Banner og blev næsten fuldstændig ruineret af den svenske Indkvartering¹⁾.

Iver Nielsen Hirschholm.

Et Supplement, af **S. H. Finne-Grønn.**

I Personalhist. Tidsskrifts række IV, bind 4, side 159 flg. i en artikel „Falckerne af Tønsberg og Risør“²⁾ har nerverende meddeler gjort opmærksom paa, at kgl.historiograf Iver Nielsen Hirschholm havde to brødre i Norge, nemlig fogden i Telemarken Oluf Nielsen og fogden i Tune Peder Nielsen Munk, og opstillet det som sandsynligt, at disse tre brødre paa mødrene side har tilhørt en slekt *Munk*, rimeligvis Munk'erne af Holstebro.

¹⁾ Synsvidner, optagne efter Svenskekrigen 1657—60. Jylland.

²⁾ Den her side 160 i noten nævnte „*Peder Munch*“, kjøbmand i Nakskov og gift med Kirsten Nielsdtr. Hammer, hans far var raadmand og kjøbmand, født $\frac{1}{9}$ 1619 i Nakskov [søn af kjøbmand s.steds Jacob Pedersen Munch, † 1637, og Ellen Nielsdtr.], hvor død $\frac{14}{9}$ 1674 og gift $\frac{17}{6}$ 1643 med Birgitte Pedersdtr. født $\frac{1}{1}$ 1616 i Assens og død $\frac{5}{2}$ 1677 i Nakskov, datter af kjøbmand Peder Madsen og Maren Hansdtr. — Peder Munk havde foruden to brødre og to søstre, der døde før forældrene, søskenderne Jacob Munch, kjøbmand i Nakskov og gift med Gundel Samuelsdtr., samt Ellen Munch, gift med kjøbmand Niels Rasmussen Tor i Nakskov.

Side 169 linie 2 i omhandlede artikel staar: „som“ istedetfor „og“. Mag. Peder Hansen *Alstrups* hustru var Anne Margrete Griis.

Side 171 kan efter linie 12 tilføies: E. *Magdalene Lauritzdatter* [Falck], gift med handelsmand Kjeld Eriksen i Laurvik [cfr. s. 161 og stevninger til overhofretten 1671].

Det skal her vises, at denne antagelse er helt korrekt.

I Worms „Lexicon over lærde Mænd“ bind I s. 436 og 437 anføres, at Hirschholms [Hertzholmius] i manuscript efterladte verk „De ordine Elephantino“ i 1704 blev udgivet af daværende sogneprest i Gladsaxe i Sjælland, senere biskop i Christianssand *Jens Bircherod*, under hvem det i anførte verk og bind side 117 ogsaa er opført, om end med en ved forskydning satsen fremkommen uklarhed og aastallet 1604 istedetfor 1704. I den sammesteds meddelte korte biografi af Bircherod meddeles, at han var en søn af professor theol. ved Københavns Universitet *Jens Bircherod* og *Else Nielsdatter Munk*, og her vil man vel finde aarsagen til, at Hirschholms manuscript netop blev udgivet af Birchærod, idet dennes moder, nævnte Else Nielsdatter Munck, uden tvil har været Iver Hirschholms søster. — Et skridt nærmere til spørgsmaalets afgjørelse bringes man ved Leth og Wads „Meddelelser om Dimitterede fra Herlufsholm“, hvor der side 38 anføres, at professor theol. Jens Birchærod [født $\frac{12}{11}$ 1623 i Birkerød og død $\frac{12}{9}$ 1686 i København] blev gift $\frac{1}{9}$ 1661 i Frederiksborg med Else Munk [født $\frac{7}{3}$ 1641 og død $\frac{25}{2}$ 1678], „datter af fiskemester *Niels Olufsen Munk* og *Margrete Paulin*“; videre anføres i samme Kilde side 31, at denne Margrete Paulin var „datter af *Iver Paulin*“ og som „enke efter fiskemester Niels Olufsen Munck [† 1652]“ blev gjengiftet med sogneprest til Hillerød og slotsprest paa Frederiksborg hr. Hans Madsen Husvig.

Det ligger efter dette nær at undersøge, om ikke „Margrete Paulin, Iver Paulinsdatter“ har været en datter af den københavnske borgermester *Iver Povelsen Munk*, hvis mødrene familienavn „Munk“ med urette kan være overført paa fiskemesteren Niels Olufsen. Den eneste fiskemester af dette navn i hin tid var den Niels Olufsen, der var fiskemester „over Cronborg amt“ i 1640-aarene, eg om hans familieforhold har meddelelsen nylig i Helsingør skifteprotokoller været saa heldig at finde følgende oplysninger, der til evidens beviser rigtigheden af den opstillede antagelse:

Den $\frac{15}{2}$ 1653 holdtes skifte efter fiskemester *Niels Olufsen*,

der blev begravet $15/3$ 1652 i St. Olai kirke i Helsingør. Hans: enke *Margrete Iversdatter* siges udtrykkelig at være datter af afdøde borgermester i Kjøbenhavn *Iver Povelsen Munk* og hustru *Karen*. Deres børn anføres at være:

1. *Iver Nielsen*, „18 aar til St. Hans“. — ϱ : Iver Nielsen Hirschholm var født $15/6$ 1635 paa Hirschholm slot ved Helsingør, blev student $23/5$ 1655 og baccalaur $20/5$ 1656.
2. *Oluf Nielsen*, 16 aar gl. — ϱ : fogden i Telemarken Oluf Nielsen var født i marts 1638.
3. *Peder Nielsen*, 13 aar gl.; døbt Dom. Palm. 1640 i Helsingør — ϱ : fogden Peder Nielsen Munk i Tune var født i 1640.
4. *Else Nielsdatter*, 12 aar gl.; døbt Dom. Invoc. 1641 i Helsingør — ϱ : Else Nielsdatter Munk var født $7/3$ 1641 og blev gift med professor theol. *Jens Bircherod*.
5. *Dorthe Nielsdatter*, 10 aar gl.; døbt Dom. 18 post Trinit. 1642 i Helsingør.

Om borgermester Iver Povelsen Munk og hans hustru og slegt findes udførlige oplysninger i Dr. O. Nielsens verk: Kjøbenhavns Beskrivelse III Bind samt i nærværende tidsskrifts II rækkes 2 bind side 296 flg.

Gravskrifter fra Københavns nedlagte Kirkegaarde indenfor de gamle Volde.

Ved Poul Bredo Grandjean.

II. Holmens Kirkegaard.

1) Her i Graven hviler | Frederik Christian | Ibsen. | Maanedslieutenant. | Fød den 23 Decbr. 1793. | Død den 27 Juni¹⁾ 1817. |

2) Hans Grüner | Auditeur i Søetatens | combinerede Ret. | Død i sit 27de Aar²⁾. | Kommer hid | min Faders Velsignede! | Arver det Rige | som Eder er beredt. | St. Mth: 25, 34. |

3) Julie Louise | Holst³⁾. | Fød i Tønsberg | den 8 December 1818 | Død i Kiøbenhavn | den 1 September 1837. |

4) Dorothea Cecilia | Schauboe⁴⁾. | Født den 6te December 1773 | Død den 13de Marts 1844. |

5) Her under hviler | Jubellæreren | Vilhelm Billeskou⁵⁾ | samt hans Døttre | Lovise Billeskou⁶⁾ | og | Petrine Branner⁷⁾. |

6) Tracteur | og | Chocoladefabrikant | Christian Kehlet | * 1785 † 1846⁸⁾. | Familiegravsted. |

7) Jomfru | Johanne Marie Quist⁹⁾. | Død 29 April 1835 | 72 Aar gammel. | Hun stiftede et Legat | for Huusarme | i Holmens Sogn. |

8) Her under hviler | i Forening med Hustru, Søn | og deres Slægt | Peter Hersleb | Classen¹⁰⁾. | Geheimeconferentsraad, | Ridder af Elefanten og | Storkors af Dannebrog. | F. 1738 D. 1825. |

9) Caroline Emilie | Mohr¹¹⁾. | Født d: 15 Novbr. 1820, | død d: 2 Februar 1844. | Kiøbt paa 40 Aar fra 1844. |

10) (Temmelig forvittret)

Her under hviler | Commandeur Capt: | Christian Hohlenberg¹²⁾. | Fød den 27 April 1767. | Død den 7 December 18..¹³⁾ | Hans Hustrue | Caroline Margrethe | fød Gianelli¹⁴⁾. | Fød den 19 September 1772. |

¹⁾ Kb. har 28 Juni. ²⁾ † 21 Octbr. 1815, 26 Aar gl. (Kb.). Jfr. Slægt-
haandbogen og Richter: Den danske Søetat. ³⁾ og ⁴⁾ ugift. ⁵⁾ Amtsprovst og
resigneret Provst i Steenløse, R. af Dbr. † 2. Marts 1823, 80 Aar gl. (Kb.)
Jfr. Wilberg: Præstehistorie III Pag. 182. ⁶⁾ † 3 Novbr. 1844, 69 Aar gl. ugift
(Kb.) ⁷⁾ Petrine Lassine Joachimine Branner, † 2 Octbr. 1840, 61 Aar gl.
Enke efter Lieuten. og Klædefabrikør Joh. Jac. Branner. (Kb.) ⁸⁾ † 18 Octbr.
(Kb.). Hans Sønner Carl Adolph, † 22 Octbr. 1847, 1½ Aar gl. og Olinius
Jørginius, † 28 Octbr. s. A. 6 Aar gl. (Kb.) ⁹⁾ Forlængst afdøde Vognmester
Blachs Datter (Kb.). Jfr. Hiort-Lorenzen og Rosendahl: Repertorium over Le-
gater o. s. v. I, hvori hun angives født 26 Dec. 1763. ¹⁰⁾ Jfr. Dansk biogr.
Lex. III. ¹¹⁾ Datter af afg. Kgl. Capelmusicus C. Mohr. (Kb.) ¹²⁾ Jfr. Richter:
Den danske Søetat, N. Garde: Den dansk-norske Sømagt IV og Slægt-
haandbogen. ¹³⁾ 1825 (Kb.) ¹⁴⁾ Catholik (Kb.)

Død den 22 Januar 1842. | Og deres yngste Søn | Gustav Henrik. |
Fød den 1 Marts 1807. | Død den 7 November¹⁾ 1823. | Velsignet
være deres Minde. |

Indsatte udvendig i Muren paa Kirkens gamle Sacristi findes
næstfølgende 3 Ligsten.

11) Her under denne Bygning | hvile i Gravens Fred | de jordiske
Levninger | af | Svend Martin Ursin. | Contra Admiral. | Født 1728 . Død
1810²⁾ | som tjente | tro | (i 50 A)ar Danmarks Konger | som Søkriger³⁾ |
og | af hans Hustrue | Frederikke Maria Ursin. | Født 1741 . Død 1816.⁴⁾ |

12) Metalplade med paaskruede støbte Bogstaver som tildels
ere borte.

Her under (h)viler | de jordiske Lev(n)inger | af E(n)kefr(u)e (A)d-
(m)iral(i)n(de) | (Doro)the(a) (L)ou(s)⁵⁾. | (Død de)n 16 April 1 . . .⁶⁾. | Hun
| (er)i(n)dr(es) me(d) | (K)ierlig(he)d | (og) | Taknemmelighed | af | (h)endes
efterladte | Datter og (S)v(ig)ersøn | som satte (h)ende | d(e)nne Mindesteen
| den . . April 183 . | O venlige (Gr)av | (i d)i(n) Sky(gge er d)er (F)r(ed). |

13) Her indenfor hviler Støvet | af | Sophie Christine Møller. | Fød
A^o 1759 Død A^o 1833⁷⁾ | efter 50 Aars lykkeligt Ægteskab | med |
Niels Møller⁸⁾ | Forvalter ved Søeqvæsthuset | som med 3 Børn begræde
Tabet | af | den bedste Ægtefælle og Moder. | Fred med Dit Støv. |

14) Her hviler | Ingeborg Ols | datter⁹⁾ Fød | den 2 Novem | ber
A^o 1703 Død | den 26 April A^o 1787 | Bekostet af | hendes Søn P. Fol-
mer | A^o 1788 | No. 1. |

15) Her under hviler | forrige Material Forvalter | ved Holmen |
Poul Jensen Bagge. | Føed 1704 og død 1785¹⁰⁾ | i sit Alders 81 Aar.
| Religionen havde han altid | for Øynene og med Ærbødighed | tænkte
han stedse paa sin | Gud og Frelser. |

16) Axelia Nicoline | Henriette Ursin¹¹⁾ | Født 2 Novbr. 1784 |
Død 11 Juni 1845.

17) Familien Wexschall¹²⁾.

18) Jens Wadum¹³⁾.

¹⁾ Kb. har 8 Nov. ²⁾ 5 Juni (Kb.) ³⁾ Jfr. Richter: Den danske Søetat og H. Garde: Den dansk-norske Sømagt IV. ⁴⁾ 1 April (Kb.). Hun var født Ursin. Jfr. Hellemann: Geneal. og personalhist. Meddelelser, Pag. 84. ⁵⁾ Dorothea Lous var Datter af Etatsraad C. Jensenius. Jfr. D. biogr. Lex. VIII. ⁶⁾ 1830 (Kb.). ⁷⁾ 16 Juni (Kb.). ⁸⁾ Niels Rasmussen Møller, Oeconom ved Søqvæsthuset, † 11 Aug. 1841, 79 Aar gl. (Kb.). ⁹⁾ Ingeborg Pedersens, Brændevinsbrænder Enke (Kb.). ¹⁰⁾ begravet 24 Maj (Kb.). ¹¹⁾ Ugift, Datter af Admiral S. M. Ursin, se ovenfor. ¹²⁾ Kgl. Concertmester Frederik Thor-kildsen W. † 24 Octbr. 1845 (Kb.), jvfr. Schytte: Musiklex., hvor han angives † 25; hans Enke Caroline W. † 22 Maj 1848. 36½ Aar gl. (Kb.). ¹³⁾ Com-miteret i Rentekammeret 1790—1804, virk. Justitsr., † 18 April 1804, jvfr. Den danske civile Centraladministrations Embedsetat Pag. 187.

19) Her under hviler | salig Johan Christian Børresen | forhen værende Borger og Lærrets Handler. | Død den 5te November 1790 i sit Alders 74 Aar | med sine forhen afdøde 2de Ægtefæller | samt en Søn og 3 Døttre af 3die Ægteskab | med sin efterlate Enke | Anne Frantz Datter¹⁾ | 1 Sønne Datter og 2de Datter Døttre | No 27. |

20) Her hviler | Kammerskriver | Adolph Hans | Heinrich Christen²⁾. | Født den 6 Januar 1819. | Død den 16 December 1843. | Kiærlig mindet af en Broder. |

21) Her hviler | Karen Christine Johansen | født Weidemann³⁾. Født d: 10 Marts 1811. | Død d: 13 December 1841. |

22) Hans Jacob Søbøtke⁴⁾. | Forhen Capitain Lieutenant | i den danske Sø Etat. | Født den 22 Juli 1751. | Død den 18 August 1840. |

23) Christiane Finck⁵⁾ | Fød | Jacobsen. | Fød d. 22 Mai 1761. | Død d. 12 Februar 1838. |

24) Dorte Charlotte Borch⁶⁾ | Født Podal | ($\frac{27}{3}$) 1780 — $\frac{3}{2}$ 1827. |

25) Marie Kirstine Vorndran | fød Sørensen. | Enke først efter Controlleur Hallander | og senere efter Conferentsraad Vorndran. | Hun fødtes den 19de September 1754 | og døde den 20de Januar 1832. |

26) Peter Vorndran⁷⁾ | Conferentsraad | Deputeret i Rentekammeret | samt for Finantserne | Ridder af Dannebrogen | Fød den 14de December 1752 | Død den 8de Martii 1822. |

27) Admiral | H. C. Sneedorff⁸⁾ | 1759 — 1824. |

28) Her er begravet | Johanna Maria Michaelsen | som blev født d. XXVI Febr. MDCCLV | gift med Præsten | Christ: Frid: Høyer⁹⁾ | d. XXII Octobr. MDCCLXXVIII. | Fødte en Søn d. XXVII Novbr. | og døde tredie Dagen derefter | d. XXX Novbr. MDCCLXXIX. | Forstandig, gudfrygtig, | oprigtig og troe | var hun | som Menneske, som Kristen, | som Ven og som Hustrue. | No. 4. |

29) (Meget forvitret, for en Del ulæselig). Her giemmes Støvet | af | Anna Snour fød (Ør)sla(n)d | som | blev født den 17 Novbr. 17 . 8¹⁰⁾ | døde den 10 April 1786. | Som troefast Ægtefælle og retskaffen Moder | blev hendes Minde helligt for hendes | efterlattede Mand | Henrich Snour

¹⁾ Anne Børresen født Frantzen, Lærredshandler Enke, † 15 Juli 1804, 74 Aar gl. (Kb.) ²⁾ Kammerskriver i General-Toldkammeret (Kb.) ³⁾ Værts-husholder Peder Johansens Hustru (Kb.) ⁴⁾ Jfr. v. Lengnick: Stamtavle over Fml. S. og H. Garde: Den dansk-norske Sømagt IV. ⁵⁾ Enke efter Apotheker (Kb.) ⁶⁾ Vinhandler Herman Henrich Borch's Hustru f. Podahl er efter Kb. død 5 ikke 3 Feb. ⁷⁾ Jfr. Hiort-Lorenzen og Rosendahl's: Repertorium over Legater o. s. v. I, Pag. 32 og 140. ⁸⁾ Jfr. v. Lengnick: Stamtv. over Fml. S., og Biogr. Lex. XVI. ⁹⁾ Jfr. Wiberg: Præstehistorie II, Pag. 191. ¹⁰⁾ Ane Ørslan, Materialforvalter Snours Hustru, † 48 Aar gl. altsaa f. 1738 (Kb.)

| Kgl. Materialforvalter (ved) Holmen | Født . . Juli Anno 1740 | Død¹⁾. | No. 20. |

30) Denne Steen dækker | de jordiske Levninger | af | Frantz Woldum | Justitsraad og Contoirchef i det Kgl. Rentekammer. | Fød den 13de Februar 1764. | Gift den 4de Januar 1793 | med Birgitte Marie Frøling. | Død den 3die Maj 1821. | Med en oplyst Forstand og et ædelt Hierte | giennemvandrede han Livet | som virksom Embedsmand, | kjerlig Ægtefælle, trofast. Ven, | Armodens sande Velgjører, | derfor savnes han af Mange | men mest | af hans efterlevende Huustroe. | Aar 1843 den 17 Julii gjenforenedes med ham | hans Hustru | Birgitte Marie Woldum fød Frøhling²⁾. | Det trætte Legeme lagdes i denne Grav. | Hendes Livs Aar vare mange, | de fleste af dem henrandt i Sygdom og Savn. | Hun forbarmede sig over den Fattige. | Fred med hendes Aand. |

31) Her hviler Støvet | af | Adolph Fibiger³⁾ | Kongelig Sø Krigs Cancellie Secreter | og | Chef for Sø Etatens 2det Departements Contoir⁴⁾. | Født den 27 September 1750. | Gift den 8 November 1786 | med Margrethe Caroline Holm | ved hende Fader til 2 Sønner. | Død den 13 Maj 1789. | Vandringsmand! | Naar Du blendet af de andre Gravsteenens Pragt, | møt af deres lange Fortællinger, | har trættet Dit Øye | og Din Troe, | da nedlad Dig paa denne beskedne Steen, | den byder Dig blot Hvile | og got Naboelaug | No 19.

(Alle de næstfølg. indsatte i Sacristiets Mur paa „Chors Urtegaarden“).

32) Det forkrænkelige | af Menneske Vennen Hr: Jens Thaabel. | Forhen Kongl: Staldskriver | som betraade Livets Bane d: 24de Martii 1726 | ved Christiania i Norge | er her d: 24de September 1784 nedlagt. | Af en lykkelig Egte Forening | fuldbyrdet d: 30 Martii 1759 | med | Jomfrue Maria Dorothea Møller, | der sørgende efterlever, | saae hand | en elskværdig Dat: Anna Magdalena Thaabel | fødes d: 26 Januarii 1760⁵⁾ | og samme i Egteskab | med Hr. Gotthard Christopher Bussiegel | Kongl: Staldskriver | Moder til 5 haabefulde Døttre⁶⁾. | Det uforkrænkelige af ham | som helst ukiendt var Manges Velgjørere i Tiiden | tog Deel i den fuldkomneste Velgierning den 19de Septemder 1784 | da hand i Snioldcløw Præstegaard | fuldendte sin Løbebane. | Læser! | Vær stræbsom i Dit Kald, forvalt det redelig. | Føel Næstens Trang og deel til hannem efter Evne. | Uegennyttig søg Fortrengtes Sag at ievne. | Vær venlig mod enhver som ey behøver Dig, | saa skal Dig som min Ven opofres mange Taare, | naar dette byttes med det Liv som os staaer fore. | Rachlau. |

¹⁾ † 11 Dec. 1798, 59 Aar gl. (Kb.) ²⁾ † Juni (ikke som paa Stenen Juli) 1843, 80 Aar gl. (Kb.) ³⁾ Jfr. Slægthaandbogen. ⁴⁾ 15 Octbr. 1784—†. ⁵⁾ † 25 April 1817 som Enke (Kb.) ⁶⁾ en af dem er sikkert Jomfru Ane Marie Elisabeth Bussiegel † 14 Juni 1827, 45 Aar gl. (Kb.)

33) (Meget utydelig og forvittret, prydet med Billedhuggerarbejde fremstillende Opstandelsen og de 4 Evangelister).

Her hviler | . . . Olsen Broderup | (for)hen
Grovsmed Mester her i Staden | embr 17. 4 | død den 15
Julij 1782¹⁾ | og | hans Hustrue | Anna Dorothea | Født d: 12te Martij
1703 død d: 27de Julij 1785. | Dorothea Christine Rosbjerg født Møller.
| Født den 31te Augusti A^o 1737 død den 26de Octobr. A^o 1823 |
Christen Nielsen Rosbjerg | forhen | Grovsmedemester, Rodemester og den
første af Haandvær lg erede Borger her i Staden |
Født den . . Juni Død d Martij 1830²⁾. | No. 20.

34) Christian Henrik | Hoff-Rosenkrone³⁾ | Friherre til Rosendal | i
Norge. | Født d: 25 Februar 1768. | Død d: 5 Novbr. 1837. | Fred med
hans Støv.

35) Kongelig Skuespiller | Christen Martin Foersom | —
1850⁴⁾. |

36) Denne Steen skjuler Støvet | af | det værdigste Egtepar | Kiøb-
mand | Matthias Hvestendahl⁵⁾ | fød den 11te February 1709 | og Anne
Maria Mørch | fød den 27 August 1714. | Sand Dyd og Guds Frygt
besælede dem begge, | usvigtelig Redelighed og varm Menneskekærlig-
hed | ud merkede deres Handlinger. | Han prøvede Verden i 80 Aar. |
Det haardeste Stød gav den 1ste April 1787 ham, | da Døden sønder-
rev Egteskabs Baandet | dog lærte | Hen Givenhed under Forsynets Villie
| ham at være taalmodig, | indtil han selv den 19de Juli 1789 berø-
vedes Verden | og indgik til varig Lyksalighed. | Den Gode | velsigner
deres Minde. | Den Fattige begræder deres Tab. | Læser | vil Du være
lykkelig | saa stræb at ligne dem. | No. 7. |

37) (Meget forvittret).

Hans Sevrenssøn | Forige Handels Mand oc Indvoner her | vdi
Staden som hensof den ⁶⁾ | Er barnefødt i Jydland den 15de
October 1607 | Mette Mogens Datter | er hensofved i Herren den 27
Jvl. 1666 | var barnefødt i Holbek den 16 Maj 1629 | Sampt bege dieris
| æreelskende kiere Ectebørn oc arfvin | ger er dene Begravelse Sted
til hørig. | No. 14.⁷⁾ | I tre Snese Aar som er (rul)dend | h(a)fr Løken
sig ofte underlig w(en)d | oc paa sæer Maade drefuit sinne (Sp)il | at
Hustru oc Børn sate Lif(ued) til | Med Møye den suage alderne Mand
| maa arbeide paa ny til Land oc Uand. | Dog saaes af Fiendernis
hastige Død | at Gvd vil vdredde I betrengte af Nød. |

¹⁾ Knud Olsen Broderup begr. 19 Juli, 68 Aar gl. (Kb.) altsaa f. 1714.
²⁾ † 21 Marts 1830, 73 Aar gl. (Kb.) altsaa f. c. 1757. ³⁾ Jfr. Danmarks Adels
Aarhog. ⁴⁾ f. 7 Aug. 1794, † 2 Dec. 1850 (Kb.). Jfr. P. Hansen: Den danske
Skueplads II, Pag. 336. ⁵⁾ Hvistendahl (Kb.) ⁶⁾ Ikke udfyldt. ⁷⁾ Her er indh:
et Bomærke.

38) Stenens Hjørner ere prydede med 4 cirkelrunde Basreliefs forestillende: 1) øverst til venstre en Genius beskinnet af en Sol, rundt om denne følgende Inscription: „Jeg fick et ævigt Lys ved Troens — — — — —“, 2) til højre Døden med Leen og Ordene: „Før Tidens Time Glas og Livets Lys blev endt“, 3) nederst til venstre en udsprungen Rose med Ordene „Jeg i min bedste Floor faldt af og visned hen“ og 4) til højre en Stængel med 2 Knopper og Ordene „Men af min Stamme staar toe Knoppe dog igjen“. Stenens Rand rigt prydet med Ornamentter.

At fælles ægte Kierlighed | man ikke bør forglemme, | bevidner dette Hvile Sted, | som Støved har i Gjemme | af | den kiærlige og yndige | Maren Hans Dotter Bradtfisch, | thi | Hans Kongel: Mayts velbetroede Slotts Føged | Povel Frølund¹⁾ | haver ladet dette indrette | ey for at glemme men for at gjemme | det kiæreste, hand havde i denne Verden | hands i Gvd hensovede Kiæreste, | hvis christelige Indgang for ham var i Helsingøer d: 22 Jvni 1713²⁾, | hvis kiærlige Indgang med ham i Egteskab var i Kiøbenhavn d: 9 Feb. 1734, | hvis salige Vdgang fra ham til Himmelen var og her d: 19 Jvnii 1737. | Hendes efterladte Søn og Dotter | savne vel tilig saa kiær en Moder, | men trøste sig igjen ved saa kiærlig en Fader. | Begges foreenede Kiærlighed i Lived | sees af den længst levendes Begierlighed i Døden. | A^o 17—D. ³⁾. | Her haver Dv Din Roe i Himmelen Din Ære, | jeg ønsker baade her og der hos Dig at være. | No. 10. | Anno 1744 d: 16 Jvlj er denne Steen paalagt. |

39) Mathias Johannes | Borch | Fød den 3die October 1766 | Død den 28de Martz 1833 | I 37 Aar | Lærer ved Søe-Etatens Skoler, | i 9 Aar | Klokker her ved Kirken.

40) Hervnder hviler den salige | og welbyrdige Jomfrue | Agnete Sophia Bvdde⁴⁾ | saligen i Herren hen sove | de her i Kiøbenhaffn 6 Sep | tembris Anno 1678. Gvd gifve | hende med alle Hellige og vd | valde en glædelig og ærefuld Opstandelse paa den yderste Domme Dag. Amen. |

¹⁾ Lakaj hos Kongen 1737 (Kb.) ²⁾ Døbt i St. Olai Kirke 27 Junij 1713 Maren, Datter af Hans Philip Bratfisk, Garver og Sara Marcus Daatter (St. Olai Kb.) ³⁾ Ikke udfyldt. ⁴⁾ f. 10 Aug. 1660. Bekendt for sine mislykkede Forsøg paa at ombringe Grev Christoffer Parsbergs Enke Birgitte Skeel, hvorfor hun 6 Sept. 1678 blev halshugget paa Slotspladsen. Begr. paa Holmens Kirkes Chors Urtegaard s. D., (nedsat uden Præstens tieniste hora 6ta matutina. Kb.), hvorfra Ligstenen ved Kirkens Restauration i 1872 blev flyttet ind i Sacristiet hvor den nu findes indmuret. Jvfr. Biogr. Lex. III, Danm. Adels Aarb. VII, C. Bruun's Kjøbenhavn II og Leonora Christine's Jammersminde.

III. Helligaands Kirkegaard.

1) Hir light begraben | der erbar vnd wol | geacht | Vrbann Noll | Kon. Mai. zv Denne Marck | Fvrrir gevesen . Starb | Anno ¹⁾ | Anno 1602 starb die | tvgentsame Frav | Nilcke Orban Nolls | ehelickhe Havs Frav | den 9 Septembri. De(r) | Selen Gott genedig | si. * Job int * I * ich * w(eis) | das mein Erløser lebet | V. N. | (Bomærke indh. p. Stenen).

2) (Meget forvitret)-

Det saaes i Skrøbelighed | det staaer op i Kraft. | 1 Cor. 15, 43 V. | Christiane Caroline Hammerich | Fød d. 7 Februarii 1786 . Død d. 1 Januarii 1792. | Caya Christina Hammerich | Fød d. 5 Apr. 1797. Død d. 23 May 1798. | Martin S(a)cco | Fød d. 23 Februari 1731. Død d. 13 November 1800. | Christine Hammerich fød Sacco | Fød d. 2 Oc(tober) 1758. Død d. 4 April 1816. | Cay Friedrich Hammerich²⁾. | Fød d. 7 December 1749. Død d. 26 April 1816 | Nr. 41. |

3) (Meget stærkt forvitret næsten ulæselig).

Her | giemmes i Jor- | den hvad Jorden tilhør . . | og salig | (H)ans Federsen | Borger og Skoemager | Med kiære Hustru | en — ogens — — — — | Nr. 17 | Deres Siæl i Himlens | Boelig | — — — — — og roelig. | 1758. |

4) Her under hviler | Hans Koefoed | Meelhandler Stivelse og | Puder Fabriquer her i Staden. | Født den 29de Julii 1744. | Giet [!] den 10 Aprili . 1769 | med Marie Dorph | som med en Søn og en Datter | maatte friste | en retskaffen Mands og Faders Død | den 1te Junii 1795. | Hans Hustrue siden gift i 21 Aar | med Borger Capitain Daniel Linaae | og døde den 29de Juni 1817 hviler og her. | Fred over deres Støv. | Og hendes Ægtefælle | Daniel Linaae³⁾ | som i en Alder af 63 Aar forlod | dette Jordiske | d: 21de May 1823 og d: 26de s. M. nedlagdes | her hos de Forudgangne. | Fred over de Forenedes Støv. | Nummer 43. |

5) Her under hviler | Danmarks Socrates | den lærde den ædle | Etats-Raad og Ridder | Børge Riisbrigh. | Fød i Veilbye i Fyen den 5 Dec. 1731. | Død i Kiøbenhavn den 18 April 1809⁴⁾. | Professor i Philosophien ved Kiøbenhavns Universitet | i 36 Aar. | Ved sand Viisdom Retsind og Velgiørenhed | var han af Alle | agtet, hædret, elsket. | Og {hans Søstermands Broder | Gisle Thordsen Thorlacius | Fød paa Gaarden Teig paa | Søndrelandet i Island 1742 | Død i Kiøbenhavn i Dec⁵⁾ | Rector ved Skolen i Reikevig | paa Island i (2)6

¹⁾ Ikke udfyldt. ²⁾ Borgercapitain og Købmand i Kbhvn. Jfr. v. Lengnick: Stamtavle over Fml. H. ³⁾ Stivelsefabriquer (Kb.) ⁴⁾ Kb. har fejlagtig \dagger 22. Jfr. D. biogr. Lex. XIV. ⁵⁾ \dagger $\frac{3}{12}$ 1806, 65 Aar gl. (Kb.)

Aar. | Ved Lærdom vandt han Kienderes Agtelse | ved Fromhed deres Kiærlighed. |

6) Den fromme Hustrue og | kierlige Moder | Præste Enken | Elisabeth Kirstine | Phister fød Undahl¹⁾. |

7) In | piam memoriam | optimae coniugis | Marthae Sophiae Garboe | natae d: XI Octob: MDCCXLV | nuptae d: XV Septemb: MDCCLXIII | ac | liberis quatuor progenitis | vita in vera virtute transacta | praemature denatae d: XX Februa: MDCCLXXX. | Hocce monumentum posuit | coniux superstes | Fridericus Adamus Müller²⁾ | quem ipsum | nat: d. XXVIII Mai. MDCCXXV | den: d. XXVII Febr:³⁾ MDCCXC. | Eodem nunc conditum tumulo | moesti lugent liberi tres superstites. |

8) Efter . Høy . og . Velædle . Magistratens . Resolution . | haver . afgangne . Andreas . A: Buch⁴⁾ . med . Hustru . og . | Arvinger . bekōmet . | dette . dobbelte . Begravelse . | til . ævindeligh . Arv . og . Eye . og . da . der . i . alt . er . be- | talt . til . Kirken . og . Skolen . 1110 Riigsdaler . | er . hand . her . nedsat . den . 24 . Dec: Ao . 1760 . |

9) Rasmine | Marie Christine | Ipsen⁵⁾. | Født d: 18 Februar 1813. | Død d: 29 December 1839. |

10) Her hviler | den jordiske Deel af | Brendeviinsbrænder | Christen Christensen | Wæver | død den 18 Juli 1802 | i en Alder af 50 Aar | og af hans Hustrøe | Christine Wæver⁶⁾ | fød Hansen | død den 16 December 1840 | i sit 96 Aar. | Med oprigtig Hengivenhed til Gud | utrættelig Virksomhed og | Gavnildhed mod Trængende | endtes deres daadfulde Liv | og derfor gik de Begge | med et saligt Smil | over til den evige Fred. |

11) Herunder hviler Støvet | af | Maren Beathe | Hansen⁷⁾ født Faber. | Født 8 Marts 1793. | Død 7 August 1850. | Hun var en kierlig og | trofast Hustru | en øm og omhyggelig Moder. | Velsignet være hendes Minde. |

12) Her er nedsat det Jordiske af den hæderværdige Hustrue og Moder | Sara Jensen. | Fød i Kiøbenhavn d: 9 Sept: 1740. | Døde d: 14 Febr: 1801. | Hun indgik i tvende Ægteskaber | det første med Borger og Viinhandler C. H. Cruse | det andet med Johan Detlef Liebenberg⁸⁾ af Stadens 32 Mænd og Bundmager. | I dem frembragte hun 15 Børn, hvoraf 2 Døttre overlevede hende. | Dette Minde satte hendes efterlevende Mand. |

¹⁾ Jfr. Wiberg: Præstehist. I, Pag. 441, v. Lengnick: Stamtavle over Fml. Phister. ²⁾ Conferensraad, Stempelpapirforv. Jfr. D. biogr. Lex. XI. ³⁾ Kb. har fejlagtig 28. ⁴⁾ Anders Andersen Buch, Bræg: (Brygger) boende vdj Viimelsk. 72 Aar gl. (Kb.) ⁵⁾ ugift (Kb.) ⁶⁾ el. Weber, Kb. har f. Jørgensen. ⁷⁾ Skomager Hansens Hustru (Kb.) ⁸⁾ Jfr. v. Lengnick: Stamtv. over Fml. L.

13) Her ligger | Arved Christian | Linde¹⁾. | Fød i Norge Anno 1683. | Jeg var betroet | uden at stille Borgen for mig | Kongens og Landets Penge | i | tre og førgetiuge Aar | og efterlod mig | hverken Midler eller Gield | Anno 1762²⁾.

14) Gabriel Linde³⁾. | Fød | Aar 1715. | Tjente | tre Konger | i 48 Aar | og blev her nedsat Aar 1791⁴⁾. |

15) Her er nedlagt | Conrad Daniel Linde⁵⁾ | Ridder af Dannebrog. | Fød i Kjøbenhavn den 21de Januar 1754. | Død den 16de September 1826. | Jeg var betroet | ligesom min her i denne Grav | nedlagte Fader og Faerfader | Kongens og Landets Penge | i 56 Aar | og efterlod til min Kone | Juliane Charlotte Putscher og 6 Børn | den med hende modtagne Formue. |

16) Denne Plade er indsat | for | Johan Gabriel Linde⁶⁾ | Født d. 19 November 1781, | død d. 13 Februar 1864. | Sønnens Søn af | Arved Christian Linde. | Tjent 4 Konger i 64 Aar. |

17) Her hvile i Fred | efter et virksomt Liv | viet til Ungdommens Dannelse | velsignet af Gud | paaskønnet af Menneskene | Søstrene | Vilhelmine Charlotte Linde | død 1847⁷⁾ | og | Christle Linde | død 1832⁸⁾. | Begge Institutbestyrerinder i Kjøbenhavn. | De skulle hvile fra deres Arbejde, | men deres Gierninger følge dem. | Joh: Aab: C: 14 . V: 13. |

18) Her under hviler | det Dødelige | at | Odin Wolff.⁹⁾ | Født den 23de April 1760 | og | død den 16de August 1830. |

19) Her giemmes Støvet | af | Michael Christian | Müller¹⁰⁾. | Pastor emeritus | til Høyby i Sieland. | Født 1744, død 1829¹¹⁾. | Og | hans Hustru | Giertrud Helena Saaby. | Født 1748, død 1823¹²⁾. | Hvad Tro og Haab | forened her i Kiærlighedens Baand, | hos Faderen | er samlet hist forklaret Aand med Aand. |

20) Her under hviler | Jochum Elias Taagerup¹³⁾. | Død den 14de Juni 1833 i sit 51de Aar. | Med forudgangne Hustru | Marie Elisabeth | født Diedriksen. | Død den 19de October 1819 i sit 38 Aar. | Og Datter | Emilie Margrethe Taagerup¹⁴⁾. | Død den 27 August 1836 i sit 23 Aar. |

21) Her under hviler de jordiske Levninger | af den ømmeste | og kiærligste Moder | Anna Elisabeth Lund¹⁵⁾ | født Reineldt. | Født

¹⁾ Etatsraad, Cas. v. d. kgl. Particulaircasse og ved Zahlkammeret. Jfr. v. Lengnick: Stamtv. over Fml. L. ²⁾ Begr. 26 October (Kb.) ³⁾ Conferensraad, Cas. v. Particulaircas. og ved Skatkammeret. Jfr. Stamtv. ⁴⁾ † 8 Dec. (Kb.) ⁵⁾ Etatsraad, Cas. v. Particulaircas. og ved Zahlkammeret. Jfr. Stamtv. ⁶⁾ Conferensraad, Cas. v. Particulaircas. og ved Zahlcas. Jfr. Stamtv. ⁷⁾ 5 Jan. (Kb.) ⁸⁾ Christine Laurentze † 2 Febr. (Kb.) ⁹⁾ Dr. og Prof. phil., Archivarius v. d. kgl. Communitet (Kb.) ¹⁰⁾ Jfr. Wiberg: Præstehist. I Pag. 735. ¹¹⁾ 21 Juli (Kb.) ¹²⁾ 14 Octbr. (Kb.) ¹³⁾ cand. juris (Kb.) ¹⁴⁾ Ugift (Kb.) ¹⁵⁾ Toldbetjent Lunds sep. Hustru (Kb.)

den 12 September 1786. | Død den 13 April 1845. | I Graven er der
Fred, | paa Jorden ei, | lyksalig den, | der ei har meer tilbage. | Dette
Minde sadtes | af hendes taknemmelige Børn. |

22) Skule Thordsen Thorlacius¹⁾ | Justitsraad og Rector. | Født i
Island d. 10 Apr. 1741. | Døde i Kbhavn d. 13 Mart. 1815. | Klar laae
Sagas dunkle Bog | for hans skarpe Grandskerøje | af dens Sagn fra
Oltids Høje | Nordens Kløgt han snildt fremdrog. | Bliv en ædel Danne-
mand, | Yngling lev Dit Folk til Ære. | Dette var hans Raad hans Lære, |
stolt af ham vær Fædreland. |

23) Dette Minde | er helliget qvindelig Fuldkommenhed | hos Abel
Maria | en Datter af Hofglarmester | C. Clausen | mageløs Hustrue for |
Peter Hansen²⁾ | Dr. Prof. theol. Sognepræst for hellig | giæstes Menig-
hed, | ligedan Moder for 10 Børn. | I en Alder af 42 Aar og 8 Maa-
neder | saaes hun ikke mere fra den 22de Au- | gustii 1796. | Mit sidste
Ønske for det Jordiske | bliver | at hvile ved hendes Side. | Dette skeede
den ³⁾ | P. Hansen.

24) Herunder giemmes | det Forkrænkelige af | den i Livet gud-
hengivne, | retskafne og goddædige Mand | Urtekræmmer | Christian Høeg.
| Født i Hiermind Præstegaard | ved Viborg i Jylland 1758. | Død den
14 Junii 1829 i Kiøbenhavn. | Han var tvende Gange givt | først med
Jomfru | Marie Schouw | født 1757 og død den 19 October 1801,
siden med hendes Søster | Jomfru Ottonie Amine Schouw | født 1762,
død den 8 April 1810. | Disse ædle Hensovede, | der her forsødede ham
Livet | og som han | elskede inderligen og kierligen, | nedlagdes han ved
Siden af | forventende det salige Haab hisset at samles med dem hos
Gud i himmelsk Herlighed. | Hvad her var forenet i Kiærlighed, skal
hisset forenes i Salighed.

¹⁾ Jfr. Erslew: Forf. Lex. III Pag. 360 ²⁾ Jfr. Wiberg: Præstehist. II
Pag. 146. ³⁾ Ikke udfyldt paa Stenen.

Spørgsmaal og Svar.

Spørgsmaal 1.

Hvem var Fader til Ludvig Grandjean (f. ca. 1688, † 18 Aug. 1767). Skovrider paa Enkedronning Charlotte Amalies Godser i Stevns, senere kgl. Skovrider i Tryggevælde Amt. Han har maaske ligesom Sønnen været ansat hos Dronningen, da Traditionen vil vide, at Familien Grandjean som Følge af det nantiske Edikts Ophævelse er indvandret hertil fra Frankrig gennem Hessen. Dronning Charlotte Amalies Fædreland. Som bekendt protegerede den reformerte Dronning sine Trosfæller og en Sandsynlighed taler derfor for, at Slægtens Stamfader gennem Bekendtskaber i Hessen har opnaaet Ansættelse her. Maaske har hans Fornavn været August eller Augustinus, da disse Navne gentagne Gange forekomme i Slægtens ældste Led. Alle Oplysninger modtages med Tak.
Poul Bredo Grandjean, Litterat, Holbergsgade 17. K.

2.

Den i Juli 1882 afdøde Kasserer i „Bikuben“ H. R. Klagenberg havde i en Bog i folio gjort en Række Optegnelser til Familierne Klagenbergs, Kramers m. fl.s Genealogi. Bogen har existeret flere Aar efter Klagenbergs Død, men har, efterat hans Enke, Fru Emma Klagenberg født Friis, den 1. Novbr. 1899 var død, ikke været til at opspørge. Hvis nogen Læser af dette Tidsskrift skulde vide, hvor den nævnte Bog er bleven af, bedes Underretning meddelt
Etatsraad J. J. Holten, Sortedams Dossering 99, Khvn. Ø.

3.

Hans Berttsson Essen.

Hans Berttsson Essen, født ca. 1665, blev $14/7$ 1700 i Gausdal (i Gudbrandsdalen) gift med *Anne Christensdatter Bøe*, født ca. 1664, Datter af Christen Christenssøn paa Lie i Gausdal (f. 1632, † 1703) og siden 1696 Enke efter Paul Christenssøn paa Bøe, med hvem hun havde havt ét Barn, Datteren Boel Paulsdatter (der senere $26/2$ 1716 blev gift med Johan Christenssøn Klæboe). Hans Berttsson Essen fik ved sit Giftermaal med Anne Christensdatter Gaarden Bøe i Gausdal, som han eiede til sin Død, og hvor han boede, saalænge hans 1ste Hustru levede. „Anne Bøe“ døde imidlertid allerede 1704 (begravet $23/10$), „40 Aar gammel“. Skifte efter hende holdtes paa Bøe $20/10$ 1705¹⁾. Nogle Aar senere blev Essen paa ny gift, idet han ca. 1707 i Vaage (i Gudbrandsdalen) ægtede *Karen Jacobsdatter Schmidt*, antagelig Datter af Sorenskriver i s. Gudbrandsdalen Jacob Knudssøn († ca. 1689). Hun var paa den Tid 34 Aar gammel og Husjomfru hos Broderen, Sorenskriver i n. og s. Gudbrandsdalen. Assessor i Overhofretten samt Vicelagmand Henrik Jacobssøn Schmidt paa Sunde i Vaage. Kort efter dette sit 2det Giftermaal flyttede Essen fra Gausdal til Toten, hvor han overtog Bestyrelsen af den store Eiendom Rognstad, i hvilken han selv havde arvet en liden Part med sin 2den Hustru, men som forøvrigt eiedes af hans førnævnte Svoger Schmidt²⁾. Denne, der foruden at sidde i et

1) Se Retsprotokol Nr. 768, Fol. 50 i det norske Rigsarchiv.

2) Rognstad havde først tilhørt en anden af Karen Schmidt's Brødre, Vicelagmand paa Oplandene, Assessor Niels Jacobssøn Schmidt. Ved hans Død i 1711 tilfaldt hans Eiendomme — hvoriblandt Rognstad — hans Søsken, af hvilke imidlertid Mag. Knud Jacobssøn (Gadberg), Sognepræst til Hylke i Danmark og „Seignr.“ Jacob Jacobssøn Schmidt kort efter (i 1712 og 1713) overdrog sine Parter i Rognstad til den ovennævnte Broder Henrik Jacobssøn Schmidt, der saaledes kom til at eie den største Del af Gaarden. (Se Retsprotokol Nr. 868, Fol. 73).

stort Embede ogsaa eiede ikke lidet Jordegods og derfor havde meget at staa i, sees ogsaa at have benyttet Essen som sin Fuldmægtig i saavel private som offentlige Forretningsanliggender. I et Brev fra Essen til Skifteretten under Skiftet efter denne hans Svoger (holdt i Vaage $\frac{2}{10}$ 1719) anfører han saaledes bl. a.: „ — Jeg har nu i 5 Aars Tid havt stor Møie, ja derhos Bekostning og Pengespild med Totens Kongetiende, Assessor, nu sl. Henrik Jacobssøn Schmid tilhørende, var ei alene tilsagt hans andet Brug i Rognstad fri men endog ved overflødig Løfte-Missive tilsagt Belønning, der saa melder, han behøver Fuldmægtig, beder, jeg tager mig det an, takker for stor Umag og upaa-tvillende Forskyldning (sic!), takker for Møie, Umag og hulde Troskab med videre, vil beflitte sig den store Møie og Umag at aftjene. Til Vicestatholderen og flere gjør han sig betjent ved mig, og nu jeg venter Belønning, dog frygtende Stank for Dank. — —“ Ogsaa efter Schmidts Død fortsatte Essen at bestyre Rognstad som Formynder for hans eneste Barn Hans Jacob Schmidt. Forholdet mellem disse synes imidlertid ikke at have været det bedste, at dømme efter de gjentagende Retstvister dem imellem. Da endelig Hans Jacob Schmidt i 1725 efter at have faaet kongl. Bevilgning til at være sin egen Værg selv vilde overtage Bestyrelsen af Rognstad, negtede Essen at overdrage ham Gaarden, idet han paaberaabte sig de paa Skiftet efter Hans Jacob Schmidts Fader fastede Bestemmelser angaaende hans Værgemaal for Sønnen; men under $\frac{2}{3}$ 1726 blev han dømt at „rømme Gaarden og ryddiggjøre Rognstad til næste Faredag efter Loven“. Et par Dage senere solgte han (i Skrivelse til Hans Jacob Schmidt af $\frac{11}{3}$ s. A.) sin egen lille Part i Rognstad til denne sin forrige Myndling for 450 Rd., idet han samtidig bad om at maatte blive boende paa Rognstad til over Førefaldet. Inden den Tid var han imidlertid død. Hans Berntssøn Essen døde nemlig allerede $\frac{2}{4}$ 1726; han blev begravet $\frac{10}{4}$ s. A. „61 Aar gammel“. I Gausdals gamle Kaldsbog¹⁾ fandtes en af Hr. Joachim Pihl (Præst i Gausdal fra 1727—1758) nedskrevet Optegnelse, hvorefter „Hans Berntssøn Essen, som boede paa Bøe i Gausdal“ skulde have „skudt sig selv med sin Pistol“, hvilken Begivenhed foranledigede en Kvinde, der „besøgte ham og saa ham svømme i sit eget Blod, hvoraf han døde“, til at skjænke Gausdals Hovedkirke en Oblat-sække af Sølv, „i og paa det, hun kunde glemme dette Syn“. Hans Berntssøn Essen synes altsaa efter dette for Tilfældet at have opholdt sig paa sin Gaard i Gausdal, da denne tragiske Begivenhed indtraf. Sikkert er det imidlertid, at han blev begravet paa Toten, ligesom ogsaa Skiftet efter „afgangne Sr. Hans Berntssøn Essen“ holdtes paa Rognstad. Skiftet, der var meget vidtløftigt, paabegyndtes $\frac{5}{4}$ 1726 og afsluttedes først $\frac{20}{6}$ 1730²⁾. Arvingerne fik til endelig Deling 2280 Rd. Karen Jacobsdatter Schmidt flyttede som Enke til Gausdal; hun overlevede imidlertid ikke længe sin Mand; allerede paa Skiftet efter ham — i 1726 — sees hun at have været „syg og sengeliggende“, og 4 Aar senere døde hun og blev begravet i Gausdal $\frac{5}{12}$ 1730, „57 Aar gammel“³⁾.

Hans Berntssøn Essen, hvis 2det Ægteskab var børnløst, havde med sin første Hustru 3 Børn, nemlig foruden en Søn *Bernt* (f. 1704, † s. A.) 2 Døttre.

1) Efter hvad Sognepræsten for ø. Gausdal meddeler, findes denne oprindelige Kaldsbog for Gausdal ikke mere, idet den ved Præsteskiftet i 1878 „forsvandt paa en uforklarlig Maade“. Ovenstaaende er efter en Optegnelse af Bureauchef W. Lassen fra den Tid, Kaldsbogen endnu var i Behold.

2) Se Retsprotokol Nr. 1901, Fol. 296.

3) I Ministerialbogen kaldes hun da feilagtig Karen Henrichsdatter Schmidt, istedenfor Karen Jacobsdatter Schmidt.

Om den yngste af disse, *Gye Christine Hansdatter Essen*, vides kun lidet. Hun var født 1703 og døbt i Gausdals Kirke $^{20}/_5$ s. A. Ved Faderens Død var hun — da 23 Aar gammel — „hos sin Faster udi Kjøbenhavn“. Senere — i 1729 — findes imidlertid „Gjælde Kirstine Essen“ gjentagende Gange som Fadder i Gausdal, ligesom hun ogsaa var tilstede da Skiftet efter Faderen afsluttedes i 1730. Hendes senere Skjæbne er ukjendt.

Den ældste Datter, *Maren Hansdatter Essen*, født i Gausdal 1701 (døbt $^{18}/_{12}$) og død sammesteds 1744 (begravet $^{21}/_4$), blev $^{24}/_{11}$ 1722 gift med daværende Lieutenant *Andreas Cold*, født i Vinger 1695 (døbt $^{13}/_7$) og Søn af Sognepræst sammesteds Frantz Anderssøn Cold (f. ca. 1646, † 1720) og Anna Maria Wandal (f. ca. 1650, † 1736)¹⁾. Andreas Cold blev Secondlieutenant $^{31}/_{12}$ 1716, Premierlieutenant ved Gausdalske Compani $^4/_9$ 1724, Capitaine og Chef for Aurdalske Compani $^{19}/_8$ 1747; han tog Afsked $^9/_4$ 1760. Som Lieutenant beboede han Gaarden Bøe, som han fik med sin Hustru. I 1731 solgte han Bøe og flyttede til Ovren i Gausdal, hvilken Gaard han købte paa Auktionen efter „Maren Hammer, sl. Hr. Ole Stockfleth's“ for 1161 Rd. Efter sin Hustru's Død solgte han 1749 Ovren og flyttede til Land, men vendte senere atter tilbage til Gausdal, hvor han døde 1780 (begravet $^{24}/_2$).

Capitaine Andreas Cold og Maren Essen havde 4 Børn:

1. *Anne Marie Cold*, født paa Bøe i Gausdal 1726 (døbt $^{23}/_5$), gift i Vang (paa Hedemarken) $^2/_1$ 1766 med Capitaine ved 2det (vestre) oplandske Regiment *Joachim Hilbertus Rieck*, født i Slidre (i Valdres) 1728 (døbt $^{28}/_{12}$), død sammesteds 1783 (begravet $^{16}/_3$). Anne Marie Cold boede som Enke hos sin Søster, Enkeprovstinde Leigh paa Gaarden Libakke i Ringebu, hvor hun døde $^{19}/_3$ 1807. Ei Børn (?).
2. *Hans Bernt Cold*, født paa Bøe i Gausdal 1729 (døbt $^5/_5$), død paa sin Ejendomsgaard Voldslie sammesteds 1812 (begravet $^{27}/_9$), Major ved 1ste (østre) Oplandske Regiment (Afsked $^{26}/_1$ 1789). Gift 1761 med Anne Cathrine Pohlmann, født i Christiania 1735 (døbt $^7/_9$), død paa Voldslie i Gausdal 1811 (begravet $^{19}/_2$), en Kjøbmandsdatter fra Christiania. Ei Børn.
3. *Karen Cold*, født paa Ovren i Gausdal $^{19}/_3$ 1734 (døbt $^7/_4$), død hos sin Datter og Svigersøn, Provst Bernt Ancher i Ringebu Præstegaard $^{12}/_2$ 1809. Gift i Land $^{27}/_8$ 1754 med daværende Personelcapellan hos Hr. Christopher Ancher i Ringsaker, senere Sognepræst til Gausdal og Provst over Gudbrandsdalen *Søren Leigh*, født i Sogndal (ved Egersund) $^{17}/_7$ 1724, død i Gausdal $^{16}/_4$ 1788. 7 Børn²⁾.
4. *Frantz Lambert Cold*, født paa Ovren i Gausdal 1739 (døbt $^{27}/_8$), død 1795 (begravet $^8/_6$) paa Voldslie sammesteds i Huset hos Broderen som afskediget Corporal og vanvittig. Ugift.

Hvorfra var ovenstaaende Hans Berntssøn Essen, og hvem var hans Forældre? Mon han ikke var fra Danmark, hvor der har levet en Familie Essen (von Essen). Hans Søster boede jo ogsaa som foran anført i Kjøbenhavn.

Kjendes Datteren, Gye Christine Essen's senere Skjæbne? Var hun gift, og havde hun Børn?

Chr. Morgenstjerne Munthe, Artillericapitaine. Christiania.

¹⁾ Se Sofus Elvius og H. R. Hiort-Lorenzen: Danske Patriciske Slægter (Kj.havn 1891) S. 75; Løngnick's Stamtavle Cold: Personalhist. Tidsskrift I R. 2 B.

²⁾ Talrig Efterslægt. Se Hartvig Munthe-Aabel, Leigh og Pavels (Christiania 1903), S. 74.

4.

Peter Henrik Barclay, døbt i Kristiania 1760, 22 Mai, † i Danmark (*hvor?*) 1833, 15 Juni, som Kancelliraad og flv. Byskriver (*hvor?*), var 2den Søn af Auktionsdirektør P. H. Barclay (tyksfødt) i Kristiania, † der 1770. Moderen, Emerence Carlsen fra Drøbak, ægtede 2den Gang Assessor, Lagmand, Konferentsraad Herman Colbjørnsen. † i Kristiania 1794; til en Stamtavle over Slægten Barclay, der snart tænkes udgiven, trænges Oplysninger om hans *Embeds-carriere*, om han var gift, i Tilfælde Hustruens og Børnenes Navne, *Fødsels-og Døds-Aar, Stilling* m. V.; videre om der fremdeles findes Efterkommere (specielt af Navnet *Barclay*) i Danmark efter ham. Sandsynligst er det vel, at han ei var gift, eller ialfald ei efterlod Børn. Da det af Hensyn til Stamtavlens Udgivelse er af Interesse at erholde Oplysninger, enten de blev faa eller flere, nogenledes snart, vilde de modtages med Taknemmelighed i direkte Brev til Forstmester Gløersen, Professor Dahls Gade 18, Kristiania.

Svar I.

3. R. II. S. 72, Spørgsmaal 7.

Elisabeth Christensdatter, der 16 Octob. 1703 blev gift med Abraham Bøchmann i Laurvig, og om hvem der i dette Tidsskrifts 3 R. II. S. 72 har været opkastet Spørgsmaal, var født i Sandefjord 14 Januar 1686 og døde i Laurvig 19 Decbr. 1731. Hun var Datter af Handelsmand i Sandefjord Christen Michelssøn og *Karen Jansdatter Coldevin*, hvilket Ægtepar 30 Aug. 1681 fik kgl. Bevilling til at vies hjemme i Huset uden Trolovelse og Lysning. Hun blev gift med *Abraham Bøchmann*, der var Kjøbmand i Laurvig og som efter Elisabeth Christensdatters Død blev gift 2 Gange, nemlig 2) 19 Novbr. 1733 (ifølge kgl. Bevilling af 24 Mai s. A., uanseet at hun var i 2det Led beslægtet med hans 1ste Hustru) med Marthe Herkulesdatter Barchmann, død i Laurvig 10 Mai 1738, der altsaa var Sødskendebarn af Elisabeth Christensdatter, eftersom hun var Datter af Kjøbmand i Laurvig Herkules Sørenssøn Barchmann og Aase Jansdatter *Coldevin* (der før sit Egteskab med Barchmann havde været gift med Ole Iverssøn i Laurvig), og 3) 14 Juni 1742 med Ursula Catharina Mow.

Abraham Bøchmann, der var født paa Raaen paa Eker 5 Marts 1679 og døde i Laurvig 17 Mai 1756, var en Søn af Familiens ældste Representant her i Landet Johan Bøchmann, der under 9 Oct. 1653 fra Kjøbenhavn indgav en Ansøgning om at blive Bergskriver paa Kongsberg efter David Sandau, der til 1 Januar 1654 agtede at resignere Bestillingen. Han havde i nogen Tid været Amanuensis hos den svenske Statsmand Rigsgaaden Friherre Johan Adler-Salvius, der stod i stor Yndest hos Dronning Christina. I denne Egenskab lod „han sig imidlertid bruge“ af den danske Gesandt ved det svenske Hof Peder Juel, indtil Salvius i 1652 afgik ved Døden. „da han blev aabenbaret at være dansk“, hvorfor han efter Juels Raad forlod Sverige. Bergskriver paa Kongsberg blev han s. A., idet Brostrup Gjedde 21 Oct. 1653 fik Ordre til at ansætte ham i David Sandaus Sted. Senere blev han Overinspector og Birkedommer i Laurvig, hvor han døde i 1713. Han var gift 3 Gange, nemlig: 1) med Maria Schumacher, med hvem han havde 1 Datter. 2) med Maren Nilsdatter, med hvem han ligeledes havde en Datter, og 3) med Dorothea Gothlænder, der vistnok var en Datter af Maren sl. Povel Gothlænders og i alle Fald var Søster af Birkedommer i Laurvig Søren Gothlænder, der døde uden Børn 1737 i Laurvig. Med sin sidste Kone havde Johan Bøchmann 5 Børn. Bøchmanns Børn vare altsaa følgende:

- 1) Annich en B., † i Laurvig 1 Sept. 1730; gift med Peder Christenssøn. U. B.
- 2) Dorothea B., født 24 Decbr. 1661, † paa Houkerød i Sandeherrød 4 Marts 1712; gift 1691 med Hans Ovessøn. 1 Søn Abraham.
- 3) Poul Conrad B., der 1730 var Procurator ved Høiesteret i Kjøbenhavn.
- 4) Abraham B., † 1756 i Laurvig. Om ham er ovenfor talt.
- 5) Elisabeth Dorothea B., gift 1) med Anders Hanssøn Undesboe, † i Laurvig 12 Decbr. 1695, og 2) med Postmester i Laurvig Theodorus Anderssøn, der døde i Kjøbenhavn 1723 og 2) var gift med Margrethe Nielsdatter Sandberg. Anderssøn havde 2 Børn i hvert Egteskab.
- 6) Anne Sophie B., gift 1) med Alexander Knudssøn Mørch i Sandefjord og 2) med Ole Rasmussøn Alsing i Sandefjord, senere i Holmestrand.
- 7) Cathrine B., gift med Controllør Marcus Arentssøn, der var død før 1730 efterladende 2 Sønner: a) Johan Bøchmann i Laurvig og b) Arent Bøchmann, Student, der begge optog Moderens Familienavn.

Abraham (Johanssøn) Bøchmann (Nr. 4 ovenfor) havde i sine 3 Egteskaber mange Børn. Med Elisabeth Christensdatter i alt 13 Børn (7 Døtre og 6 Sønner), hvoraf dog kun 8 (3 Sønner og 5 Døtre) overlevede Forældrene. I 2det Egteskab med Martha Herkulesdatter Barchmann havde han 3 Sønner og 1 Datter, hvoraf dog kun 1 Søn og 1 Datter overlevede Forældrene og i 3die Egteskab med Ursula Catharina Mow havde Abraham Bøchmann 6 Børn (2 Sønner og 4 Døtre), i alt altsaa 23 Børn. Af disse Børn kjendes for Tiden følgende 8 af første og 3 af andet Egteskab, nemlig: a) Dorothea B., født i Laurvig 14 Aug. 1704, † der 11 Febr. 1779; gift i Laurvig 28 Januar 1723 med Ulrik Fredrik Edler, født 19 Novbr. 1701, † 25 Febr. 1740. S. af Frans E. og Magdalena Cathrine Stuer. 2 B. b) Karen gift med Knud Hanssøn Hellevad i Sandefjord. c) Johanne, gift med Sørenskriver Ulrik Fredrik Bøhm. d) Johan Christian B., f. c. 1722, Student 1733. e) Søren Gottfried B., f. c. 1724. f) Elisabeth Cathrine, f. c. 1725. g) Elsebeth Marie, f. c. 1726. h) Poul Conrad, f. c. 1727 (alle af 1ste Egteskab) og i) Abraham B., f. c. 1734. k) Aase Cathrine, f. c. 1736 og l) Martin Herkules, f. i 1737, † 3 Uger 4 D. efter Moderen (alle af 2det Egteskab). Børnene af 3die Egteskab kjendes ikke.

E. A. Thomle.

Svar II.

4 R. VI, 175, Spørgsmaal 5.

Om den i Tidsskriftets 3 R. VI, 205 nævnte „Regimentslæge, Dr. Blich“ gives Oplysning i „Den danske Lægestand“ ved Smith og Bladt, 4. Udg. (1872) S. 8:

„Blich (Henrik Hieronymus), Underkir. v. Haandværksstokken $\frac{2}{6}$, 1808— $\frac{10}{4}$ 11; prakt. m. *Licent* i Kbh., levede fra 18 ell. 19 i Høsterkjøb v. Hørsholm: † 35.“
Sognepræst A. Jantzen, Gjentofte.

Svar III.

4. R. VI, 175, Spørgsmaal 5.

Lægen Blich ejede Gaarden Ludvigsborg i Nærheden af Hørsholm, hvor han praktiserede som en skattet Læge. Han var maaske fra Rostock, da en nær Slægtning af ham, Tømmerhandler P. Groots Hustru, stammede derfra. Et smukt Billede af ham findes endnu i Familien Groots Eje.

Dr. R. Volf, Stiftsprovst. Storeheddinge.

Svar IV.

4 R. VI, 260 ff., Spørgsmaal 10.

Søren Mørch, om hvem der i dette Tidsskrift har været opkastet Spørgsmaal, kjendes vistnok ikke. Men det tør antages, at følgende maa have været hans Børn:

- 1) *Else Marie Mørch*, f. c. 1749, gift med Gaardbruger Hans Pederssøn paa Skøien i Lands Prestegjeld. hvor ogsaa Else Marie døde som Føderaadskone i 1823. Hun var Hans Pederssøns 2den Hustru og havde ingen Børn med Manden. Skifte efter hende holdtes paa Skøien 30 Juli 1823. Arvingerne vare hendes Sødskende:
- 2) *Anders Sørenssøn Mørch*, der var død, men havde efterladt sig en Datter Karen Marie Mørch, gift med Abr. Johnsen i Christiania. Det er dog neppe denne Anders Sørenssøn Mørch, der boede paa Grønland i Christiania, hvor han 1760—70 havde Børn til Daaben.
- 3) *Søren Mørch*, der ligeledes var død, men havde efterladt 2 Børn: a) Lieutenant Mørch og b) Maria Mørch, begge i Kjøbenhavn
- 4) *Johanne Marie Mørch*, der ogsaa var død, men i Egteskab med (Nils?) Sprækkenhus¹⁾ havde efterladt sig følgende 6 Døtre: a) Gorede (?) Kirstine Sprækkenhus, født c. 1768, † i Christiania 1820 som Enke efter Kjøbmand Martinus Probst, f. c. 1750. Ingen Børn. b) Anne Kirstine Sprækkenhus, der levede som Enke i Christiania. c) Marie Sprækkenhus, der var død, men i Egteskab med en Møller havde efterladt 3 Børn: Georg, Marthe Harris og Juliane Møller. d) Johanne Elisabeth „Nilsdatter“, der var gift med Gartner Erik Olsen paa Reggestad i Vaale Prestegjeld. Det er muligens den Elisabeth Sprækkenhus, der i 1801 var 27 A. gl. og i Tjeneste hos Fru A. C. Købke paa Kubberød paa Jelløen ved Moss. e) Anne Margrethe Sprækkenhus, gift med Teglmester Jøkan Aslaksen i Christiania, og f) Sørine Kirstine Sprækkenhus, Enke efter en Gjøs paa Fredrikshald.
- 5) *Kirstine „Sørensatter“ Mørch*, der ogsaa var død, men havde efterladt sig 2 Børn: a) Hans Christian Andersen i Skien og b) Anne Christine, gift med Hans Hansen paa Moss. E. A. Thomle.

Tilføjelser og Rettelser.

4. Række, V Bind.

S. 76, L. 16 f. n.: Peter Kruckow, cand. jur., læs: exam. jur.

4. Række, VI Bind.

S. 105, L. 20 f. o.: efter: Student fra Bergens Skole tilføies: Det maa vel være den „Johannes Tøstius Bergen“, der i Sept. 1625 blev indskrevet som Student ved Universitetet i Rostock (L. Daae, Matrikler, S. 123).

S. 121, L. 5 f. o.: Ludvig Rosenstand, læs: Ludvig Rosenkrands.

S. 129, L. 10 f. o.: der dengang var gift med Jon Teistes Enke, læs: der nogle Aar efter blev gift med Jon Teistes Enke.

¹⁾ Sprækkenhus er en Gaard i Oiers Prestegjeld i Gudbrandsdalen.

S. 129, L. 16 f. o.: i eller paa Kroken, læs: i eller paa Kroken, og som desuden dengang var gift med Jon Teistes Enke, saaledes at den Karen Teiste, der var tilstede i Bryllupet i alle Fald ikke kan have været hans Hustru.

E. A. Thomle.

S. 175, L. 7 f. o.: pag. 291—265, læs: 205.

S. 184, L. 8 f. n.: 1788, læs: 1784.

S. 285, L. 19 f. n.: Rigsarkivar Bricka døde 23 — ikke 21 August 1903.

S. 288, L. 21 f. o.: Asnæs læs: Assens.

5. Række, I Bind.

S. 7, L. 4 f. n.: Hr. fhv. Konsul Ad. von Krogh i Christiania har oplyst, at den nævnte „unge v. Krogen“ ikke kan have været hans Farbroder Godske H. E. v. Krogh, allerede af den Grund, at Vedkommende i Brevet af Juni 1804 omtales som gift, medens G. H. E. v. Kr. først blev gift 1810, og da denne desuden ikke vides at have været Page hos Dronningen, — men at derimod den omtalte v. Krogen maa have været Hr. Ad. v. Kroghs anden Farbroder Friderich (Fritz) Ferdinand v. Krogh, f. $\frac{23}{6}$ 1780, † $\frac{26}{12}$ 1844 som Overforstmester og Gehejmekonferentsraad. Han blev nemlig — meddeler Hr. Ad. v. Krogh — 1793 Page hos Enkedronning Juliane Marie, 1802 Kammerjunker og 1804 Overførster i 1ste slesvigske Distrikt (Biogr. Lex. IV S. 513 sætter sidst nævnte Udnævnelse til 1806) og boede fra sit Giftermaal $\frac{5}{9}$ 1803 med Johanne Sophie v. Warnstedt paa Vilstrupgaard, kun en Mil fra Haderslev, hvorfor han rimelig kan antages at være rejst derhen i Anledning af Arveprinsens Gjennemrejse, hvad der ogsaa forklarer, at H. S. Holten ikke har seet hans Hustru.

J. J. Holten.

Indhold.

	Side
Breve fra Johan Severin Holten til hans Hustru, omhandlende hans Rejse med Arveprinsen i 1804. Meddelte af hans Dattersøn, Etatsraad <i>J. J. Holten</i> (sluttet)	73
De ældste Led af Familien Undal (Undahl) i Norge, af Arkivar <i>E. A. Thomle</i> (fortsættes)	114
Vogn Vognsen til Stenshede. Af Kapt. <i>K. C. Rockstroh</i>	137
Iver Nielsen Hirschholm. Et Supplement af Sekretær <i>S. H. Finne-Grønn</i>	165
Gravskrifter fra Københavns nedlagte Kirkegaarde indenfor de gamle Volde, ved Litterat <i>P. B. Grandjean</i> .	
II. Holmens Kirkegaard	168
III. Helligaands Kirkegaard	174
Spørgsmaal og Svar.	
Spørgsmaal:	
1. Om Faderen til Ludv. Grandjean (f. c. 1688, † 1767), af Litterat <i>P. B. Grandjean</i>	178
2. Om afd. Kasserer <i>H. R. Klagenbergs</i> Optegnelser vedr. Fam. Klagenbergs, Kramers m. fl.s Genealogi, af Etatsr. <i>J. J. Holten</i> . .	183
3. Om Hans Berntssøn Essen, af Kapt. <i>Chr. Morgenstjerne Munthe</i> .	178
4. Om Kancelliraad, Byskriver <i>P. H. Barclay</i> , af Forstmester <i>Gløersen</i>	181
Svar:	
I. Vedr. Slægten Bøchmann, af Arkivar <i>E. A. Thomle</i>	181
II. Vedr. Regimentslæge Blich, af Sognepræst <i>A. Jantzen</i>	182
III. Vedr. Samme, af Stiftsprovst, Dr. <i>R. Volf</i>	182
IV. Vedr. forsk. Personer af Slægten Mørch, af Arkivar <i>E. A. Thomle</i> .	183
Tilføjelser, Rettelser og Trykfejl	183

Skriftlige Henvendelser bedes sendte til Samfundets Sekretærer: for Norge Expeditionschef Alf Collett, Christiania — for Danmark Arkivsekretær G. L. Grove, Tidsskriftets Redaktør, Strandgade 46, København C. Samfundets Samling af Bøger og Manuskripter opbevares hos den danske Kommissionær, Forlagsboghandler H. Hagerup, Gothersgade Nr. 30, hvorfra de udlænes til Medlemmerne.